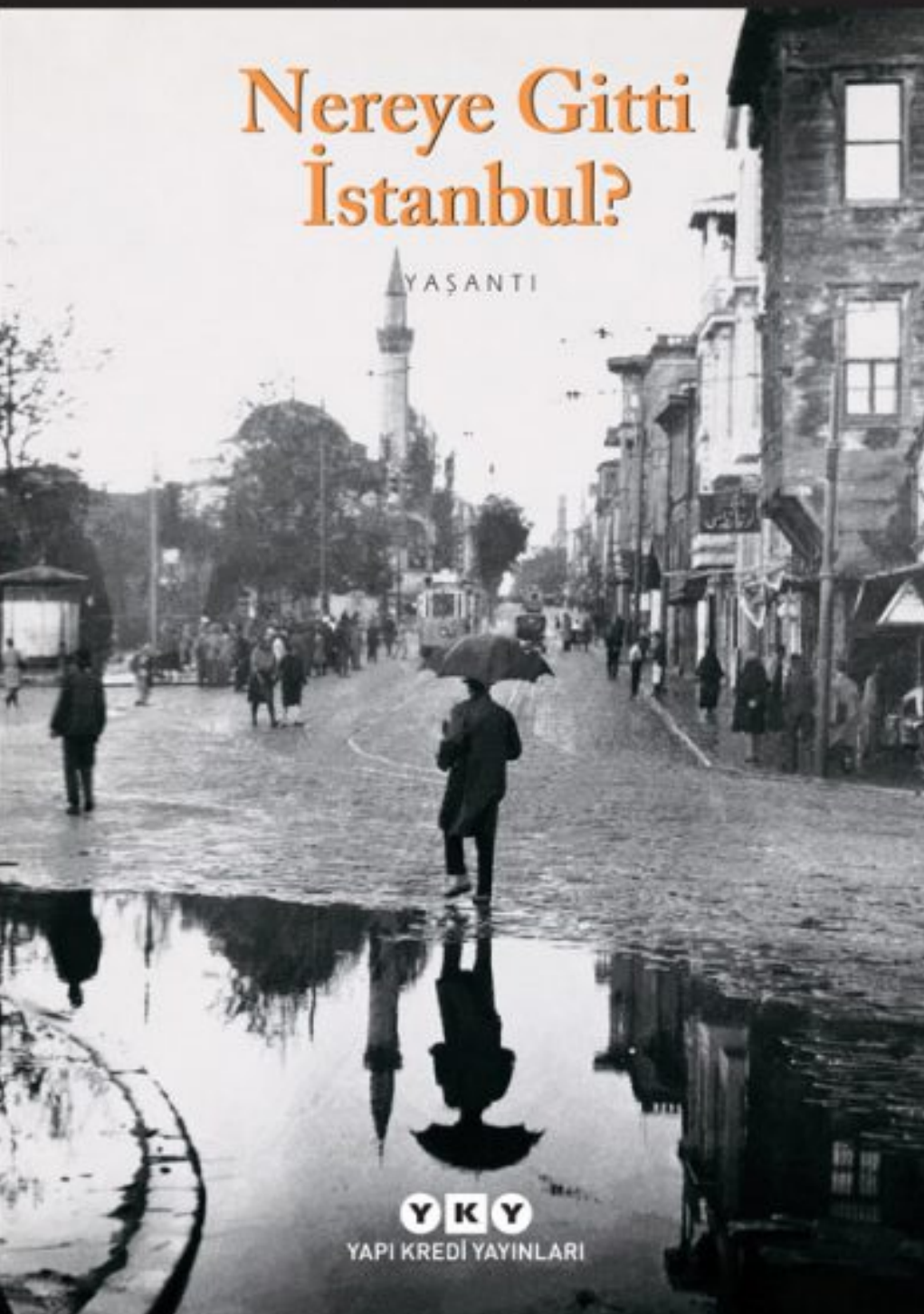
Aydın Boysan

Nereye Gitti İstanbul?

YAŞANTI

YKY
YAPI KREDİ YAYINLARI

NEREYE GİTTİ İSTANBUL?

Aydın Boysan (17 Haziran 1921, İstanbul – 5 Ocak 2018, İstanbul). Öğretmen Nevreste Hanım ile muhasebeci Esat Boysan'ın oğludur. 1939 yılında Pertevniyal Lisesi'ni, 1945'te Güzel Sanatlar Akademisi'ni (Mimar Sinan Üniversitesi'nin Mimarlık Bölümü'nü) bitirdi. Mesleğini 1999'a kadar ara vermeden sürdürdü. Türkiye Mimarlar Odası'nın kurucuları arasında yer aldı; yönetim kurulu üyesi, ilk genel sekreteri ve İstanbul şube başkanı oldu. 1957-1972 yıllarında İstanbul Teknik Üniversitesi'nde ders verdi. Ulusal ve uluslararası mimarlık yarışmalarında ödüller kazandı. Kendi kitaplarını basmak için Bas Yayınları'nı kurdu (1984-93). Aralıksız olarak on yıl *Hürriyet* ve üç yıl *Akşam* gazetelerinde köşe yazıları yazdı.

Kitaplarından seçmeler
Mizah *Paldır Güldür; Yangın Var; Umut Simit; Yalan; Oldu mu Ya!; Fısıltı; Dostluk; Aldanmak; Söylesem Bir Türlü.*
Gezi *Dünyayı Severek I, II, III; Yollarda; Uzaklardan.*
Roman *Yıl 2046 Uzay Anıları,*
Deneme-Anı *İstanbul Esintileri; Leke Bırakan Gölgeler; Yaşama Sevinci; Sev ve Yaşa; Damlalar; Zaman Geçerken; Aynalar; Yüzler ve Yürekler; Felekten Bir Gün; İstanbul'un Kuytu Köşeleri; Neşeye Şarkı; Nereye Gitti İstanbul?; Ne Güzel Günlermiş!*

Aydın Boysan'ın
YKY'deki kitapları:

Yüzler ve Yürekler (2002)
İstanbul'un Kuytu Köşeleri (2003)
Nereye Gitti İstanbul (2004)
Ne Güzel Günlermiş! (2005)

AYDIN BOYSAN

Nereye Gitti İstanbul?

Yaşantı

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 2121
Edebiyat - 643

Nereye Gitti İstanbul? / Aydın Boysan

Kitap editörü: Tamer Erdoğan
Düzelti: İncilay Yılmazyurt

Kapak tasarımı: Nahide Dikel

Baskı: Mas Matbaacılık Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Hamidiye Mah. Soğuksu Cad. No: 3 Kağıthane-İstanbul
Telefon: (0 212) 294 10 00 e-posta: kitap@masmat.com.tr
Sertifika No: 44686

(Bu kitap Haziran 2004 tarihinde 16.5 x 24 cm. boyutlarında,
ISBN 978-975-08-0817-7 numarasıyla birinci hamur olarak yayımlanmıştır.)
11. baskı: İstanbul, Mart 2020
ISBN 978-975-08-0874-6

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2018
Sertifika No: 44719

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0212) 252 47 00 Faks: (0212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
facebook.com/yapikrediyayinlari
twitter.com/YKYHaber
instagram.com/yapikrediyayinlari

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İÇİNDEKİLER

Sunuş • 9

Eski Zamanlardan • 11
İstanbul Kapılarında • 13
Önceleri Ne Demişlerdi? • 16
Topkapı Sarayı • 19
Ayasofya • 22
Evliya Çelebi • 27
Sessizliğin Tehlikesi • 30
Mimar Sinan Üzerine • 35
Denizin Dudaklarında • 39
Sahneye Çıkış • 42
Toplumların Çehresi • 43
Mizah ve İmar • 46
Benzeşmeyen Yaşamlar • 50
Zaman, Deler de Geçer • 54
Mekân ve Zaman • 55
Başlangıç ve Bitiş • 57
Bir Sonbahar Akşamı • 58
Yaşam Bilmecesi • 62

Yahya Kemal Şiirleri • 65
Ali Nizami Bey • 66
Yersizlik • 70
İşyerine Saygı • 72
Elçilerimiz • 74
İnsanlar ve Sular • 75
Ulaşım • 78
Şiirde Semtler • 80
Güzel Sanatlar Akademisi • 82
Yangından Sonra • 87
Dante'nin Cehennemi • 90
Kapalıçarşı Üzerine • 91
Aşçı Dükkânı • 93
Meze Hazırlamak • 94
Deprem Konusunda • 97
Tozutmak • 99
Dalyanda • 100
Islak Söyleşiler • 102
Mavi Üzerine • 106
Boğaziçi Vapurları • 108
Birkaç Satırla • 111
Planlama ve Deprem • 113
Adalar • 116
Hesap Özeti • 121
Bir Meyhane Ev • 123
Böylesine Anlatmak • 126
Zamanaşımı • 129
Zaman Geçmez ki! • 132

Korunacak Mekânlar • 134
Sokak Kedileri • 136
Şiirleşen İstanbul • 138
Levanten Olmak • 139
Yabancı Gözüyle • 143
Onur Peşinde • 147
Bir İncelik Simgesi • 151
Kıtalar Arasında • 152
Kitap Nasıl Yazılır? • 154
Cennet Günlerinden • 157
Dünya Üzerine • 160
Mekânı Yaşamak • 163
Doğrularla Eğriler • 165
Başka Dünyalardan • 168
Tıp Karışınca • 171
Bitki ve Müzik • 172
Kadehler Arasında • 175
Bir Hesap • 178
Le Corbusier İstanbul'da • 180
Bir Keresi Yeter • 184
Sıfırın Gücü • 187
Şehre Yabancılaşma • 189
Gamsızlar Üzerine • 192

Sunuş

Ben, İstanbul'da doğdum – büyüdüm – yaşadım ve yaşlandım.

Bu sunuş yazısını, sadece bu satırlarla başlayıp bitirsem, acaba daha iyi olmayacak mı? Yoksa okurun, bu kısacık bilgiden edineceği izlenimlere rahat vermesem, yanlış değil mi? Belki de.

İnsan zaafıdır, kendisini tutmasını bilemez. Ben de birkaç satır daha eklemeden, duramayacağım.

İstanbul'da doğmuş olmanın talih olduğu inancımı, hâlâ değiştirmiş değilim. Şehirdeki değişimlerin bir bölümü, yürek üzüntüsü kaynağım olsa bile…

Dünya'yı epeyce gezdim ve okuduklarımdan öğrendim. Başka bir şehirde doğmuş ve yaşamış olma isteği, içimde hiç doğmadı. Bu yolda bir değişikliğin, düşüne de dalmadım.

Ancak zaman zaman, "şu olayları yaşamasaydık", ya da "şu insanlar İstanbul ve ülke yazgısına egemen olmasaydı ah!" diye yakındığım oldu.

Bir dahaki sefere (!) başka bir şehirde, başka insanlarla yaşamak mı?

Ona da yokum! Sevdiklerimden ayrılamam. Nefret ettiğim insanları da, başkalarının sırtına bırakmaya, hakkım yok!

Hele biraz deniz kıyılarında yürüsem de açılsam, o yeter.

Candan iyi dileklerle

Aydın Boysan
İstanbul, Ocak 2004

Eski Zamanlardan

Karadenizin kuzeyinde bütün gövdeleriyle birbirine yapışan Avrupa ve Asya, sanki bu denli açık bitişmeden utanmış gibidirler. Bu nedenle İstanbul ve Çanakkale boğazlarında yaklaşmayı, romantik bir biçimde gerçekleştirirler. Hele İstanbul'da, Boğaziçi'nde, sanki saklambaç oynar gibi birbirine şaşırtma vererek, yaklaşıp yaklaşıp uzaklaşırlar. Ama kaçmazlar. E yani, koskoca iki yeryüzü kıtasının birbirine cilve yapması da, başka nasıl olabilir?

Boğaziçi'ndeki iki yakanın topografik biçimlenmesi, şiirseldir. Tepeler, birerle kolda yerleşmemiştir. İlerili-gerili, yüksekli-alçaklıdır. Su kanalı olan Boğaziçi, dümdüz geçmez. Kıvrıla kıvrıla dolanır. Bir tepe dizisi bir yanda ileriye fırlamışsa, karşı taraftaki tepeler, geri çekiliverir, körfezleşir. Sanki karşı tepeleri kucağına çağırır.

İki yandaki tepelerin yükseklikleri, dizilişleri ve kıvrılışları, öylesine kafaya ve yüreğe hitap eder ki, Boğaziçi'nde yaşayan bir insan, kendisini kapanmış-bütünleşmiş bir mekânda duyumsar.

Mekân diye, işte buna denir. Delikleri olsa bile bütündür. İnsanı sarıp-sarmalar. Böyle bir mekânda, çöl dipsizlikleri yoktur. İnsan ancak, sınırlanmış mekânları kavrar, algılar ve sever.

Gelelim Akdeniz'e... Niye mi? Şundan: Akdeniz o koskocaman yüzeyinden buharlaştırdığı bulutlarla, sürekli su kaybeder. Yeni güçlü kaynak olmasa, Akdeniz alçalır. Haydi biraz da abartalım ki, daha kolay anlaşılsın: Kurur bile.

İşte Akdeniz'i alçaltmayan-kurutmayan cömert çeşmenin suları, Boğazlar yoluyla sürekli Akdeniz'e akan Karadeniz'in sularıdır. Ya Karadeniz bu tükenmez su kaynaklarını sürekli olarak nereden bulur? Tuna, Dinyeper, Dinyester gibi Avrupa nehirlerinden, haklarını yemeyelim: Biraz da olsa Sakarya, Kızılırmak gibi Anadolu nehirlerinden.

Dünya şehirleri genelde, akarsu kıyılarında kurulmuştur. Örneğin Londra'nın Times'i, Paris'in Sen'i, Viyana'nın Tuna'sı bulunuyor. Ama bütün bunların hangisi İstanbul Boğazı kadar görkemli bir su hazinesini kucağına alabilmiştir?... Hangisi Boğaziçi akıntısı kadar dehşet verecek miktarda, su akıtır?... Hiçbirisi!

Karadeniz ve Marmara'nın birbirine bunca yaklaştığı dünyanın bu eşi ender bulunur doğa yapısını insanlar da çok eski yıllardan beri sevmişler. İlk yerleşmelerin onbin yıl önce, cilalıtaş döneminde başladığı izlerden anlaşılıyor. İlk yazıya geçen bilgi ise, MÖ 658 yılından.

İstanbul Kapılarında

Eski yaşam biçimi ile yenisi arasında, geçmiş zaman ile yaşanan zaman arasında, nasıl oldu da İstanbul'da bunca değişiklik oldu? Bir şehir, nasıl olur da mekânları ve insanlarıyla, bu denli değişebilir?

Bu sorunun sistematik incelemesini yapmak, yanıtlarını vermek, zaten bana düşmez ama, düşse bile yapamam. Ama ben bu sonuçlara varamam diye de sessizliğe gömülecek değilim. Yalnız aklıma takılanları ortaya atsam bile, bazı gerçeklerin azıcık olsun belirmesine yardımcı olurum. Zaman içinde zıplaya zıplaya, bazı konuları kısaca deşeceğim.

İstanbul'un adı Dersaadet iken, yani "mutluluk mekânı" imiş gibi yaklaşık anlam verilmiş bir yer iken, sur kapılarında "fizyonomist"ler görev yaparmış. İstanbul'a girerken, öyle pasaportmuş vize imiş gibi, doküman aranmazmış... Aranmazmış ama, fizyonomistler öyle adamlarmış ki, İstanbul Şehri surlarından içeri girmeye niyetlenen adamın ne mal olduğunu, bir bakışta anlarlarmış.

Örneğin öyle birisi gelirmiş ki, üstü-başı, konuşması pek düzgün olduğu halde, suriçine bırakılmazmış. Çünkü fizyonomistler adamın "it suratlı" olduğunu hemen görür, kesinlikle içeri sokmazlarmış. Ama buna karşılık şapşal davranışlı birisine: "Ebleh ama, sağlam yapılı adam. İşe yarar" diye izin verirlermiş.

Osmanlı İmparatorluğu Balkanları da sınırları içine almış ya!.. İstanbul'da her yıl görkemli güreşler yapılıyor ya!.. Bu güreşlere bütün Balkanlardan pehlivanlar katılıyor ya! Örneğin en

çok pehlivan kaynağı Deliorman'dan... Ama aklına her İstanbul esen pehlivan, şehre giremezmiş. Öyle seçmeler falan yapılmazmış ama, yine de çok ciddi bir önlem alınırmış.

Edirne'de bir kahveci varmış. İstanbul'a gidecek pehlivanları, o pehlivan kahveci ayırt edermiş. Başvurana: "giy kispetini!" der, çayıra-güreşe çıkarlarmış. Kahveci iki el ense, iki oyun sonra, başvurana notunu verirmiş. Kazanan, yani mürur tezkeresi alan sevinçle İstanbul'a gider, kazanamayana ise İstanbul hayal olurmuş.

Denebilir ki: "Bir şehre girebilmek için, amma ilkel yöntemler ha!.."

Evet, 21. yüzyıla girmişken edinilmiş demokratik hakların, bu denli kişisel takdirlere bırakılması yanlış olabilir.

Olabilir ama, İstanbul nüfusunun plansız olarak sadece 50 yılda bir milyondan 15 milyona çıkması gibi "dramatik bir utanç", nasıl açıklanacaktır? Ülkenin her yanından pılısını-pırtısını toplayarak gelip İstanbul civarının dağını-taşını bir göz oda yaparak hukuken işgal hakkı kazanmak, uygarlık gereği midir? İnsanların toplu yaşamasının, şehirleşmenin bazı uygarlık kurallarıyla yapılmasının (bilimsel sözünü bu sırada kullanmaya utanıyorum), şartları olduğu nasıl unutulabilir?

Şehirler, planlanarak yapılır. Demokratik haklar yaftasıyla ortaya atılanların bu uygarlık gerçeğini inkâr etmesi, aşağılık bir pişkinlik olmaz mı? Eden varsa eğer diyorum ki, o kişinin alnında beş parmağımın izi kalır.

Bu nüfus yığılması önlenemez mi idi?.. Elbet önlenebilirdi.

Bunun şartı, Türkiye'nin de, şehirlerimizin de planlanması ve ona göre gelişmesine izin verilmesiydi.

Her şeyden önce Türkiye ekonomisi planlanmalı ve nüfus ona göre yayılmalıydı. Örneğin yakın geçmiş zamana kadar sanayi, Haliç'e, İstanbul içine ve yakınlarına, sokuşturulmamalıydı.

Bininci kez bile olsa, tekrar etmekten kaçınmayacağım gerçek: "Planlamak, gelecek zamanı düzen altına almaktır", uygarlık kanunudur.

Bu o demektir ki uygar ülkeler, sınırları içindeki nüfus dağılımını planlamaya şehirleri ve gelişmelerini ona göre gerçek-

leştirmeye, o planlara uymayı ahlak-vicdan ve uygarlık borcu saymaya, mahkûmdur.

Yoksa ben, hâlâ masal mı anlatıyorum?

Yüzde 60'ı kaçak inşa edilmiş İstanbul'da, şaibeli ruhsatlarla gökdelen bile inşa edilebilen İstanbul'da, hâlâ bu lakırdıları söyleyen birisi, masal anlatmaz da, nasıl bir haddini bilmezlik sergiler?

Yoksa beni, benim gibileri, İstanbul'dan sürmek mi gerekir?

Ya da İstanbul kapılarına tekrar fizyonomistleri mi koymalıdır?

Önceleri Ne Demişlerdi?

Doğduğum, çocukluğumu-gençliğimi geçirdiğim, yaşlandığım İstanbul Şehrini düşününce, haksız övgülere kapılmaktan kaçınıyorum. Ancak böyle düşünürken, İstanbul'un hakkını da yiyemem.

Dünyanın beş kıtasına ayak bastım, çok sayıda önemli şehrini gördüm. En az gördüğüm kıtanın Afrika olması, bende hüküm verme çekingenliği doğurmuyor.

Eyüp sırtlarından Haliç (XX. yüzyıl başı), kartpostal.

İstanbul hakkında görüş belirten kişiler arasında bildiğim en eskisi, tarihin en ünlü coğrafyacılarından Strabo'dur. Kendisi MÖ 58 - MS 25 arasında Roma İmparatorluğu'nun büyük bölümünü gezmiş ve yaşamış... Büyük bölümü günümüze dek ulaşan *Geographica*'nın yazarı. İstanbul'un Haliç'ine "Altın Boynuz" lakabını takan, Strabo'dur.

Daha sonraki yüzyıllardan bir İstanbul izlenimi, Papa İnnocentius III'ün tahrikiyle açılan 4. Haçlı Seferi sırasındadır. Kudüs'ü kurtarmak için denizden yola çıkan 450 gemi dolusu Haçlı, Kudüs'ü unutup ne hikmetse İstanbul'a dönerek, Çanakkale Boğazı'ndan Marmara'ya girmiş...

Haçlı şövalyesi Kont de Villehardouin İstanbul'a yaklaşırken, gördüğü manzarayı şöyle anlatıyor:

"Manzara o denli güzeldi ki, ömür boyu unutulamazdı. İstanbul'u görünce, içimizde yüreği ürpermeyecek kadar cesur insan yoktu."

Bu çok duygulu sözlerin ilginç yanı, söyleyenin kan dökmekten çekinmeyen bir şövalye olmasıdır. Üstelik 1204 yılında İstanbul'u işgal eden Haçlılar yarım yüzyıl İstanbul merkezli bir Latin İmparatorluğu da kurmuşlardı. Bizans hazine ve sa-

Beyazıt Kulesi'nden Galata ve Beyoğlu (XX. yüzyıl başı), kartpostal.

nat eserlerinin önemli bir bölümü Venedik'e aktarılmış bulunuyordu.

Daha sonraki yıllardan önemli bir İstanbul izlenimi, ünlü Alman doğa araştırmacısı ve coğrafyacı Alexander von Humboldt'a (1769-1859) aittir. O zaman Güney Amerika dahil dünyayı gezmiş olan Humboldt bir kısım gezi sonuçlarını, çok ince bir edebiyat diliyle yazmış olduğu 30 ciltlik görkemli bir dizide toplamıştır.

Humboldt'a göre dünyada üç güzel şehir vardır: Rio de Janeiro, Napoli ve İstanbul.

İstanbul bu övgüleri o zaman, gerçekten de hak ediyordu.

Tarihte asıl İstanbul hep, kadim suriçi şehir olmuştur. Sur duvarları Marmara Denizi'ne dalan İstanbul, Sarayburnu'ndan başlayarak batıya doğru yavaşça yayılan tepelerle biçimleniyordu. Bu tepeleri önceleri Ayasofya ve kiliseler, daha sonra da eklenen camiler ve minareler taçlandırıyordu.

Önceleri Galata, İstanbul'dan kopuktu. Beyoğlu Galata'ya, ancak 19. yüzyılda yapışarak büyüdü. Boğaziçi köyleri, birbiriyle yol bağlantısı olmayan, İstanbul'la ancak deniz yoluyla bağlanan, kopuk yerleşmelerdi.

İstanbul, Doğu Roma ve Osmanlı imparatorluklarının merkezi olmuştu ama, boyutlarını ve karakterini, iki bin yıl korumuştu.

İstanbul eski özelliklerini, nüfus mahşerleşmesinin başladığı 1950 yılına kadar korumuştu. Tarihte ilk kez 1950 yılında milyonu aşan nüfus bir yandan, halk dalkavuğu politikalar öte yandan, şehri 15 milyon nüfuslu bir megakente dönüştürmüş bulunuyorlar.

"Humboldt bugün yaşasaydı da görseydi, ne derdi acaba?" diye sormak istemiyorum.

Topkapı Sarayı

Topkapı Sarayı, İstanbul'un önemsenen yapı gruplarından birisidir. Osmanlı İmparatorluğu tarihindeki öneminin yanında Saray, Marmara-Haliç-Boğaziçi gibi doğal su yapılarının arasında ve en önemli bir yerindedir. Bir yanına Marmara Denizi ve öteki yanına Haliç'i alan kadim İstanbul yarımadası, Boğaziçi'ne doğru sanki merakla uzanmaktadır.

II. Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra başlamış Topkapı Sarayı yerleşmesi, 1862 yılına kadar, ufak-ufak, hatta damla damla sürmüş, fetihten sonra dört yüzyıl süreyle yapılan ahşap binalar, 1862 büyük yangınında yok olup gitmiştir.

1862 yangınından önce burada ne gibi binaların yapıldığına dair, doğru-dürüst bir belge yoktur. Şairler bile, mekân anlatımlarını atlayıp, sultan övgüleri düzmüşlerdir. İmparatorluğun önemli bir bölümünü ballandıra ballandıra anlatan Evliya Çelebi de, havai övgüler dışında doğru dürüst bilgi vermiyor.

Şurası belli ki fetihten (1453) sonra başlayan Topkapı Sarayı yerleşmeleri, hiçbir zaman belirli bir plana göre yapılmamış, değil plan, belirli bir karar ve niyet demetine göre bile gerçekleşmemiştir. Her padişah, kendinden öncekilerin yaptıklarını yıkarak, kendi isteklerine göre yeni köşkler inşa ettirmiştir.

Topkapı Sarayı Bahçeleri deyince, şimdi içine biletle girilen 2. Yer (2. Avlu ya da Divan Meydanı), Enderun Avlusu (3. Yer, iç saray avlusu) ile buraları çevreleyen kalabalık bina grubu, Lale Bahçesi ve Fil Bahçesi anlaşılmasın! Şimdiki tüm Gülhane Parkı

saray bahçesiydi. Sarayın bahçesi, deniz kıyısındaki Bizans Surlarıyla biterdi.

Sirkeci Garı'na yakın olup, şimdi turistik işletmeye dönüşmüş Sepetçiler Kasrı ve bahçesinde başlayan saray sınırı, tüm Sarayburnu'nda sürüp gider, Ahırkapı Feneri batısında son bulurdu. Sarayın Haliç'te başlayıp adı üstünde Sarayburnu ile devam edip Marmara'da son bulan deniz kıyıları iki kilometre kadardı.

Evet, Topkapı, dünyada benzeri olmayan, çok ilginç bir saraydır. Ancak "bütünlüğü olmayan" bu saray, dünyada bu yanıyla da benzersizdir. Yine dünyanın en güzel saray arazilerinden birinde gerçekleşmiş Topkapı Sarayı yerleşmelerinin rastgele olduğu, geçiştirilemez.

Topkapı Sarayı biçimlenmesi ve gelişmesi, tek kişinin, yani padişahın huzur ve mutluluğuna dönüktür. Sarayda görevli öteki binlerce görevli, kendilerine ait yaşamlarından vazgeçmiş bir insan yığınıdır.

Sultanın saçını-sakalını tıraş eden, tırnaklarını kesen, sarığını temizleyen, ata binerken üzengisini tutan, seccadesini seren, su ve şerbetini hazırlayan, peşkirini seren, yemeğini tadan uzman (!) hizmetliler grubunun önemli kişilerinden biri, "sineğini kovan" nöbetçi hizmetlidir. Müzik çalan ve "güldüren" görevliler, ayrı ihtisas sahipleridir.

Başlarındaki birkaç kişiden başka bütün hizmetliler koğuşlarda, yüzlercesi bir arada, istif edilmiş gibi yaşarlar. Saray görevleri sona ermeden önce, evlenemezler.

Saraydaki Enderun görevlileri, görevleri olmadan sultana rastlamamak için, çok dikkatli olurlar. Sultanın yüzüne bakmazlar, sultan sormadıkça konuşmazlar. Bu nedenle zorunlu anlaşmalar için sessiz ve işaretli bir "dilsiz dili" icat edilmişti. Sarayın bu kesin sessizliği yabancıları şaşırtır.

Topkapı Sarayı'nın bütün bölümlerinin ayrıntılı bilgileri, kolay bulunabilir. Ben şimdi burada, Harem ile ilgili bazı rahatsızlıklarımı belirtip, konuyu kapatacağım.

Sarayın Harem bölümünde, kaç kişinin nasıl yaşadığına dair "anı" benzeri yazı veya yazılara, ben rastlamadım. Benim rastlamayışım bu anlamda yazıların "var olmadığını" kanıtla-

maz ama, var olduğunu da kanıtlamaz. Harem nüfusu konusunda tek ciddi bilgi Kanuni dönemindeki mutfak masrafının III. Murat döneminde, beş kat artmış olmasıdır. Haremin nüfusu konusundaki tüm ciddi bilginin mutfak masrafından çıkarılabilmesi de, yürekler acısı bir bilgisizliktir.

Aslında gerçekten yürekler acısı olan, Sultan'dan "visal" bekleyen bunca güzel hanımın, Saray denilen bu yapı grubunun en sıkışık binasında, depolanmış gibi yaşamaya mahkûm edilmiş olmasıdır.

Bütün imparatorluktan, pek çoğu zorla toplanarak getirilmiş olan bu gencecik ve güzel hanımların sayısı konusunda da, ciddi bilgiye rastlanmıyor. Benim rastladığım bilgi, "yüzlerce" olduğudur.

Yüzlerce peri misali güzel hanımın, daha gencecik yaşlarda, sürekli yeni sunuşlar yüzünden "kadro fazlası" olarak Beyazıt'taki Eski Saray'a gönderilip, "hiç iş görmeden" emekliye ayrılması da, gerçekten yürekler acısıdır.

Ayasofya

Evliya Çelebi ömür adam... On ciltlik *Seyahatname*'si için, çok söylenmiş ve yazılmış... Benim yapabileceğim en kısa özet, onun "ömür adam" olduğudur. Bu denli görkemli ciddi bilgiyi, gerçeklerin uzağında öylesine sevimli yakıştırmalara buluyor ki yazılar "vazgeçilmez" oluyor. 17. yüzyılda yazılmış kitabın günümüz Türkçesiyle anlaşılmaz ya da zor anlaşılır diline karşın. Yapı Kredi Yayınlarınca gençleştirilmiş olan *Seyahatname*'yi, yine severek okuyorum.

Hem de, beş kıtayı gezmiş, gezi kitapları yazmış birisi olarak, imrenme ve övgü duygularıyla.

Ahmet Hamdi Tanpınar: "Ben Evliya Çelebi'yi tenkit etmek için değil, ona inanmak için okurum ve bu yüzden de daima kârlı çıkarım" diyordu.

Şimdi biz de Ayasofya konusuna, önce Evliya'nın anlatımıyla başlayalım. Kendisi yazısına, şöyle başlıyordu:

"Geçmiş Yunan tarihçilerinden *Yanevan Tarihi*'ne göre ilk defa Hz. Süleyman dünyayı gezip dolaşarak emrine râm olan sabâ rüzgârı Süleyman tahtını, İstanbul zemininde Sarayburnu'nda karar edip orada bir mabedhane yaptı."

Evliya daha sonra, Hz. Âdem'in yeryüzüne inişinden 5052 sene geçince İstanbul'da Vezendon adlı bir kral zuhur edip İstanbul'u imar ettiğini, bu kralın Sofya şehrinde doğmuş bir kızkardeşi olduğunu, bu nedenle adına Aya Sofya dendiğini anlatıyor. Sevimli anlatım şöyle sürüyor: Kral Vezendon Hz. Süleyman'ın ibadethanesini genişletmeye başlayınca Hz. Hızır gelip

"Bu camiin bütün ihtiyaçlarının masraflarını benden alın ve bu biçimde bir cami yapın" diyerek, Ayasofya'nın kuruluş temelini öğretiyor.

Evliya Çelebi daha sonra Ayasofya'nın tarihini kendi sevimli yakıştırmalarıyla, 17. yüzyıla kadar anlatıyor. Ancak biz şimdi Evliya'nın hayalhanesinden aktardığı tadları unutmadan, gerçeklere dönelim.

Günümüze kadar ayakta kalmış olan Ayasofya, Doğu Roma İmparatoru İustinianos döneminde, 532-37 yıllarında inşa edilmiş... Daha önce yapıldığı halde ayakta kalamamış başka bir yapının yerinde ve kısmen de üzerinde. Ayasofya adı ise Yunancada "Kutsal Bilgelik" anlamına geliyor.

Binanın kubbesi, bu görkemli ömrü için kısa sayılabilecek bir süre sonra, bir deprem etkisiyle çöküyor, kubbe 563 yılında yeniden yapılıyor. Dayanma gücünü arttırmak için, yüksekliği arttırılarak.

Binanın proje müellifleri olarak çeşitli kaynaklarda belirtilen adlar: Trallesli Anthemios ile Miletoslu İsidoros'tur. Kubbeyi 563 yılında yeniden yapan, Miletoslu İsidoros'un yeğeni Genç İsidoros'tur.

Sultanahmet Meydanı ve Ayasofya (XX. yüzyıl başı), kartpostal.

Değişik kaynaklar bu kişilerin sıfat ya da mesleklerini başka sözcüklerle belirtiyorlar. Anthemios'u matematikçi, mühendis, mimar, İsidoros'u geometri bilgini, mühendis, mimar olarak anıyorlar. Tarihte önemli yapıları gerçekleştirmiş olan bütün mimarlar, gerektirdiği kadar matematik ve geometriye yakın insanlardı. Ayasofya, bir mimarlık eseridir ve bu müellifleri sadece başka sözcüklerle tanıtmakta, bir bilgisizlik vardır. Sinan da eserlerini böylesi bir mimar ehliyetiyle vermişti.

Bazı açıklamalar ve saptamaları, şimdi yapmanın zorunlu olduğu anlaşılıyor.

Taşıyıcı sistem, bütün yapıları ayakta tutan "can"dır. Tarihteki tüm eski yapılar, "yığma kârgir taşıyıcı sistem"de inşa edilmiştir... Ahşap iskelet yapılar dışında. Bu taşıyıcı sistem, taş-taş üstüne, ya da tuğla-tuğla üstüne bindirilerek yapılır. Düz duvarlar, böyle yapılır. Pencere-kapı açmak gerekince de, üstü tek parça düz taşla, ya da kemerle kapatılır ve geçilir. Ama düz atkılar, sistemin asıl öğeleri değildir, kemerdir asıl ve ana öğe. Yapının elemanları, yalnız basınç etkilerine çalıştırılır.

Kemer geniş yönünde yürütülürse ortaya tonoz, ekseni çevresinde döndürülürse ortaya kubbe çıkar. Böylece, geniş hacimler bu taşıyıcı sistemle kapatılmış olur. Bütün dünya camileri, kiliseleri, tapınakları, öteki binalarında gözüken bütün o karmaşık biçimlerin taşıyıcı sistem anahtarı, gizi, sırrı, işte bu üç taşıyıcı elemandan, yani kemer-tonoz ve kubbeden ortaya çıkar. İş, bu denli sadedir.

Yazı ile edebiyat kompozisyonu, 29-30 harf ve her dilin sözcükleriyle yapılır. Mimari kompozisyon ise taşıyıcı sistemlerle ortaya çıkar. Taşıyıcı sistem, edebiyatta dil ne ise, mimarlıkta da odur. Tarihte en çok kullanılan mimarlık "dil"i, kârgir yığma sistemler ile ahşap iskelet oldu. Yığma sistemin harfleri ise, kemer-tonoz ve kubbe idi. Evet, sadece üç harf.

"Yüzlerce yüzyıl" bu dille konuşan mimarlık eserleri, son iki yüzyılda çelik ve betonarme taşıyıcı sistem dillerinin katılımıyla iyice çeşitlendi... Eklemek gerekir: Karmaşıklaştı da.

Çelik'ten iskelet, asma, kafes sistemlere betonarme iskelet, kabuk gibi sistemler eklendi. Sistemlerin, ileri matematik hesaplarla irdelenmesi zorunlu oldu. Bu gelişme tarihte mevcut

olmayan hesaplama gereklerini devreye kattı. Yetmedi: Klima, havalandırma, ısıtma gibi ancak uzmanlarınca yapılabilecek mekanik tesisat ile, benzeri elektrik ve elektronik tesisat sorunlarını da planlamanın içine sokarak, bina planlamalarını ancak bir grup uzmanın birlikte yapabilecekleri karmaşık bir düzen haline getirdi. Üstelik aynı meslek ehliyeti düzeyinde uzmanın, anlaşabilir insanlar olması da, şart oldu.

Konuyu fazlaca karıştırmış gibi gözüküyorsam da, aslında basitleştirdim. Daha da sadeleştirmek için, hatta belki biraz da neşe katabilmek için, diyeceğim ki, Rönesans döneminin o ünlü sanatçı mimarları, Michelangelo, Bernini, Boromini, eğer bugünkü taşıyıcı sistem, mekanik tesisat, elektronik tesisat sorunlarını çözmek zorunda kalsalardı, dünyalarını şaşırırlardı.

Bu açıklamalardan sonra, Ayasofya konusuna da, bizim ünlü camilerimiz konusuna da, sanırım daha kolay dönebiliriz.

Ayasofya'nın da, bizim ünlü camilerimizin de mimarlık dili, bu anlattığım kadar sadedir. Yarım kubbe de olsa, pandantif yüzeyleri de olsa, bütün kemer-tonoz-kubbe dilinin parçalarıdır, ayrıntılarıdır. Bu tip bütün yapılarda, ortadaki kubbe kaçınılamaz öğedir. Sonrası da çok sade: 1- Kubbenin iki yanı kemer ve iki yanı yarım kubbe olur, (Ayasofya gibi) 2- Dört yanı birden yarım kubbe olur, (Sultanahmet gibi) 3- Dört yanı birden kemer üstüne oturur (Mihrimah Sultan gibi).

Bitti bu masal!

İşte bu nedenle bütün bu gibi kârgir yığma yapılar, birbirine benzer. Çünkü grameri aynıdır. Bütün büyük camilerde, Ayasofya'yı andıran bir görünüş olabilir. Çünkü grameri aynıdır. Benzetmek ya da benzetmemek gibi bir çaba, söz konusu değildir. Birbirini andıran görünümlerinin olması, o yüzyıllarda bu gibi yapıların, aynı taşıyıcı yığma kârgir sistemle yapılması yüzündendir. Hiç benzetmemeye çalışsalar bile, yapamazlardı.

Büyük camilerimizin Ayasofya'ya benzetilme eğiliminden etkilendiğini sananlar, sorunların nereden kaynaklandığına, iyice uzak olanlardır. Konuyu kapatmalıyım: Aynı kişiler Ayasofya, Süleymaniye'den sonra yapılsaydı, bu sefer aynı şeyi tersine yönde düşüneceklerdi.

Ayasofya'nın mimarlık düzeyini, bu konulardan uzaklaştırarak değerlendirmek istiyorum.

Ayasofya, tarihin en önemli ve parlak birkaç mimarlık yapıtından birisidir.

Sonradan eklenen dört minare de, binanın mimarlık değerine önemli katkılarda bulunmaktadır. Ana kitle bu minarelerin katkısıyla zemine daha iyi oturmakta ve bağlanmaktadır.

Kubbe yatay itkilerini daha güvenli karşılamak için kemerli cephelere yapılan ağırlık duvarı eklerinin, kitle mimari etkilerine zarar verdiğini düşünmüyorum.

Dünya pırlantalarından olan bu mimarlık yapıtının, kilise ya da cami olmaktan çıkarılarak müze yapılması, uygarca bir iş olmuştur. Bu şaheser böyle kalmalı, yapının ömrünü gelecek uzun yüzyıllara uzatmak için, hiçbir özveriden kaçınmamalıdır.

Evliya Çelebi

Evliya Çelebi (1611-1682) Murat IV zamanında saraya alınmış, dersler görmüş, tatlı dilli, mizah yetenekli, sevimli bir kişi... Sonra sipahi'lere katılmak üzere "çerağ edilmiş" (çırak çıkarılmış). Yaşlı kişilerden dinlediği serüvenler onda, dünyayı görme (o zaman dünya ne kadarsa) aşkı doğurmuş. Kendi anlatımına göre 1630 yılında bir gece, Peygamber'i rüyasında görmüş ve "Şefaat yâ resûl Allah" diyeceğine, şaşkınlıkla şefaat yerine "seyahat" demiş... Duası kabul olmuş ve yollara düşmüş.

Önce İstanbul'u öylesine iyi gezmiş ki, meyhaneler – içkiler dahil, anlatmadığı kalmamış. On yıl sonra İstanbul dışı gezilerine de başlayarak, yaklaşık 40 yıl daha dolaşmış. Bugünkü Türkiye dışında, Suriye, Filistin, Irak, Hicaz, Mısır, Balkanlar, Kafkasya, Orta Avrupa, dolaştığı yerler. *Seyahatname*'si, 10 büyük cilt tutuyor.

Bu kitaplar, ciddi bilgiler de içermekle birlikte Çelebi'nin "hayalhane"sinden yakıştırmalar ve garip olaylarla, uydurma ve abartmalarla, yüzyıllardır iyice merak da çekiyor.

Biz bu kitabımıza sadece, "Büyük Ayasofya Camii" bölümünden bazı alıntılar yapacağız: Başlıyoruz:

"Geçmiş Yunan tarihçilerinden *Yanevan Tarihi*'ne göre ilk defa Hz. Süleyman dünyayı gezip dolaşarak emrine râm olan sabâ rüzgârı Süleyman tahtını, İstanbul zemininde Sarayburnu'nda karar edip orada bir mabedhane yaptı."

Çelebi anlatımını daha sonra, "Hz. Âdem'in yeryüzüne inişinden 5052 sene geçtikten sonra, Vezendon adlı bir kral zuhur edip İstanbul'u imar ettiğini" belirterek sürdürüyor:

"O Vezendon'un bir kız kardeşi Makedonya'nın Sofya şehrinde doğduğundan ismine Aya Sofya derlerdi. Babasının İstanbul Kalesi'nin dört tarafını yeniden yaptığını duyunca iki bin milyon hazine ile babası Vezendon'a gelip Hz. Süleyman'ın ibadethanesini genişletmeye başlayıp mal sarfederken Hz. Hızır gelip..." diye anlattıktan sonra Çelebi, anlaşılan bu iş için Hz. Süleyman'ı yeterli görmüyor ki işe, Hz. Hızır'ı da karıştırıyor ve onun da: "Bu camiin bütün ihtiyaçlarını benden alın ve bu biçimde bir cami yapın" dediğini ekliyor.

Daha sonra temeller Ahırkapı deniz seviyesine kadar kazılıyor ve "Tam bir ay bu temel içinde Nemrud ateşleri yakıp kurşun akıtarak sanki mavi kurşun denizi" düzenleniyor. Çelebi bu kurşun denizinin temelde yedi yıl durduğunu anlatıyor, ekliyor:

"Daha sonra Ağnados adlı hendese ilmi bilir ünlü bir mimar ortaya çıkıp Hz. Hızır temeline vekilharç ve nâzır olup 40.000 işçi, 7.000 hamal ve 3.000 yapı ustası toplandı."

Sonra Ayasofya'nın dört taraf duvarlarının yapımına başlanır. "Binanın ölçü esaslarını seyreden hayran, yapılışını ve yüksekliğini gören şaşkın olur."

Yapı, yürür gider. "Kemer ayakları yerine dek tamam olunca" bir gecede mimarbaşı olan Ağnados ortadan kaybolur... Hz. Hızır da görünmez! Meğer Ağnados, başka bir yerde de, bir kiliseye başlayıp aynı duruma gelince, kaçmamış mı?... Gelip yedi yıl, Ayasofya'yı yükseltmemiş mi?

"Meğer Ağnados mimar kıyafet değiştirip Kızılelma diyarına varıp orada da Rim Papa'nın izniyle başka bir kiliseye başlayıp onu da yarısına dek yedi yılda tamam edip bir gece ondan da kaçıp yine İstanbul'daki Vezendon Kralına gelip onun kızı Ayasofya yapıcısı Ay Sofya kıza gelip konuşunca, ..."
diye anlatan Çelebi, Prensesin mimarı bir hayli azarladığını belirtir.

Mimar ise, bu gibi ağır, büyük bina temellerinin sağlamlaşması (oturması) için, en az yedi yıl beklenmesi gerektiğini arze-

der. "Kızılelma'daki kiliseyi de yarısına kadar yaptıktan sonra onu da yarısında bırakıp bunu tamam etmeye geldim." deyince hemen Hz. Hızır: "İşte ben de geldim" diye ortaya çıkar.

Çelebi'nin daha sonra Ayasofya'yı anlatışı, sürer de sürer.

Bu satırların yazarı olan benim de, Çelebi'nin hayalhanesindeki bu sevimli ve hoş curcunadan, aklım karıştıkça karışır.

Burada kesiyorum.

Sessizliğin Tehlikesi

İstanbul'un canı, eski surların içindeki bölgedir. Yoksa artık, "idi" mi demek gerekir. Bizans ve Osmanlı imparatorluklarının merkezi, eski İstanbul'du. Yani suriçindeki yarımadaydı.

Tarihi korumak, tüm insanlar için vicdan borcu... Koruyacak olan (haydi kendi milletinin demeyelim), isterse kendi toplumunun tarihi olmasın, korumak zorundadır. Hatta isterse kendi dininden olmasın, korumak zorundadır. Bu zorunluk, ahlak-vicdan ve uygarlık borcudur. Eklemek zorunda olduğum için üzgünüm, namus borcu olması, zaten ahlak borcu olmasının içinde anlatılmış bulunmaktadır.

İstanbul'da önceki uygarlık eserlerini koruma konusunda Osmanlı döneminin, küçümsenecek derecede tahrip edici olduğunu düşünmüyorum. Osmanlı özellikle suriçi bölgesinde, yani tarihteki İstanbul'un canı olan bölgede, şehrin cibilliyetini yok edecek işler yapmadı. Şehrin karakteri ve ölçüleri, yok edilmedi.

Bazı kiliselerin camiye dönüştürülmesi, beni tedirgin etmiyor. Kilise olarak, olduğu gibi korunanlar da var. Şu anda aklıma hemen Girit Adası'nda gördüğüm bir örnek geliyor. Bir kilise Osmanlı fethinden sonra cami yapılmış, minare eklenmiş... Çan kulesi olduğu gibi bırakılmış... Osmanlı çekildikten sonra bina yeniden kilise yapılmış ama, minare hâlâ, olduğu gibi duruyor. Dinler birbirine hep bu denli saygılı olsa, inanırım ki dünyanın çehresi bugün, çok daha güzel olurdu.

Osmanlı fethettiği Bizans İmparatorluğu başkenti Konstantinopolis'i İstanbul yapmış ama, ayrıntılar dışında cibilliyetini koruma edebinden kopmamış.

Ayasofya'ya dört minare eklemiş cami yapmış ama, yüzyıllardır safça atlanan bir özellik var: Binanın adı yüzyıllardır "Ayasofya Camii"... Caminin adından hâlâ, bir Hıristiyan Azizesi adı sökülüp atılmamış. Bu davranış, uyuklayarak atlanan bir incelik.

Evet, binaya değişik zamanlarda dört minare eklenmiş ama, bu minareler bina kitlesinin daha güzel ortaya çıkmasını sağlayacak kadar, isabetli olmuş. Depremlerle zayıflamış olan kadim yapısının takviyesi için Sinan tarafından yapılan ekler, kitleyi bozmak şöyle dursun, mimari bütünlüğü hiç hırpalamamış... Ancak belirtmek zorundayım ki, dünya tarihinin en par-

Adına "Menderes İmarı" denilen tarihi İstanbul şehri yıkımlarının, üstüne çöktürülmüş bulvarlarla şehrin kadim yapısının nasıl hiçe sayıldığının resmidir. Laleli Camii ile Aksaray Valide Camii yerinde kalmıştır. Bulvarlar dere tepe düz gitmekle yetinmemiş, sahil yolları yapılarak bütünüyle Marmara Denizi içine sokulmuştur.
Yapı Kredi Selahattin Giz Arşivi

Yerinde yeller esen Bebek'teki Arifi Paşa Yalısı
Yapı Kredi Selahattin Giz Arşivi

lak mozaiklerinin sıvanmasını (sonradan açılmış olsa da) ve iç hacimdeki Arap harfli yazıları, içime sindirebilmiş değilim.

Suriçi bölgesindeki tarihsel İstanbul'un utanç verici tahripleri, son 50 yılımızın marifetleri olmuştur. Konunun asıl üzüntü verecek dramatik yanı, tarihin izlerini yok edecek işlerin, örnek olması gereken kuruluşlar tarafından kundaklanmış olmasıdır.

Şehirlere anlam kazandıran ölçü ve karakterleri korumada en önemli görevlerin düştüğü kuruluşların ilk sırasında, Belediyeler gelmelidir. Oysa İstanbul'da şehrin tepelerle beliren siluetine saldıran işlerden biri, İstanbul Belediyesi'nin kendisi tarafından yapılmıştır.

İstanbul Belediyesi kendi Merkez binasını, siluetin en tepesindeki Saraçhanebaşı'na yapmıştır. Şehrin eski tarihi binalarla edepli biçimde gerçekleşmiş, eski kilise (Ayasofya gibi) ve camilerle belirmiş insancıl ölçülerini bombalayan bu kitle, üstelik Sinan'ın Şehzade Camii önüne oturtulmuştur.

Beni tarifsiz kederlere gömen, bu karakter ve ölçü yok ediş-lerde İstanbul Üniversitesi'nin de rol almasıdır. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, kadim konut mahallelerini ortadan kaldırarak, battal boyda binalarla Marmara Denizi'ne kadar sarkmıştır. Benzer gelişmeler, Çapa Tıp Fakülteleri'nde de gerçekleşmiştir.

Ancak İstanbul Üniversitesi'nin asıl yürek yakan binası, Beyazıt'taki Fen-Edebiyat Fakültesi olmuştur.

Şehrin en önemli tepesine kondurulmuş olan bu dev kitle, silueti en acı biçimde tahrip ettiği gibi, tüm şehir ölçülerini de perişan etmekte... Üstelik "Millî" maskesi takmak için anlamsız blok taş kaplama ve saçaklarla, mimarlık eserinde "yüzegülücü" olmanın yanlışını sergilemekte.

İstanbul'un tarihsel suriçi bölgesinde nüfus yoğunluğunu arttırmak değil, azaltmak şarttı. Oysa Adnan Menderes dönemi yıkımlarıyla tarihsel İstanbul'un ciğerleri sökülmüş, Vatan ve Millet caddesi gibi vahşi ölçüde açılmış arterler, şehrin kadim ölçü ve karakterini yok etmiştir. Bahçe içinde bir-iki katlı evlerin yerine yollara, birbirine yapışık çok katlı apartman binaları dizilmiştir.

Yerinde yeller esen Kuruçeşme sahilindeki Nazime Sultan Yalısı, kartpostal.

İşte 20. yüzyıl başbakanlarımızdan bu Adnan Menderes, kendi partisi grubunda bir karşı koyma olur olmaz kürsüye çıkarak: "Siz isterseniz, hilâfeti bile geri getirebilirsiniz!" diyen adamdı. Aynı Adnan Menderes, Türk ve Müslüman İstanbul'u, adına "İmar Humması" dedikleri yıkımlarla perişan eden, cibilliyetini sislere gömen adamdı. Aynı Adnan Menderes bu tarih yıkıcı tahribatı sırasında çekinmeden: "Bir metre bile gâvur kaldırımı yapmadım" diyen adamdı.

Bu Adnan Menderes 073 plakalı resmi otomobille ve maiyetiyle çapkınlık gezilerine giden ve onları kapıda bekleten adamdı.

Pekiyi de, denebilir ki bütün bu işler, nasıl olabiliyor? Bu koskoca ülkede, yanlışlara karşı koyacak insanlar yaşamıyor mu?

Yaşamaz olur mu? Elbet yaşıyor.

Ama 21. yüzyıl başladıktan sonra bile, değişen bir şey yok. Sayısı, yüzbinlerce, hatta milyonlarca olması gereken aydın kişilerimiz, kesinlikle var!.. Var da, nerede bu kişiler?

Hükümetin içinde olan ya da olmayan siyasal partilerimizde, kendi partileri içindeki iktidarlara karşı koyacak üyeleri yok. Partilere yandaş olmayan aydın kişiler ise, şirretliklerden korkuyorlar. Çoğu sinmiş durumda... Az sayıda kişi başkaldırıyor gibi!

Bu işin sonu nereye mi varır?

Düşünelim bakalım!

Mimar Sinan Üzerine

İstanbul deyine ilk akla gelecek bir mimar adı, Sinan'dır. Ölümünden sonra, yüzyıllar geçmiş bile olsa. Unutulmaz mimar veya mimarlar yetiştirebilmek için bir toplumun da unutulmaz bir döneme, önce toplum olarak ulaşması gerekir. Bu nedenle Sinan'ı değerlendirmek için, önce yetiştiği toplumu anımsamalıdır.

Fetih yılı olan 1453'te İstanbul, sona eren Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans denmesi alışkanlık olmuş) başkenti olarak yorgun ve tahrip edilmiş bir şehirdir. Bizans, 1204 yılında 4. Haçlı Seferi tarafından harabeye çevrilmiş olan şehri yeniden canlandırma gücünü, zaten bulamamıştır. Fethedilen İstanbul'da ayakta kalan binalar, başta Ayasofya, bazı kiliseler ve surlardır.

İstanbul'un fethi, Osmanlı Devleti'nin imparatorluğa dönüşmesinin başlangıcıdır. Açıkça söylenmesine alışılmamıştır ama, Fatih Sultan Mehmet II, ilk Osmanlı imparatorudur. Devletin İstanbul'da yerleşmesini izleyen yıllar, yeni ve kendine özgü bir yaşama biçiminin doğması dönemidir. Kendine özgü bir kültür ve sanatın doğuş zamanıdır.

Önemli bir gelişme, söz ile idare edilen devletin yazıya geçişidir ki, sonuçta fetihten 65 yıl sonra tahta çıkan Süleyman I, yazılı hukuk düzenine vararak, Kanuni lakabını kazanmıştır.

Bu dönemi Türkiye'de, yıllarca çalışmış olan Prof. Ernst Egli, Almanca kitabında şöyle özetler: "Yaklaşık 1460'tan 1520

yılına kadar geçen zaman, her açıdan gelişme ve olgunlaşma sürecidir. Kendine özgü düşünme–yaşama–sanat biçimlerinin belirlenmesi ve mükemmelleşmesi hazırlığıdır. Bu dönem, klâsik bir çağın ilk perdesidir."

16. yüzyılın ortasında, yani fetihten bir yüzyıl sonra İstanbul, Avrupa'nın en mamur şehirlerinden biridir. Türk toplumu MS 2. binyılın doruğundadır artık... Padişahların savaşçılıkları dışında, sanat kişilikleri vardır.

Mehmet II, o dönem dünyanın en ünlü ressamlarından Venedikli Bellini'yi İstanbul'a getirerek, yağlıboya tablosunu yaptırır. Bayezit II, filozoftur. Selim I, şairdir. Pek sevimli ve hoş bir olay da, Kanuni Süleyman döneminde sarayda 200 kadar şairin, sürekli konuk edilmesi ve geleceklerinin kurtarılmasıdır.

Üstelik Kanuni Süleyman da şair olduğu gibi, sadrazamlar (yani başbakanlar) ve vezirler (yani bakanlar) de sanatçıdır ya da sanatseverdir.

Yavuz Sultan Selim gibi cengâver padişahlar, hanımlara da ne denli ince davranabileceklerini, şiirleriyle kanıtlarlar:

Şîrler pençei kahrımda olurken lerzan
Beni bir gözleri ahûya zebun etti felek

(Aslanlar ezici pençelerimde titrerken, felek beni bir ceylân gözlüye esir etti.)

Bu yüzyılın kolay kavranamayacak bir yanı, şair padişahların anında idam kararı verebilmesidir. Devlet üst kademelerindeki bazı kişilerin, birbirini arkadan vurmasıdır. Çelişkilerin şaşırtmaması için Prof. Selçuk Mülayim: "Gerçekte sanat tarihi, siyasi tarih, iktisat tarihi vs. gibi bir dizi ayrı tarihler yoktur, tek bir tarih vardır, o da insanın tarihidir" diye uyarır.

Demek ki "Sinan çağı Türk mimarlığının altın çağıdır" denemez. Doğrusu şudur ki Sinan çağı, Türk mimarlığının değil, Türk toplumunun altın çağıdır.

Sinan çağı toplumunu biraz uzatarak anlatışımın nedeni, Sinan ile ilgili bazı bilgilerin şaşırtmamasını istediğim içindir.

Sinan'ın doğum yılı kaydı yok... 1490-92 yılları olduğu kabul ediliyor. Ama daha ilginç olanı, ölüm kaydının da bulunmamasıdır. Kendisine artık padişah fermanlarının gönderilmez olduğu 1588, ölüm yılı olarak kabul ediliyor.

Bir duyarlık doğuran konuya parmak basmadan kaçılması, yakışıksız olur. Sinan devşirmedir. Döneminin Türk toplumu içinde küçük yaşlardan başlayarak yetiştirilmiş, o toplumun bir bireyi olarak, gelişmiş ve oluşmuştur. Bu nedenle padişah valide sultanlarının aynı olan, bir yanı vardır. Bu durumda besbellidir ki Osmanlı Padişahları ne kadar Türk ise, Sinan da o kadar Türktür.

Sinan yetiştiği toplumun kendisine verdiği olanakları çalışma gücünü, aklını ve yeteneklerini kullanarak, doruklara çıkarmıştır.

Mekke'den Macaristan'a kadar beş yüze yakın yapı, Sinan eseri olarak anılmaktadır. Çağının ilkel ulaşım olanakları da düşünülürse, bütün bu yapıları kendisinin planlaması olanaksızlığı, anlaşılır. Bu sayıda eserin onun adına bağlanması, o bir sistem yaratıcısı, ekol kurucusu ve organizatör olduğu içindir. Bu gerçek, Sinan'ı küçültmez, büyütür.

Sinan son iki yüzyıl öncesine kadar dünya yapılarının gerçekleştirildiği yığma taşıyıcı sistemi, bütün dünya yapılarında olduğu gibi, gramer olarak kullanmıştır. Bu grameri bütün dünya mimarları, yüzyıllarca, binyıllarca aynen kullanmıştır. Bu taşıyıcı sistem birimleri, istisnasız herkesin malıdır. Bu sistemlere, tek tek kişiler sahip çıkamaz.

Bu nedenle Sinan'ın Ayasofya'yı taklit ettiği düşüncesi, safdilliktir. Örneğin Kılıç Ali Paşa Camii için "Ayrıntılarda Türkleşmiş Ayasofya" gibi yakıştırmalar yapmak, gerçekleri pervasızca bulaştırmaktır.

Beste yedi notayla nasıl yapılıyorsa, yığma yapısı da, duvar-kemer-kubbe gibi notalarla yapılır. Aynı notaları kullandılar diye Mozart'ın Dede Efendi'yi taklit ettiğini sanmak, her sakallıyı babası sanmak kadar, safça ve böncedir.

Ayasofya nasıl on beş yüzyıl önce çağdaş yapı idiyse, Süleymaniye ve Selimiye de, yapıldıkları dönemin en çağdaş (ya da modern) yapılarıydı.

Çağdışı yapılara göstereceğim bir örnek, Ankara Kocatepe Camii'dir. Cumhuriyet dönemimizin, Kocatepe Camii mantalitesiyle yapılmış bütün cami ve mescitleridir... Bitmedi ne yazık ki, İ.Ü. Beyazıt Fen-Edebiyat Fakülteleridir.

"Ne"yi mi merak ederim?... Sinan şimdi sağ olsaydı, şimdiki çelik ve betonarme olanaklarıyla, asma ve uzay taşıyıcı sistemlerle, ne başyapıtlar yaratırdı acaba diye, merak ederim.

Yüzyıllar önceki sistem ve biçimleri hâlâ taklit ederek kalp para gibi süren mimarlar hakkında ne diyeceğini de.

Denizin Dudaklarında

Yalnız Boğaziçi'nde değil, bütün İstanbul kıyılarında "leb-i derya"da yaşanırdı. Her İstanbul hemşehrisinin, kim olursa olsun, dilinde olan bu şiirsel deyimin anlamı: "denizin dudaklarında" yaşanır demekti. Günlük yaşayışa da sessizce sarkmış olan bu deyim, insanla denizin sevgiyle kucaklaşmasını anlatırdı. İnsanla denizin bu denli sıcak ilişkilerde kucak kucağa yaşaması, sözlerle anlatılamaz ki... Onunla romantik sevişmenin ruhsal birlikteliğini, yaşamayan duyumsayamaz

Kumkapı sahili (XX. yüzyıl başı), kartpostal.

ki. Yarım yüzyıldan daha genç olanlar, bu şehir hep böyleydi sanıyorlar.

Biz, Samatya kıyılarındaki birinci, ikinci, üçüncü kumsallarda, Etyemez kumsalında denize girip derinlere dalar, kayalardan midye sökerdik. Denizin içi dibe kadar, yaşam kaynardı. Elbet çeşitli balıklar, pavurya-karides ve bitkiler de. Ömrümüzün yarısı suda, yarısı karada geçerdi. İyi yüzer ve dalardık. İyi balık avcısıydık. Evlerimizin 10 adım, 20 adım ötesi denizdi. Denizin dudaklarında yaşamak buydu. Kıyılardaki bütün insanların yaşamı, denizle iç içeydi.

Sahil yolları yapıldı da ne oldu? Deniz suyunun dibinden otobüs geçerse, denizin dudağı falan kalmaz ki... Hele yabani hayvan pervasızlığıyla sürülen otomobiller geçerse, o dudaklara kim yaklaşabilir? Hele kalabalık saatlarda otomobiller, yarım tren boyunda otobüsler ve ağır kamyonların geçebildiği bir trafik yolu, şehirle denizin ilişkisini, vicdansızca kesmiyor mu? Trafik, denizle şehir arasında Çin Seddi'nden de beter bir duvar değil mi?

O ki Çin Seddi dedik, şimdi sözü hemen Bizans Surları'na çevirmeliyiz.

Rumelihisarı sahili (XX. yüzyıl başı), kartpostal.

O Bizans Surları kalıntıları, o beş-altı yüzyıl önce şehri korumak için yapılmış duvarların kalıntıları, şehir-deniz ilişkisini, hiç ama hiç kesmiyordu ki... O surlar kapıları, delikleri, yıkıntıları ile, birdenbire denize dalan gövdeleriyle artık kalbura dönmüş sanat eserlerine dönüşmüştü ya!

Denizin hemen dibinde yükselen Bizans Surları'nın önünü, 100 metre-200 metre doldurarak üstüne bir de işlek trafik yolu kondurmak, şehirle deniz ilişkisini, aralarında bazı delilerin de bulunduğu sürücülerin kullandığı taşıtlarla ve trafik yoluyla balta gibi kesmek, uygarlık vahşetidir.

Kara surları önündeki tarihi su dolu hendeğin de doldurulması, imar vahşetinin katmerleşmesidir.

Sahneye Çıkış

Abdülhak Şinasi Hisar, tiyatro anılarını şöyle bir sahneyle anlatıyor:

"Seyrettiğim aktörlerin en büyüğü değilse bile, en müessiri olan De Max, bir sanatı tatmak için hazırlanışın ehemmiyetini bilerek sahneye birdenbire çıkmaz, rol almış olduğu piyeslerde müellif ile mutabık kalarak, kendisinin oynadığı kral, kardinal, general, sihirbaz veya ihtilâlci sahneye çıkmadan evvel diğer şahıslara onun gelmek üzere olduğundan bahsettirirdi. Nihayet yine kendisi görünmeden evvel, sahnenin dışından perde perde gelen sıcak ve derin sesi duyulmaya başlardı. O zaman sahneye çıkışı şa'şaalı bir şey olur, biz hayranları onu şiddetle alkışlardık."

Abdülhak Şinasi'nin bu anısına sevindim. Demek ki ben de, neredeyse onun kadar gelişmiş çevrelerde yaşamışım. Bizim üstat aktörümüz Naşit Bey de sahneye taksitli çıkardı. Önce o çatlak sesi duyulur, çıkmadan önce teneke çalar, sonra elinde tavan süpürgesiyle sahneye çıkardı. Biz de ortalığı yıkardık.

Toplumların Çehresi

Bana çok şeyler öğreten, bir Çin gezisi yaptım. Bu gezi bana her türlü kolaylığın gösterildiği, resmî bir davet sonunda olmuştu.

Çin'de çok eski çağlardan beri, "Yapılarda Planlama İlkeleri" saptanmış ve uygulanmış bulunmakta... Böylece şehirlerin ve binaların, kuzey-güney aksına göre konumları geleneği doğmuş... Şehirler kurulurken de, binalar yapılırken de, haritası olmayan yerde işe başlanmıyor. Evler boyunca bir sokak veya yol, kesinlikle yapılırmış.

Şehirlerde binalar ve caddeler, kuzey-güney, doğu-batı yönlerine uygun yerleşirdi. Planlar kare veya dikdörtgen, dik açılarla düzenlenirdi. Biraz yüksekte olmasına dikkat edilen tapınaklar ile diğer yönetim binaları, çan ve trampet kuleleri, ikişer ikişer kuzey-güney aksına sıralanırdı.

Gözümüzü açmalıyız: Çin "Mimarlık El kitabı", 1100 yılından beri, yani dokuz yüz küsur yıldır geçerli. Hiçbir imparator, merkezdeki ve yerel görevli, bu ilkelere aykırı işler yapılmasını emretmemiş.

Gelelim bize diyeceğim, yüzüm kızarıyor. İmar Hummması diye sahtekâr bir ad takılan 1956-57 yıkımlarında, başbakan Menderes, Bizans ve Osmanlı imparatorlukları başkenti dünya müstesnası İstanbul'un, ciğerlerini yaran yabansı boyutlu caddeleri, yerinde parmağıyla gösteriyor ve cadde ona göre açılıyordu. Bir yandan yıkımlar yapılırken açılan yol, öte yandan imar planlarına işleniyordu.

Bir zamanlar Yüksekkaldırım. Yapı Kredi Selahattin Giz Arşivi

Bu sıralarda sayın başbakan 073 plaka numaralı resmi otomobille ve maiyeti ile birlikte, çapkınlık gezilerine çıkmayı savsaklamıyordu.

İstanbul imarı konusundaki politik karışmalar, sürdü gitti. Peşinden, Özal-Dalan depremi geldi. Ayrıntıları uzar gider, uç veren bir-iki örnekle yetinelim. İstanbul'un karakterini silip süpüren sahil yolları yapımları bu dönemde, dünya pırlantası Boğaziçi kıyılarına da taştı. Boğaziçi sırtları imara, yani çıkar yapılanmalarına açıldı.

Yapılan keyfi işleri kitaba uydurma aşkına, belirli arsaların bir kaza sınırının göbeğinden koparılıp, uzaktaki başka bir kazanın sınırına sokulması gibi, kara mizah örnekleri de yaşandı.

Böyle haller çağımızda, hiçbir uygar ülkede yaşanması mümkün olmayan örneklerdir. Bırakalım çağımızı, uygar ülkelerde yüzyıllardan beri, şehirlerde keyiflerle oynandığı, görülemez.

Uygar olmayan ülkelerde örnekler varsa, canı isteyen göstersin.

Şehirler toplumların çehresidir... Ülke politikasının da elbet.

Mizah ve İmar

Boğaziçi, dünyanın ve tarihin, en görkemli ve önemli su yollarından biridir.

Kuş uçuşu 32 km olan Boğaziçi'nin, kıvrıla kıvrıla biçimlenmesi nedeniyle orta aks boyu, 50 km'yi aşar. Genişliği Karadeniz ağzında 3.600 metreye varan Boğaziçi, Rumeli ve Anadolu hisarları arasında yalnız 690 metredir (Eğer yeni sahil yolu yapıp daraltmadıysalar).

1937 yılı Temmuz ayından, unutamadığım bir anım var. 2. Dünya Savaşı'nın yaklaştığı o yıllarda yazları, bütün lise ve üniversite öğrencileri, zorunlu askerlik kampları yaparlardı. Biz o yıl kampı, şimdi Göksu ağzında öğretmenevine çevrilmiş olan ilkokulda yapıyorduk. Çok sakin bir yaz sabahı hava aydınlanırken, ben nöbet tutuyordum. O sırada Rumelihisar önündeki berbat yoldan (o zaman öyleydi) geçen araba atlarının kişnemesini duymuştum... Hatta arabanın arnavutkaldırımında çıkardığı, tekerlek takırtılarını bile.

Boğaziçi o sessizlikte, iki kıyısında birden bir bütünlük yaşamaktaydı.

Boğaziçi'nin nasıl oluştuğu konusunda anlatılan çeşitli masalımsı açıklamalar bir yana, görkemli Boğaziçi su kanalı, jeolojik gelişmelerle ortaya çıkmıştır.

Boğaziçi'nin Bosfours veya Bosfor denilen eski adı: "Boos-Foros"tan çarpıtılmıştır... Sözcük Yunanca "Sığır Geçidi" anlamını taşır. Bu çirkin ad, güzel başlamış bir Grek mitolojisi anlatımından kaynaklanır. Söylence odur ki Tanrı Zeus'un saygıdeğer

eşi Tanrıça Hera, Tanrı İnakhos'un güzel kızı İo'yu kıskanır. Kıza öyle berbat bir atsineği musallat eder ki, güzel İo bundan kaçarak kurtulmak için, inek biçimine bürünür ve ancak Boğaziçi'nden geçerek kurtulur.

Bu nedenle Boğaziçi'ne Sığır Geçidi denmiştir. Daha çirkini bazı kişilerin bu geçide: "Öküz Geçidi" demeleridir. Şimdi bu hayvanları bir yana bırakıp, Boğaziçi'nin güzel Tanrıça İo ile ilişkisine sevinelim... İsterse Grek tanrı ve tanrıçaları olsun, onlar arasında bile kıskançlık takışmaları olduğuna da, ayrıca sevinelim.

İşte bu eşsiz Boğaziçi'nde ortalama su derinliği, istisnalar dışında 50-70 metredir. Bebek-Kandilli arasında, 120 metreyi bulur.

Karadeniz ile Marmara arasında, sürekli su alışverişi vardır. Karadeniz'den Marmara'ya bir üst akıntı, Marmara'dan Karadeniz'e ise bir alt akıntı, sürekli oynaşır. Hızı Akıntıburnu-Vaniköy arasında, saatta 9-10 km'ye kadar çıkabilir. Hisarlar arasındaki akıntının adı "Şeytan Akıntısı", Arnavutköy-Vaniköy arasındakinin ise, "Maskara Akıntısı"dır.

Bir zamanlar Tarabya koyu.
Yapı Kredi Selahattin Giz Arşivi

Büyükdere sahili (XX. yüzyıl başı), kartpostal.

Boğaziçi'nin batı tepeleri, Taksim'den Sarıyer'e kadar, killi şist zeminlidir. Depreme karşı dayanıklı olan bu zemin, çok çatlaklı ham taş oluşumuyla, geniş paletli ağaç ve bitki örtüsü yetişmesi için elverişlidir. Orman dokusunda meşe, kestane, dişbudak, ıhlamur, akasya, değişik çam cinsleri, özellikle şemsiye biçimli fıstık çamları yetişir. Mayıs başında ve yazık ki yalnız on gün kadar çiçeklenen erguvan görüntüsüne, doyum olmaz. Bizans imparatorları da, erguvan rengi tören harmaniyesi giyerlerdi.

Taşı toprağı altın sanılan İstanbul'un kendi ülkesinin vatandaşları tarafından yeniden işgali, 1950 yılında başladı. O yıla kadar tarihte, Doğu Roma ve Osmanlı imparatorluklarının başkenti olarak bile şehir nüfusu, bir milyona varmamıştı. Tarihte ilk kez 1950 yılında bir milyonu aşan nüfus, 1960 yılında iki milyonu, 2000 yılında ise, Büyükçekmece'den Gebze'ye kadar artık bütünleşmiş olan şehirde, 15 milyonu buldu. Kaymakamların, belediyelerin parçalı olmasının hiçbir anlamı yoktur, şehir bütünleşmiştir, öyle işlemektedir.

Bu işgalden elbet Boğaziçi de payını almıştır. Boğaziçi nü-

fusu 1950-55 arasındaki beş yılda yüzde 26,50; 1970-75 arasındaki beş yılda ise, yüzde 25,70 artmıştır. Sonuçta dünya incisi Boğaziçi'nde, yapıların en az üçte biri, kaçak yapılmıştır.

Dünya tarihine, şehircilik tarihine değil, dünya tarihine, geçeceği kesin olan bir belge, 22.7.1983 onay tarihli 1/5000 ölçekli Boğaziçi Nazım Planıdır. Ancak bu tarihe geçiş imar planı örneği olarak değil, mizah örneği olarak gerçekleşecektir.

Bu plana karşın o tarihten beri Boğaziçi'nde gerçekleşen şehircilik uygarlığına aykırı yapılar, içler acısı olacak kadar yaygındır. Öngörünüm-Gerigörünüm bölgeleri olarak ayrılan yerlerde yapılan her yapı, karşı kıyıdakilerin ve aynı kıyıdakilerin gözüne, sopa gibi girmektedir.

Bu sözlerle yalnız kaçak yapılan binaları kastetmiyorum. Plan, bilim ve ahlak dışı alınmış ruhsatlarla yapılan öyle binalar, öyle siteler vardır ki, gelecek yıllara-yüzyıllara taşlaşmış utanç anıtları olarak geçecektir.

Benzeşmeyen Yaşamlar

Abdülhak Şinasi Hisar, *Boğaziçi Yalıları* kitabında, yaşamını şöyle anlatır:

"Bütün gün, sabah bahçeyi ziyaretle odaların muhtelif saksılarına konacak çiçekleri ayırmak, gelen geçen kayıklara bakmak, yemekten sonra dinlenmek ve ikindi saatlarında çıkarak sularda gezinmek ve daha sonra eğer varsa mehtabı temaşa etmek, bu füsunlu Boğaziçi'ni bile büsbütün bir sihir âlemine çeviren mehtapta tekrar sandalla dolaşmak, bütün bunlar gözleri yontar, fikri biler, ruhu inceltir, bir zevk tiryakiliği verir ve insana, kitapların gıyabında, inanılmayacak kadar ince bir irfan temin ederdi."

Hayat diye, Abdülhak Şinasi Hisar'ın yaşadığına denirmiş. Kendisi, sanki bir Müslüman Cennetinde yaşamış!... Büyükannemin, çocukken beni vaaz dinlemeye götürdüğü Davutpaşa Camii'nde, Cemal Hoca da cenneti, böyle anlatırdı.

Cennet böyleydi ama, bizim İstanbul yaşamımız, ne Hisar'ınkine, ne de Cemal Hoca'nın anlattığına benzerdi.

Biz de Samatya kıyılarında mehtapta, sandalla dolaşırdık. Bazan komşular birkaç sandala doluşur, mehtaba çıkardık. Bu sırada "Ay öperken suların göğsünü sahilde yıkan" şarkısı, bana söyletilirdi.

Ancak biz sandalla, balığa da çıkardık. Uskumru çaparisi sallamak için, beş metrelik ağaç sandalla Ahırkapı'ya giderken, poyraz karşıdan esiyorsa yelkenle volta atmak uzun sürer, bileğe kuvvet kürekle giderdik. Bu sandallarla balığa çıkmak, bazı

Yeni imar planlarının geçerli olmadığı, yüksek apartmanların dizi dizi sıralanmadığı eski bir İstanbul sokağında, yaşam hâlâ komşularla birlikte, çoluk-çocuk beraber, sürüp gider.
Aydın Boysan Arşivi

Aydın Boysan, bir zamanlar yaşadığı Narlıkapı Çıkmazı'ndaki 34 numaralı evin önünde.
Aydın Boysan Arşivi

günler ağır işçilikti. Lüks lambasıyla olta lüferine çıkılmışsa, sabaha kadar sürebilirdi.

Abdülhak Şinasi Hisar, şöyle sürdürür:

"Şimdi Boğaziçi'nin o his bakımından dolu günlerini hatırladıkça, bunlarla mukayese ile, şehir hayatının işleri ve zahmetleriyle çabucak solup giden günlerimizin, birer göç arabası gibi her çeşit yüklerle tıklım tıklım dolu geçen günlerimizin, duygudan yana fakirliğine acıyorum." Abdülhak Şinasi, sanırım artık bazı bilgiler de vermek gerektiğini düşünerek şunları ekliyor:

"... Her hissin ruh içinde doğup gelişmesi için bol bol zaman vardı. Yalıların hayatında çarşıya hiçbir vakit ayrılmaz, alışverişle ne bey ne hanım meşgul olur, alınacak şeyleri hep uşaklar alıp getirirlerdi."

Bize gelince, bizim uşağımız falan yoktu.

Annem öğretmendi. Okul açıkken gündüz akşama kadar ders vermeye gider, kocasına ve iki oğluna bakmak için bütün ev işlerini yapar, her gün geceyarısına kadar, ders hazırlardı. Babamın da iş temposu, anneminkini andırırdı.

Ben Narlıkapı'dan Aksaray pazarına alışverişe giderken, iki kuruşa kıyar, tramvaya binerdim. Dönüşte dolu zembillerle tramvaya almadıkları için, onları da taşıyarak beş kilometreyi yürürdüm. Yük çok ağır olup da küfeci denen hammala taşıtırsam, peşinden yine yürürdüm.

Şimdi artık, epeyce (hem de nasıl?) kıdem kazanmış ömrümde düşünüyorum da, benimkine hiç benzemez oluşuna karşın, Sayın Hisar'ın yaşamına imrenmiyorum. Ben bütün ömrümün zaman zaman işkenceli geçmiş dönemlerine karşın, kendi hayatımı yaşamış olmaktan, hiç ama hiç şikâyet etmiyorum.

Diyeyim ki bugün Hızır Aleyhisselam gelse, dese ki: "Yaşamındaki hangi zamanları değiştirmek istersin, yerlerine ne konsun istersin?"

Hayır!... Hiçbir değişiklik istemiyorum. Aynı çileli yıllarla, aynı huzurlu günleri, olduğu gibi yine sırtıma alacağım.

Hem dedik ya! İstanbul bir insan mozaiği idi. Bu mozaiğin güzelliği, taşların da, yaşamların da birbirine benzemezliğinden doğuyordu.

Zaman, Deler de Geçer

Yüreğime dokunan bir İstanbul dörtlüğü, Ahmet Muhip Dranas'tan:

Bir tanrı ve tarih güzeli, tabu;
Güneş ve sular mucizesi bir giz ...
Her zaman sonsuz elbet, İstanbul bu.
Körelen belki de biziz... Kalbimiz.

Gerçekten de çocukluğum ve gençliğimde başka bir şehirde yaşamayı hiç hayal etmedim. Sonradan da etmedim ama, hâlâ hayran olduğum bu şehrin, takdir fukaralarının orta malına dönüşmüş olmasından, azap duyuyorum.

Bu duygulanma bana, Samih Rifat'ın Tarkovski'den yaptığı bir alıntıyı anımsatıyor:

"Geçmiş bir bakıma, içinde yaşadığımız zamandan çok daha gerçektir; en azından çok daha dayanıklı, çok daha süreklidir. Şimdiki zaman akıp gider, yiter, parmaklarımızın arasından kum gibi kayar. Maddesel ağırlığına ancak anılarda kavuşur."

Mekân ve Zaman

Dünyayı, merak ettiğimiz şehirleri, ırmakları ve dağları, önceleri fotoğraf aralığından seyrettik. Bunlar, durağan resimlerdi, yine de bir şeyler öğretiyordu. Sonraları sinema, peşinden de televizyon, durağan resim görgümüze, hareketi de ekledi. Trenler vapurlar, hızla üstümüze geliyordu, biz farkına varmadan eğiliyorduk.

1936 Olimpiyat filminde Owens'ı koşarken görüyorduk. Bunu hemen unutuyorduk ama, Ester Williams'ı yüzerken görüşümüz, aklımızdan çıkmıyordu. Zaman aktı durdu, 1969 yılında insanın ilk kez ay'a ayak basmasını, heyecanla seyrettik. Şimdi artık evreni, uzaya çıkarılmış bulunan Hubble teleskopu gözünden seyretmek, şaşkınlık yaratıyor.

Şimdi gelelim başka bir olaya... Bir kent, bir mekân, filmden televizyondan seyredilince, sevinç veriyor da, izlenimler yine de sınırlı kalabiliyor. Bir mekânı tam olarak öğrenip kavramak için, o mekânın içine girerek üç boyutlu yaşamak gerek, bu da yetmiyor, dördüncü boyut olan "zaman" da, o mekânın içinde yaşanmalı!... Kişinin bir mekânı kendi yetenekleri ölçüsünde kavraması ve algılamasının tek yolu, o mekânın içinde zaman geçirerek yaşaması.

Kişinin mekân içinde yaşarken, zamanı kullanması şart ama, o zamanı kullanmasını bilmek koşuluyla... Gördüklerinin, kafasında yankı bulması koşuluyla... Kişi dış dünyası ile davranış birliğine, "doğru zamanda" girmek zorunda.

Tüm yaşanan mekânların fiziksel şartları, sürekli değişiyor. Çöl ortasında bile, gece-gündüz benzemezliği yaşanıyor. Şehir yaşamı, sürekli çalkantıda... Değişikliklerin, periyodik olanı da, olmayanı da var. Sıcaklar basıyor, fırtınalar esiyor, kar bastırıyor, seller akıyor... "Zaman Usta" bütün bunları peşinden sürükleyerek, bizi şaşırtıyor.

Başta insanlar bütün canlılarda, elbet bitkilerde de, "Zaman Usta"nın ayar ettiği bir biyolojik saat mekanizması bulunuyor. Canlıların mekân ve zaman değişikliklerine bilir bilmez uyum sağlama becerileri, yeryüzünden silinmelerini önlüyor.

Bütün böylesi değişiklikler, yaşama zevkini canlı tutmanın dayanakları... Sabah oluşunun tadına varmanın çaresi, sabahlamak değil... Alacakaranlıkta gözü açarak, doğayla birlikte nefes almaktır, zevkli olan... Çünkü ancak sabahın erken saatlarında topraklardan duman tüter, kırağı damlacıkları yapraklarda parıldar. Boğaziçi'nde su akıntısının üstünden akan sis akıntısı, bu saattan sonra görülmez olur.

Boğaziçi'nde akıntı yalnız deniz suyunda olmaz. Boğaziçi'nde su üstüne çöken sis bulutları da akar. Ne zaman mı? Sabahın alacakaranlığında... Belki yılda bir iki gün.
Aydın Boysan Arşivi

Başlangıç ve Bitiş

Yaşamak üzerine, çok söz söylenir ama, can kulağıyla dinlenmemesine alışılmıştır. Hele azıcık olsun dikkat edilse ve düşünülse, her bireyin yaşamı, daha anlamlı olur. Çünkü, kendini toparlamaya çalışır.

Yaşama sevinçlerinin, acılarından çok daha kısa sürmesi, doğaldır. Sevinç köpürür bitiverir, acı çöreklenir, gitmek bilmez. Kim ki bu insan yaradılış huyunu doğal karşılar, yaşama savaşımı gücünü yitirmez. Bu gücü, tembellik eğilimliler kolay yitirir.

Zihin tembelleri ruhsal ölüme çağrı çıkarırlar. Ruhsal ölümler, bedensel ölümlerden çoook daha önce gerçekleşir. İşte bu nedenle denir ki:

"Kim bilir kim diyebilir ki, ölüm nerede başlar, hayat nerede biter?"

Bir Sonbahar Akşamı

Sarmaşıklı Meyhane'de, bir sonbahar akşamı... Demak üyeleri (Demciler Akademisi), teker teker düşmeye başladılar. Kıdemliler geciken gençleri hafiften azarladı, kadro tamamlandı.

Tosun her zamanki alışkanlığına uyarak, Vedat Abi'sine takıldı:

"Aaabicim, yine düşünceli görünüyorsun! Anlarım ben... Sen ufak yudum alınca, bir sıkıntın var demektir... Ne değişti de, surat asıyorsun?"

Eyüp'ten (XX. yüzyıl başı), kartpostal.

"Her şey değişti, her şey... Çocukluğumda neredeyse tüm semtlerini tanıdığım bu İstanbul'a, artık yüzyıla yaklaşan ömrümde yabancı olmaktan utanıyorum. O zamanlar, rastgele gördüğüm bir dar sokağı daha önce görmemişsem bile, hangi semtin neresinde olduğumu anlardım, bilirdim. Şimdi azmanlaşan bu şehirde, bazen otomobille bir saat yol alıyoruz da, nerede olduğumuzu anlamıyorum... Önceleri utanıyordum ama, şimdi artık utanmıyorum. Bu anlayışsızlık, benim bellek körlüğümden kaynaklanmıyor. Bir şehir nüfusu sadece bir insan ömründe 20 misli artarsa, o insanın o şehre yabancılaşması, kendisinin bellek daralmasından kaynaklanmaz."

"Öyleyse neden kaynaklanır? Yani bu bir 'muamma' mıdır?"

"Ne muamması be canım? Ortada nedenleri bilinemez bir durum yok! Bu yabansı artışın ana kaynağı, o ülke politikacılarının 'eyyamcı" tipler olmasıdır. Eskiden 'eyyam reisi' denirdi, yani zamana göre hareket eden adam demekti. Yani, her esintiye anında uyan, pervane gibi, fırıldak tipler anlatılırdı. Politikacılarımız, yarım yüzyılı aşkın zamandır, bu tipler!"

"Hepsi mi böyle?"

"Değil ama, böyle olanlar böyle olmayanların sesini, gürültüye getiriyor. Fırıldaklar pervasız... Fırıldaklar sağlam politikacıların önünü kesiyor, sesini duyurmuyor... Fırıldaklar, öne geçmesini biliyorlar. Ötekilerin sesini ve görüntüsünü kesmesini, biliyorlar."

Kaptan söze karıştı:

"Şehirlerin, bu arada İstanbul'un nüfus artışını önlemek, mümkün müydü?"

"Elbet bütünüyle mümkün değildi. Çünkü tarım yöntemleri gelişti. Tohumlar ıslah oldu. Sulanan tarım arazileri arttı. Bu yüzden ileri ülkelerde tarımla uğraşan nüfus, yüzde beşe kadar azaldı. Bizde de Cumhuriyet'in kuruluşunda, yüzde 90'a yakındır. Şimdi yüzde 40'lara düştü. Bu değişim ile birlikte bütün faktörler gözönüne alınsa, İstanbul nüfusu 1950-2000 yılları arasında bir milyondan 4 milyona, haydi büsbütün açalım 5 milyona çıkardı. Şimdiki gibi 15 misli artarak 15 milyona çıkmazdı."

"Sen hesap yapıyorsun ama, sanırım biraz da atıyorsun. Hem bütün suçu politikacılara yüklemek, insafa sığar mı?"

"Bak şimdi, sözlerine dikkat et! Biraz olsun atmış olsam, şimdi sana öfkelenirdim. Haklı olduğuna inanan kişi, öfkelenmez, hatta fısıltıyla konuşmaktan bile kaçınmaz. Söylediğim sayılar gerçekleri, çarpıtılmadan yansıtır. Önceleri gecekondu denen olaya, sonra kaçak inşaata göz yumuldu. Hatta teşvik bile edildi. Bazı ruhsatlı yapılar, kaçak yapılardan bile daha seviyesizce, dikildi, yaygınlaştı. Vahşileşen insan kalabalıklarının sonucu olarak fırlayan arsa rantları, oy ticareti hissesi olarak paylaşıldı."

"Yapma be abi! Pek dramatik anlatıyorsun..."

"Dur hele! Benim bu anlattıklarım, gerçekleri yansıtmaz... Bir şehir nüfusunun yarım yüzyılda 15 misline katlanmasının dramını anlatabilmek için, ben yeterli olamam! Bu dramı anlatabilmek için, Fuzuli gibi şairler gerekli."

"Bu da nereden çıktı şimdi?"

"O değil miydi, 'Selam verdim, rüşvet değildir deyû almadılar' diyen... Bundan daha kısa, daha güzel anlatım olabilir mi?

Galata Rıhtımı (XX. yüzyıl başı), kartpostal.

Ya da Yunus Emre gibi: 'Yunus Emrem bu dünyada/Kim güldü ki sen gülesin/Küllî hep ağlayı geçti/Kim geldi ise cihana' diyebilmek gerekmez mi?... İstanbul'un başına gelenleri ancak, Yunus Emre gibi, Fuzuli gibi adamlar anlatabilir."

"Abi! Şimdi bizi ağlatacaksın!"

"Ağlasan ne olur, gülsen ne olur?... Fark etmez. Zaten ikisi de aynı şey..."

"Yine yutturmaya başladın!"

"Yok canım! Bana söyleyebilir misin? Bizim son yarım yüzyıldaki demokrasimize, güler misin, ağlar mısın?"

"Yani İstanbul demokrasimiz yüzünden mi bu hale geldi?"

"Elbet bu yüzden ya! Bu kaburgasız insan yığınını İstanbul'da toplaştıran, yeteneksiz hırslı politikacıların oy ticaretidir. Planlamanın ne olduğunu kavramış politikacıların yönettiği bir ülkede İstanbul, bu haline kesinlikle gelmezdi."

Hepsi biraz durgunlaştı. Vedat ekledi:

"Beni üzen gelişmelerin biri de, aynı semt insanlarının bile uzaklaşmasıdır. Artık göz aşinası olan yok! Eskiden yolda yürüyen erkeklerin yüzüne iyi bakılırdı ki, selam verme edebinde bir ayıp işlenmesin... Sokakta yürüyen hanımlara ise, bakılmazdı bile... Rahatsız olmasınlar diye... Oysa şimdi erkekler birbirinin yüzüne bakmıyorlar da, hanımları iç geçirerek seyreden kerizler sokaklarda."

Cihat durumu özetledi:

"Bu şehrin ruhu yitti gitti. Bu şehrin ruhu yok artık. İnsanların birbiriyle ilişkisi, yalnız ve yalnız maddesel... Bu insanlar artık, birlikte yaşamıyorlar, yan yana yaşıyorlar sadece. Bunları artık, ruhsal yakınlaşmalar birleştirmiyor. İnsanları birbirine yaklaştırmış görünen itici neden, yalnız yolların-caddelerin kalabalığı..."

Biraz sustuktan sonra ekledi:

"Kapatalım bu konuyu. Rakılar boşa gidiyor. Turhan! Al sazı da başla bakalım!"

Turhan sazı aldı. Hep bir ağızdan söylemeye başladılar:

"Kederden mi neden bilmem? Sararmış rengi ruhsarın..."

Yaşam Bilmecesi

Topkapı Sarayı'nda nasıl yaşandığı konusunda, ne yazık ki bize bugün yeterli ışık tutacak yazılı bilgi yok! Fotoğraf, zaten hiç çekilmemiş... Görsel tüm bilgiler, örnekleri pek az olan minyatür ve yabancı kökenli gravürler... Bir miktar da, yabancı elçilerin anıları... Örneğin Venedik Elçisi Andrea Gritti'nin kabul töreninde (1503), 3.000 yeniçeri ile 1.500 sipahi (elbet at üstünde), olağanüstü gösterişli giysileriyle dizilmiş. Altın zincirlerle aslanlar ve kaplanlar gezdiriliyor.

Galata'dan Sarayburnu (XX. yüzyıl başı), kartpostal.

Elçiler sadrazam ve vezirler tarafından Kubbealtı revakı altında karşılanıyor. Padişah elçiyi kabul ederse, Babüssaade'den Arzodası'na alınıyor. Elçilere Kubbealtı'nda ve refakatindeki kişilere revaklar altında yemek veriliyor. Sarayda kesin bir suskunluk hüküm sürüyor, kimse konuşmuyor ya, bu alışkanlığa yabancı elçilerin refakatindekiler de davet ediliyor: Kapıcılar içeri girerken susmayan yabancılara da asalarıyla vuruyorlar.

İstanbul'da 469 yıl hüküm sürmüş, Osmanlı Hanedanı Harem hanımlarından ben, hiç mi hiç, d'apre nature, yani bakarak yapılmış yağlıboya resim, ya da gravür bilmiyorum. Fotoğraf, zaten yok.

Osmanlı Sarayı Hareminden, dünya güzeli kaç hanım geçmiştir acaba diye bir hesap yapmaktan, kendimi alıkoyamıyorum. Haremin "yüzlerce" hanımdan kurulmuş olduğu, her hanımın yaklaşık 10 yıl göreve hazır tutulduğu düşünülürse, bu haremden 469 yılda yaklaşık: 25.000 (yirmibeşbin) dünya güzeli hanımın gelip geçmiş olduğu anlaşılır.

Sultan Hazretlerine sunulacak hanımların, vurucu-çarpıcı-kahredici güzellikle olmaması, akıldışıdır, söz konusu değildir. Hem bu sunuşların seçimi, ucuz seksüel prodüktörler tarafından yapılmıyor. İmparatorluğun her yanında, hatta sınırların da dışında, nerede aklı baştan alacak güzellikte bir "âfet" varsa, erbabınca, örneğin paşalar tarafından, Sultan Hazretlerine yakıştırılıyor.

Onbinlerce Harem güzelinin resmini olsun görememenin mahrumiyet üzüntüsünü çekiyorum. İnanırım ki bizim Harem güzelleri, düzinelerce Hollywood güzeline bedeldi.

Kanuni döneminin önce makbul (beğenilen) sonra maktul (öldürülen) İbrahim Paşa'sı, tarafından yaptırılan Kubbealtı, Divan toplantı salonudur. Vezirler, odayı çevreleyen sedirlerde oturuyorlar. Yandaki odaların birinde divan kâtipleri, ötekinde evrak mühürleyen "nişancı" oturuyor. Sedirlerde, isterse bağdaş kuran sadrazam ve vezirlerde, kalem-kâğıt falan yok... Her şey söz üzerine... Kâtipler yazıyor ya, o yeter. Sarayda Divan (yani hükümet) toplantıları böyle yapılıyor.

Ancak eklenmesi bana zorunlu gözüken bir özellik var: Sultan isterse, haremden ulaştığı bir özel yolla gelerek, bir kafes

arkasından Divan toplantısında (yani hükümet toplantısında) konuşulanları dinleyebiliyor... Gizli gizli... Fark ettirmeden.

Ben bu gizliliği, içime sindiremiyorum. Diyelim ki Divan'da, son derece önemli bir devlet konusu tartışılmakta. Sultan ise haremden geldiğine göre, gecelik entarisi ve takke ile, üstelik çamaşırsız, bu yaşamsal konuyu dinlemekte...

Olmaz ki!... İsterse sultan olsun.

Yahya Kemal Şiirleri

Yahya Kemal İstanbul'u "Bir Başka Tepeden" şöyle seyreder:

Sana dün bir tepeden baktım azîz İstanbul
Görmedim gezmediğim, sevmediğim hiçbir yer
Ömrüm oldukça, gönül tahtıma keyfince kurul!
Sâde bir semtini sevmek bile bir ömre değer,

Nice revnaklı şehirler görülür dünyâda
Lâkin efsunlu güzellikleri sensin yaratan.
Yaşamıştır derim, en hoş ve uzun rü'yâda
Sende çok yıl yaşayan, sende ölen sende yatan

Yahya Kemal "İstinye" şiirini de, şu satırlarla bitirir.

Eşsiz Boğaz! Şerefli hayâlin derindedir!
Senden kalan o levhada her şey yerindedir.

Yahya Kemal şiirlerini okuduktan sonra, aklıma pek de şiirsel olmayan düşünceler geliyor. Üstadın ölümü, 1958 yılında... Acaba kendisinin görmediği Boğaz köprüleri ile sahil trafik yolları yapıldıktan sonra, kendisi İstanbul'u bir kez daha görse, şiirlerde indirim yapar mıydı diye düşünmeden duramıyorum.

Ali Nizami Bey

Abdülhak Şinasi Hisar bir kitabında, tipik eski İstanbullulardan Ali Nizami Bey'i anlatır. Büyükada'da Ali Nizami Bey, Hisar'ın büyükbabasınınkine yakın olan köşkünde oturmaktadır. Onun yaşıtı olan çocuklarıyla koşar-oynar. Ancak anıların bütününe bakınca Hisar'ın, bir zamanlar çocuk olduğuna da, koşup oynadığına da inanmak zorlaşır. Sanki Muhterem dünyaya, daha doğduğunda yaşlı gelmiştir. Zaten Hisar'ın kendisi de, tipik bir eski İstanbulludur.

Hemen eklemek gerekir ki İstanbul'da o zamanlar "tipik İstanbullu" nun, bin türlüsü vardır. Sanılmasın ki Hisar'ı örnek gösterince, bütün İstanbullular ona benzer.

İstanbul bir insan mozaiğidir. Dünyadaki en önemli örnekleri Türkiye'de bulunan mozaik sanatının İstanbul Ayasofya ve Kariye'deki başyapıtları, ilginç mi ilginçtir. Hiçbir mozaik taşı, yanındakine benzemez. Ama birbirine benzemeyen binlerce mozaik taşı, hepsi birden, tek bir resim bütünlüğü oluşturur. İşte eski İstanbul insan mozaiği de, "benzemezlerin doğurduğu bir bütünlük"tür.

Hisar'ın o zamanın Büyükada izlenimleri iyice duygusaldır:

"Ada, benim için yadettiğim bu eski zamanda, ancak benim gözlerimin seçtiği gizli birtakım varlıklar ve mahlûklarla doluydu. Bir ağaç kabuğunda gülen bir ağız, birkaç dalın teşkil ettiği bir kümede sallanan bir çocuk, bir duvarın sıvasında yeisli birtakım hayvanlar ve ağlaması dinmeyen bir sürü maskeler, bir

evin cephesinde ciddî ve hüzünlü bir çift gözün üstünde çatılmış iki hançer kaş görürdüm..."

Şehre indiği günler "güneşin ve suların İstanbul'a lâyık bir ihtişam ile adeta bir güzellik müsabakasına tutuşmuş gibi kaynaştıkları" akşamlar, Adaya dönmek için vapur güvertesinde oturan Ali Nizami Bey'i, Hisar şöyle anlatır:

"... o halsiz ve mecalsiz vapur Karacaahmet hizasından geçmeyi dakikalarca bitiremezken kocaman mezarlık siyah minarelerini havaya sabit fıskiyeler gibi yükseltmiş durur, yahut, daha tesirlisi, ağır bir akşam rüzgârı bunların başlarının ucunu, eliyle okşar gibi, hafif ve elemli bir eda ile, yavaşça bir yana eğerken o, ölümü bir an için olsun düşünmemek azmiyle, başını hep sağa çevirir de, gözlerini mezarlığın bulunduğu bu sol tarafa asla kaydırmazmış."

Hisar, coşmuştur bir kere:

"Ali Nizami Bey, hep ufkun hayat gibi geniş göründüğü sağ tarafa bakar, gittikçe koyulaşan suların kenarında gittikçe solan bir menekşe yığınına dönen eflatun ve mor sahilde yan yana minareler tarih boyunca devam edecek bir hareket halinde duran mızraklar gibi artık birbirine karışır..."

Büyükada İskele civarı (XX. yüzyıl başı), kartpostal.

Hisar'ın cümleleri yarım sayfadan önce bitmez ki... Bari sonuna yetişelim:

"... Adaya dönenlerin ruhlarını büyük bir güzellik manzarasıyla çalkalandırmış ve İstanbul güzelliklerine bürünmüş bir akşam daha, Marmara'nın gurup operasıyla birlikte, sona ermiş olurmuş."

Ali Nizami Bey, kuş meraklısıdır. Köşk bahçesinin arka tarafında, tel örgülerle ayrılmış bir yerde, sekiz-on kadar tavuskuşu beslenmektedir.

Benim çocukluk ve gençliğimi yaşadığım semtlerde, Aksaray'ın batısındaki Davutpaşa, Samatya, Narlıkapı gibi yerlerde biz tavuskuşu görmemiştik. Bizim uçmayan kuşlardan bildiklerimiz tavuk, hindi, ördek ve kaz ötesine varmazdı.

Bütün merakları yetmezmiş gibi Ali Nizami Bey, bir de balık avı meraklısıdır. Bazı sabahlar uykusu kaçar-kalkar, adanın sarp kayalıkları kenarlarında ağ ile avlanan balıkçıların yanına gidermiş.

"Bu talihsizler ağlarını atarlar fakat hiçbir şey tutamadan boş olarak çekerlermiş. Ali Nizami Bey ehemmiyetsiz bir para mukabilinde, mahsulünü evvelinden satın alarak onlara ağları-

Büyükada'da Hôtel des Étrangers (XX. yüzyıl başı), kartpostal.

nı kendi hesabına attırır, ve bu defa ağların içinden birkaç okka barbunya, bir iki ıstakoz yavrusu, ve daha makbul birtakım balıklar çıkarmış."

Ben Ali Nizami Bey'e, balık avcılığı merakı konusunda, imrenmiyorum.

Çünkü biz Samatya'da yiyeceğimiz balık ve deniz ürünlerini para vererek balıkçılara tutturmazdık. En ilerisi yelkenli olan kendi kayıklarımıza biner, ağ-çapari veya oltayla kendimiz tutardık. Hatta oltalarımızı, at kuyruğu kılıyla kendimiz örerdik.

Ahırkapı Feneri önünde uskumru için çapari attığımızda, eğer istavrit yakalarsak, tuttuklarımızı denize atar, çapariyi toplar geri dönerdik. Çünkü istavrit tutulan yerde uskumru olmazdı. Samatya'da istavrit kedilere verilirdi. Lüferden barbunyaya kadar tüm lezzetli balıkları, kendimiz tutardık. Torik yalnız, lakerda yapmak için tutulurdu. Palamut tutup yiyene ise, aşağılayıcı gözle bakardık.

Ali Nizami Bey, resim meraklısıdır. "Köşkün üst katında selamlık dairesi sayılan büyük misafir salonunda kendi intihabıyla satın alınmış... Decamps, Ayvazovski, Zonaro gibi ressamlara ait olacağını" tahmin etmeye koyulur Hisar... "sonraları dünyanın en meşhur müzelerinden Louvre'da ve British Museum'da hayretle temaşa ettiği" resimlerle kıyas eder.

Ali Nizami Bey, çiçek meraklısıdır. Köşkünün arka tarafında, dillere destan olmuş çiçek serleri vardır. Yüksek maaşlı bir frenk bahçevanın nezareti altında, her mevsim en nadide çiçekler yetiştirilir. Bunlar arasında orkide denilen nadir ve pahalı bir çiçek de vardır. Eh artık Ali Nizami Bey de, bizim Narlıkapı'da yetiştirdiğimiz akşamsafası, ayçiçeği, ıtır, sarmaşık gibi bitkileri serasına sokacak değildir ya!

Ali Nizami Bey'e hiç benzemeyen bir İstanbullu oluşuma, üzülsem mi, yoksa üzülmesem mi?.. Bilmiyorum ki.

Yersizlik

Şimdi bilmem artık, ama eskiden "Yersizlik" diye bir dert vardı.

Bu öyle, "yersiz" söz kullanmak falan değildi. Birbirine değil yalnız razı, hatta hırslı ve istekli olanlar bile, yersizlikten sevişemezlerdi.

İstanbul deniz kıyılarında kayık kiralayıp açılmak, deniz ortasında kayık içine yatarak "yaklaşmak" çözümdü ama, tehlikeliydi. Basılmak tehlikesi vardı. Gece vaktı karanlık arsalar çözüm olabiliyordu ama, bundan da resmi ve gayri resmi tehlikeler doğuyordu.

Biraz masraflı olmakla birlikte bazı sinemaların locaları, çare olabiliyordu. Matine-suare fark etmezdi. Uzun filmler, 32 kısım tekmili birden oynayan macera filmleri, iyi fırsatlardı. Görevliye üç-beş kuruş verip loca kapısı anahtarını da alarak içerden kilitlemek, güven sağlamaktaydı.

Bu işe yatkın sinemaları, gençler bilirlerdi. Loca önündeki yürüyüş yolu alçakta olmalıydı ki, perde tarafında insan kafaları dizilmesin. Elbette loca sandalyelerinin gıcırdamaması da, kullanım güvenliği açısından koşullardan biriydi. Gedikpaşa'daki, Alemdar Yokuşu'ndaki ve Beyoğlu'ndaki üç sinema elverişliydi.

Günün birinde bizim lise bir haberle çalkalandı. Bir genç hanımın avukatı sinema locasında gebe bırakıldığı iddiasıyla mahkemeye başvurmuştu. Sürüp giden duruşmaların sonuncusunda, suçlanan genç adamın avukatı, sinema locasında söz konusu fiilin yapılmasının mümkün olmadığını iddia etmişti.

Bununla da kalmamış, adı geçen sinema locasında olmak koşuluyla "yerinde keşif" yapılmasını mahkemeden talep etmişti.

Bizim sınıfın bıçkınlarından biri (adını yazamam), görüş belirtiyordu:

"Sayın hâkim bu keşiften bir şey anlamaz ki... Bilirkişi şart... Hem bu işte, geçimini Adliye'de çıkaran bilirkişi tipleri hiçbir ciddi sonuç veremez. Erbabı lazım, erbabı!.."

Beş-on arkadaş keşif günü "mektebi asıp", orada bulunmaya karar verdik. Ama gününü öğrenip de gidemedik. Ne olduğunu hâlâ merak ederiz.

İşyerine Saygı

Spor yapılmasına, yapana, saygı duyuyorum. Spor saygıdeğer bir uğraştır ve etkinliktir. Nereye kadar? İşin içine "oyun" girinceye kadar... İtişmesiz olmak koşuluyla, sportif oyunlara da varım. Atletizm ve voleybol gibi örneğin... Son zamanlarda hanımefendi kızlarımızın atletizm ve voleybolda-ki uluslararası başarılarından, övünç duyuyorum. Televizyon icadına hayran değilim ama, bu başarıları yansıttığı için sevindim.

Benim TV seyirciliğim, rastgele... Evde yalnız yemek yerken, yapacak başka iş bilmiyorum. Bu nedenle, futbol seyrettiğim de oluyor. Ben de gençliğimde çeşitli sporlar yaptım. Kürek çektim, yüzdüm, yelken kullandım. Söz aramızda biz Samatya kıyılarında bu söylediğim sporları yaparken, yalnız spor olsun diye değil, daha çok balık tutmak için yapardık. İstanbul mahallelerinde yetişmiş neredeyse bütün erkek çocuklar gibi, ben de futbol oynadım. Övünmek gibi olmasın, uzun yıllar önce kapatılmış bulunan Şark Şimendifer futbol takımında.

Ben şimdi televizyonda futbol maçlarını da, önemli milli maçlar dışında, rastgele seyrediyorum. Kısa kısa... Televizyonlarımız, gazetelerimiz bu aslanları anlatmaya doyamıyor.

Hâkimlerin, öğretmenlerin maaşlarıyla zor geçindikleri bir ülkede, milyon dolar transfer ücretlerini beğenmeyen futbolcular dengesizlik yaratıyor. Ciddi öğrenime niyet eden ve

öğrenip de iş bulamayan gençlere, bu şımarıklar kötü örnek oluyor. Omuzlarına kadar saç uzatanlar, tüy dikiyor.

Beni asıl duygulandıran sahneler, oyuncuların, kendi oynadıkları sahaya ağız ve gırtlak dolusu tükürmesi... Vay vicdan fukaraları vay! Orası işyeri be! İşyerine tükürülür mü?

Televizyonda bir gün, sahaya tüküren bir futbolcunun yüzüne tüküren birisini görürsem, içim rahat edecek.

Elçilerimiz

20. yüzyılın ilk yarısında Türkiye, bir güzel zaman yaşıyordu. Nedeni çok basit, şair Yahya Kemal, yazar Yakup Kadri gibi insanlarımız, dışarda Türkiye'yi büyükelçi olarak temsil ediyordu. Örneğin Yahya Kemal dış görevlerde uzun yıllar bulunduktan sonra, "İstanbul Ufuktaydı" şiirini yazıyordu:

Yıllarca uzaklarda yaşarken,
İstanbul'u hicranla tahayyül, beni yordu.
Yer kalmadı beynimde hayâle.
İstanbul'a artık bu dönüş son dönüş olsun...

diyen Yahya Kemal, asıl aklında olanı şiirin sonuna saklıyordu:

Bir saltanat iklîmine benzer bu şehirde,
Hulyâ gibi engin gecelerde,
Yıldızlara karşı,
Cânanla beraber,
Allah içecek sıhhati bahşetse...
Bu kâfi...!

İnsanlar ve Sular

Bizim eski İstanbul'umuzda yaşam, "su" ile çok yakındı... Her türlü suyla... Deniz-dere-kaynak sularının, hepsiyle birden... Haldun Taner'in anlattığından aklımda kalmış: İstanbul'da öyle insanlar yaşamış ki, gözleri bağlı olarak tattıkları 25 çeşit kaynak suyunun hangisi olduğunu, yanlışsız bilirlermiş. Sanırım ki bu beceri, 300 çeşit şarabı doğru bilmekten daha zordur.

Tarabya sahili (XX. yüzyıl başı), kartpostal.

Bir İstanbul deyimi "leb-i derya"da yaşamayı anlatırdı. Deyimin güzelliğine canlar dayanmaz: "Denizin dudaklarında" yaşamak anlatılırdı böylece. Denizi sevmenin, denizle sevişmenin bundan kısa ve görkemli bir anlatımı olamazdı ki.

Ben İstanbul'da çocukluğum ve gençliğimi, gerçekten de denizin dudaklarında yaşadım. Deniz bizim sevgilimizdi. Samatya kıyılarındaki kumsallarda veya kayalıklarda, suyun üstünde ve derinlerde balık tutar, midye söker, pavurya yakalardık. Yazın karpuz takası Trakya kıyılarından gelirken gece vaktı Harmankaya'ya vurup battıysa, denizin yüzü karpuz dolar, çat-

Anadoluhisarı'ndaki Amucazade Hüseyin Paşa Yalısı, Boğaziçi kıyılarına özgü tipik yapıların, en özgün olanlarından biridir (1699). Üç yüzyılı aşan ömrüyle, artık epeyce eskimiş ve nihayet yıkılma tehlikesi olan bu müstesna mimarlık eseri, bu satırlar yazılıncaya kadar kopan feryatlara karşın, kurtaracak bir ilgi görmemiştir. Bir yıkılırsa, bir daha bir araya getirilse bile, sahteleşir.

Aydın Boysan Arşivi

layıncaya kadar karpuz yerdik. Yalnız çocukların değil, yetişkinlerin de yaşamı, denizle iç içeydi.

Kıyı şeridinde yaşayan herkes, denizle kucak kucağa yaşardı. Amatör balıkçıydık ama, tuttuğumuz balıklarla doyardık. Bütün kıyılar halka açıktı.

İstanbul denizi, hep "serin"dir. Yazın en bezdirici sıcaklarında hava ısısı 40 dereceye yaklaşsa bile, deniz suyu ısısı 22-23 dereceyi geçmez. Suların bu serinliği kıyılara yayılarak, yaşamayı kolaylaştırır.

İnsan ve deniz yakınlaşmasını sağlayan doğal Marmara kıyıları, arkasında Bizans Surlarının yükseldiği kumsalları ile, kaynakları ile, şiirsel oynaklıklarıyla, doğanın İstanbul'a çok değerli armağanıydı. O pek tutumlu insanlarımızın yaşamına katılan, hazine değerinde huzur ve mutluluk rengiydi.

Balıkçılar kayıkları-ağları, cümle takımlarıyla karanın sonunda, denizin dibindeydi. Çirozcular, denizin hemen dibindeki surların tepesinde uskumru kuruturlar, bütün öteki işlerini kıyıda görürlerdi. Yazmacılar da yıkadıkları binbir renkli incecik kumaşları, sur tepesinde kuruturlardı. Esintilerle uçuşan binlerce yazma, eşi bulunmaz bir renk cümbüşüydü. Tüm kıyı insanları, neredeyse sanki denizin içinde yaşamaktaydı.

Denize inen Bizans surlarını da şehir içine iterek yıkıntı molozlarıyla doldurmak, doğanın yapısını yok etmek, şehirle deniz arasına günün her saatında hız yapılan bir trafik yolu yerleştirmek, denizle insanların yüzyıllarca sürmüş sıcak ve yakın ilişkisini homurtulu trafik yollarıyla balta gibi kesmek, şehirle denizin ilişkisini yok etmek!... Bütün bunları saydıktan sonra, kanunlar dahilinde suç olmayacak nasıl yakıştırmalar yaparım diye, düşünüyorum... Henüz bulamadım.

Bazı kelle hamalları, güya pusu kurarak soruyorlar: "Bu yollar yapılmasaydı bütün bu taşıtlar nereye gidecekti?.." Yanıt: "Bu yollar doğru olarak nereye yapılırsa, oraya gidecekti."

Ulaşım

Rahmetli büyükannem Hayriye Hanım'ın bir kıyamet anlatımı vardı. Kulaklarıma çok küçük yaşta girdiği için, unutmuyorum.

Kıyamet, dünyanın sonudur. Ölüm de sona erecek, tüm geçmiş zamanda yaşamış insanların hepsi yeniden dirilecek ve "mahşer"de toplanacaklar... Mahşer adı üstünde: Gürültü, patırtı ve büyük sıkıntılar içinde bir kalabalık ki, dehşet veriyor. Herkes heyecan içinde "cennete mi, yoksa cehenneme mi gideceği" tebligatını beklemekte.

Anlaşılan bizim dünyadaki plansız büyük şehirlerimiz, insanlarımızı mahşer'e alıştırmanın provasıdır. İktidarlarımız bari bu işi becermiş olsunlar.

İstanbul, Gebze'den Büyükçekmece'ye kadar yerleşmeleri ve binaları bitişmiş olan, 15 milyonluk bir dünya şehridir.

Şehirdir ama, işleyen bir bütün değildir. Her şeyden önce, kitle taşıtları sorunu çözümlenmemiştir. Parası sınırlı olan insanların en büyük kitleyi oluşturduğu gerçeği, örtülemez. Bu durumdaki insanlarımızın çok büyük bir bölümü, işine ve okuluna gidip gelmenin sıkıntısını yaşamakta... Okul Taşıtı adı altında binlerce-onbinlerce minibüsün, öğrenciler için yüksek ücretle çalışması gerçeği, ayıplanır işlerimizden biri olmalıdır.

Boğaziçi ve Marmara kıyıları gibi çok zengin su ulaşımı olanaklarına sahip olan İstanbul'da halkın, deniz yollarından uzaklaştırılarak sahil yollarına sürüklenmesi ve yığılması, te-

kerlekli taşıtlara mahkûm edilmesi, ayıplarımızın yalnız bir tanesidir.

Yüzyıl öncesinin Şirketi Hayriye ve Haliç vapur işletmelerinin yok edilmesi, bir plansızlık ayıbıdır.

Hele eski iskelelerin satılarak mı-kiralanarak mı bilmem, restoran yapılması, kanundışı bir uygulama olmalıdır. Çünkü bu binaların yapılma izni alması, deniz trafiğini sağlaması içindir, meyhane olması için değil... Üstelik bu kazık fiyatlı meyhanelerin dışına ve üstüne sürekli kaçak ekler yapılmasına göz yumulması, ayıp mı ayıptır.

Şiirde Semtler

Kenar mahalleler şiire girmezse, adalet olmaz bu işte... Oktay Rifat oralardan anlatır:

Kasımpaşa kıyıları tersane
Bir kız sevdim alimallah bir tane
Her dem sevdalıya kız mız bahane
Top çiçeğim deste gülüm
Canım İstanbullum
Aman aman bahane

Gittim baktım şıkır şıkır Balıkpazarı
Üç tek attım sarhoş oldum ayak üzeri
Üç doluya üç tanecik badem şekeri
Top çiçeğim deste gülüm
Canım İstanbullum
Aman aman badem şekeri

İlle de şiirsel yerler anlatılacak değil ya! Cağaloğlu Yokuşu'nu Özdemir Asaf gibi şiirsel anlatmak hüner:

İşte geçerken dün o yokuştan,
Günlerden yetmiş sekizdi,
Saat yetmiş sekizdi...
Otuz sekiz saat önce oradan

Şarkılarıyla, şiirleriyle
Bir sarışın geçmişti.
Onu soruyordu şimdi
Bir sakallıdan... Ne bilsindi.

Güzel Sanatlar Akademisi

1947 yılında bir akşamüstü saatında Boğaziçi'nden dönüyorduk. Hangi yoldan mı? Elbet üst yoldan. O zamanki Boğaziçi üst yolu, şimdikine hiç benzemezdi. İki şeritli otomobil yolu, bütünüyle ağaçlar arasından ve altından geçerdi. Evet, otomobil çok azdı. Bu nedenle yol dardı ama, çok güzeldi. Şimdiki gibi şehrin ciğerini sökerek, faraşla açılmış geniş ve kel yollar yoktu.

İstanbul'un ilk eğlence yerlerinden Tepebaşı'ndaki Garden Bar, 1940'larda yıkıldı.
Yapı Kredi Selahattin Giz Arşivi

İşte biz o akşamın alaca karanlığında, göbek dansözü gibi kıvıra kıvıra uzaklaşan o yoldan dönüyorduk. Derken derken önümüzde, önce hafif, sonra koyulaşan bir kızıllık peydahlandı. Karanlık bastıkça da, kızıllık arttı.

Her ne kadar batı yönünde ise de bu renklenme, güneş batışından doğmuş olamazdı. Karanlık arttıkça artan kızıllık, uğursuz bir olayın habercisi olmalıydı.

Karar verdik. Kızıllık nerdeyse, oraya kadar gidecektik. Gittik ve felaketi gördük. Güzel Sanatlar Akademisi yanıyordu. Yetiştiğim ocak yanıyordu.

Her ne kadar 1940-45 arası gibi İkinci Dünya Savaşı'nın en işkenceli yılları olsa da, uzun ömrümün en güzel beş yılını geçirdiğim, mimarlık öğrenimi yaptığım, ocağım yanıyordu.

Evet, yangın da olsa anılarımızı yakıp yok edemez ama, zihnimize nakşolmuş olan o eşsiz mekânlar, dönmemecesine tarihe gömülmüştü. Hiçbir geçmiş zaman ve mekân saygısı olmadan yenilenen şimdiki binalar, adı bile değiştirilerek Mimar Sinan Üniversitesi denen yeni binalar, şimdi artık önünden bile geçsek, üzüntüyle yüreğimi yakıyor.

Yangın akşamı ateşe dayanıklı olmayan bu eski yapıdan, hiçbir şeyin kurtarılamayacağı belliydi. Şaşkınlıkla kurtarılanlar da, yangın söndürme aletleri olmuştu. Tramvay yoluna dizildiklerini görmüştüm.

Resim, heykel, mimarlık projeleri, uzun yıllar kahredici emeklerle yapılmış eski mimarlık yapılarımızın röleveleri, hepsi kül olmuştu.

Ancak geçmişin tahrip edilerek yok edilmesi, yangın akşamı son bulmadı. Binaların yenilenmesi sırasında da, yaşadığımız ve sevdiğimiz o güzel ve eski yapı, bir kez daha yok edildi. Restorasyon niyetiyle yenilenen şimdiki yapı, eskisinin yenilenmesi olmayıp, anlamsız bir başkalık ve yenilik olarak peydahlanmış oldu.

Ben 1940 yılında tıp öğrenimine niyet etmiş ve kaydımı bile yaptırmıştım. Mimarlık öğrenimi yapmak da aklımdan geçiyordu... Ama yalnız aklımdan geçiyordu. O zaman bütün Türkiye'de mimarlık öğrenimi yapılan biricik kuruluş, Akademi Mimarlık Şubesi'ydi. İstanbul Teknik Üniversitesi bile Mimarlık Fakültesi'yle birlikte, 1945 yılında açılmıştı.

Akademi Mimarlık Şubesi'ne, ancak sınavla giriliyordu. Pertevniyal Lisesi'nden yakın arkadaşlarım 88 Mustafa ile 270 Hamit, benim kaydımı yaptırarak, zorla ve yaka-paça sınava soktular.

Benim sevgili arkadaşlarım, okulun açıldığı gün sabah çok erken gelip beni alarak, okula götürdüler. Arkadaşlarımla yakın yerlerde oturuyorduk, üstelik Ortaköy-Aksaray tramvayıyla iki kuruşa gidebilmek gibi bir kolaylık da vardı (evet, sadece iki kuruşa, yani tek bir Türk Lirasının 50'de birine).

Giriş sınavını kazanabilmek için, müstesna marifetler gerekmiyordu. Zaten 150 kişi arasından 50 kişi alacaklardı. Ben de kazandım. Ders yılının başladığı sabah erken erken, beni Fındıklı'ya götürmek üzere kapıya dayananlar, yine Hamit ve Mustafa arkadaşlarımdı... Götürüp sınıfa sokanlar da... "Kaçarsan döveriz!" diyenler de.

Birinci derse giren Türk hocamız, son derece değişik bir zattı. Türkçesi felaket, Almancası parlaktı. Türkçede sıkışınca, Almancaya döküyor, rahat ediyordu. Bu zat bana mimarlık öğrenimini daha birinci saatta bıraktırmak üzereydi... Hamit'le Mustafa'dan çekinmesem.

Sonrasını, hemen özetlemeliyim. Derslere iki hafta devam edince, Akademiye de, mimarlığa da ısındım. O zaman kesintisiz beş yıl olan öğrenimi hevesle sürdürerek, 1945 yılında bitirdim.

Türkiye'nin ve dünyanın çok zor bir döneminde yaşanmış olan bu beş yıl, acıları ve zorlukları da zevklenmiş olarak, anılar hazineme geçti. Artık çektiğimiz açlık dahil yoksullukları bile, gülümseyerek ve neşe içinde anıyorum. Hem zaten bütün ömrümde çektiklerim, artık aynı dönüşüm kolaylığına geçip gitmedi mi ki? Aynı olayın eziyeti ya da işkencesi yıllarca, öte yandan huzuru ise, sadece birkaç gün bile sürmüş olsa.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na girmedi ama yoksulluklar, yoksunluklar yaşama şartlarını işkenceye dönüştürüyordu. Karneli ekmek günde 150 grama kadar düşürülmüştü. Katık zaten pahalıydı. Yarı aç-yarı tok yaşıyorduk... İstisnalar dışında. Beş Akademi yılında patlayıncaya kadar doyduğum

sadece 15 gün yaşadım. 1943 Mart ayında bütün Boğaziçi'ni buzlar doldurduğu günlerde... O günlerde kulaklarına kar suyu kaçtığı için sersemleyen ve buzlar arasında su üstünde oynaşan binlerce torik balığını, zıpkınla yakalayıp dışarı alır ve tavasını yapardık. Olağanüstü ağır yağlı torik tavayı çatlayıncaya kadar 15 gün yediğimiz için, bütün vücudumuzu sivilceler kaplamıştı.

O zamanın Güzel Sanatlar Akademisi'nin mimarlık – resim – heykel dahil tüm şubelerindeki öğrenci sayısı, sanırım sadece birkaç yüz kişiydi.

Bütün şubelerdeki öğrenciler birbiriyle, hiç olmazsa "göz aşinası" idiler. Sonraki yılların ülkece pek ünlü bir heykelcisi, bir öğle yemeği karşılığında kantinde garsonluk yapardı. Sonraki yılların pek ünlü ressamı olan bir öğrenci, bir çift ayakkabısı çabuk eskimesin diye, takunya ile dolaşırdı.

Çallı İbrahim, Bedri Rahmi Eyüboğlu gibi sanat yıldızlarıyla aynı koridorlarda yürümek, onur verirdi.

Her şubenin öğrencileri birbirini, görev olarak yaptığı "eserleriyle" de tanırdı. Her yapılan ya ortalıkta ya da duvarlara asılarak teşhir edilirdi. Herkes herkesin ne yaptığını, ne yapabildiğini bilirdi.

1942 yılında kuruluşunun 60. yılı kutlanan Akademi'de yaşam, bir bayrama dönüştü. İstisnasız bütün hoca ve öğrenciler, seçilmiş eserleriyle tüm binaları donattılar. Konuk olarak gelen Devlet Konservatuvarı oyuncuları, o güzel – büyük bahçede (sonradan yola giden) Kral Oidipus'u oynadılar.

Bütün sanatların öğretiminde, usta-çırak ilişkileri hâlâ çok önemlidir. Mimarlık öğretiminde de elbet... Her ne kadar mimarlık, özellikle 20. yüzyılda karmaşıklaşan yaşam ve dolayısıyla planlama koşullarıyla yüklense ve zorlansa da... Mühendislik branşları bilgilerine çok yakınlaşma zorunlukları yüklense de... Bütün bunlara karşın öğretimdeki ve sonra elbet uygulamadaki yeni karmaşık durumlar ve görevler olsa da... Öğretimdeki ilişkilerin kişisel usta-çırak yanları, önemini korumayı sürdürüyor.

Biz Akademi mimarlık öğrencileri olarak, görsel sanatlara olan yakınlığımız dışında ve üstünde, aşk ile ve şevk ile edebiyat

kitapları da okumanın, ama ne olursa olsun kitap okumanın, tiyatronun ve sinemanın, müthiş tutkunuyduk.

Mimarlar olarak insanların yaşayacağı mekânları planlarken, önce o yaşamın ne olduğunu öğrenmeye mahkûm olduğumuzu, öğrenmiştik.

Bu çok önemli noktaları kafamıza ve yüreğimize sindirebilmek için sürekli çırpınmaktan, hiç ama hiç kaçınmadık.

Yangından Sonra

İkinci Dünya Savaşı günlerindeydik. Henüz tutumlu ve sade insanların yaşadığı Laleli sokaklarından birindeki evimizde, bir gece vaktiydi. Gelen alışılmadık gürültüler üzerine perdeyi açınca gördük ki, Azimkâr sokağa kıvılcımlar yağmaktadır. Biz de eski İstanbul evlerinin vazgeçilmez alışkanlıklarına uyduk. Kovalara su doldurarak dama çıktık. Güvenli korunmanın çaresi, böyle bulunuyordu.

Yanan bina Zeynep Hanım konağıydı. Bu görkemli konakta İstanbul Üniversitesi'nin Fen Fakültesi bulunuyordu. Batısındaki büyük konferans salonu ise, üniversitenin en büyük toplantı olanağıydı. Konakla birlikte bu bina da yanmış, kül olmuştu.

Ben yaştakiler, bu konferans salonunu iyi bilirdik. Sanırım o zaman İstanbul'un, en büyük toplantı salonuydu. O binada "İnkılâp Tarihi" dersleri verilirdi. Konuşmacılar profesörler olmazdı da, Kurtuluş Savaşımızın önemli kişileri olurdu. Elbet bizim gibi dışarıdan katılan dinleyiciler de bulunurdu.

Yangının beni ilgilendiren başka bir yanı daha vardı. Ben liseyi bitirdikten sonra, Tıp Fakültesi'ne kaydolmaya karar vermiştim. Öyle giriş sınavı falan ne gezer? Lisemden bir bitirme kâğıdı, mahalle muhtarından da bir ikametgâh tezkeresi alarak Fen Fakültesi'ne gitmiş ve tıp birinci sınıfı olan PCN ya da FKB'ye (yani fizik-kimya-biyoloji) kaydımı yaptırmıştım. Altmış küsur yıl sonra numaramın 5033 olduğu, hâlâ aklımdan çıkma-

dı. Sonra mimarlık öğrenimine döndüğüm için tıp öğrenciliğine hiç başlamamıştım.

Şehir ufaktı da, ondan mıydı acaba? Bizim vatandaşlar olarak kentimizin her köşesiyle, sanki böyle ilişkilerimiz bulunurdu.

Sonra bu yangın arsasına, şimdiki İÜ Fen-Edebiyat Fakülteleri inşa edildi. Hemen yanında bulunan çok sayıda apartman blokları da kamulaştırılıp arsaya katılarak.

Bu görkemli yapının projeleri, çok önemli iki mimar profesörümüz tarafından yapılmış bulunuyor: Prof. Sedat Hakkı Eldem ve Prof. Emin Onat'tır, proje mimarları.

Prof. Sedat Hakkı Eldem, zamanın Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık Bölümü'nde (Sonraki Mimar Sinan Üniversitesi), mimar olarak beni de yetiştiren, önemli hocalarımızdan birisiydi. Üstün mimarlık yetenekleri olan Sedat Hocamız, olağanüstü çalışma gücüne de sahipti. Ben ve yaşıtlarımın mimarlığı ciddiye alarak sevmesinde, rolü olan üstatlarımızdan birisiydi.

Prof. Emin Onat da önce Yüksek Mühendis Mektebi, sonra İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde, Eldem'in bizim okuldaki durumuna benzeyen etkilerle, değerli genç mimar kuşaklarının yetişmesinde hayırlı etkileri olmuş öncülerdendi.

Yaşama biçimleri birbirini pek andırmasa bile ikisi de dünya görmüş, iyi yetişmiş insanlardı.

Konuyu bu noktada kapatamam. İkisinin birden gerçekleştirdiği İÜ Fen-Edebiyat Fakültesi binası, kadim İstanbul Suriçi bölgesinin en yüksek tepesine, şehir siluetini iyice hırpalayacak kadar yabansı bir kitleyle, oturmuş bulunuyor. Evet, program yüklüdür ama, bu kitle iriliğinde, iki mimarın hiçbir dahli olmadığı düşünülemez.

Betonarme iskelet bina üstelik, hiçbir çağdaş konstrüktif mantığa dayanmayan biçimde, blok taşlarla kaplanmıştır. Planlardaki kayıp alanların bolluğu yanında cephe mimarisi de, kaçıncı yüzyılda yapıldığı anlaşılmayacak kadar "geçmiş zaman"lara sarkmaktadır.

Yazının sonuna ekleyişimin ilgisizliği düşünülebilir ama, ben yine de ekleyeceğim.

O yıllarda Hitler zulmünden kaçan pek çok Alman profesör, İstanbul Üniversitesi ve diğer öğretim kurumlarında görev almıştı. Bazıları görevlerini öyle ciddiye almıştı ki, Türkçeyi bile olağanüstü iyi öğrenmişti. Fen Fakültesi'nden unutulmaz Profesör Arndt, Türkçeyi akıllıca ve iyi espri yapacak kadar iyi öğrenmişti. Örneğin diyebiliyordu ki:

"Elementlere eleman diyenlerden elaman!.."

Dante'nin Cehennemi

Günah işlememek yetmez, sevap da işlemek borç... Yoksa cennete gitmek, hak değil... Bunu "Cehennem"inde Dante, açık açık yazmıştı ya! Cehennemin kapısında bir yazı vardı: "Girenler! Her umudu bırakın benden içeri!" diye yazıyordu. Kapının ötesinden, yürek yakan iniltiler, feryatlar, acı yakınmalar duyulurdu.

Kapıda cehennem ateşlerinde yanma korkusuyla titreşenlerden biri, görevli'ye (zebani mi desek acaba?) soruyordu:

"Hocam, nedir bu karanlıkta duyduklarım
Kimdir böylesine azap çeken insanlar?"

Dedi:

"Bahtsız ruhların perişan halidir bu
O ruhlar ki dünyada gamsız yaşadılar
Ne günah işlediler ne de sevap işlediler"

Yanıt çok açıktı. Cehenneme atılmamak için, günah işlememek yetmiyordu. Sevap işlemeyen de atılacaktı. Bu gerçek, uzun yıllar meyhanecilik edip de kendisi ağzına damla içki koymayan tanınmış meyhaneci ahbabım için de ihtardı. Uzun yıllar politikada kaldığı halde kendisi çalmayıp, başkalarının çalmasına göz yuman ünlü bir politikacı için de geçerliydi.

Cehennemde aynı hücreye düşerlerse, sonsuza dek birbirlerine neler anlatırlardı kim bilir? Çok merak ederim.

Kapalıçarşı Üzerine...

Kapalıçarşı... Bizim ailenin çocukluğumdaki, dünyaya açılan pencerelerinden biri... Kapalıçarşı'ya gidiş, bir çeşit uyanış. Ailenin ve yakın tanıdıklarının her yaşta hanımlardan kurduğu mangalarla, cümbür cemaat çarşıya gidişleri... Yanlarına, zorla beni de alışları... Saatlarca ve saatlarca oradan oraya giderek, yorgunluktan kahroluşum.

Sonunda bir ödül olduğunu bilmesem, kaçacağım ama, ondan da vazgeçemiyorum. Çukur Muhallebici'de, kaymaklı ekmek kadayıfı... Kenarındaki ağdalaşmış şekeri çiğnemeye, doyum olmazdı. O da bitmezdi kolay kolay ya!

Kapalıçarşı İstanbul'da, Osmanlı döneminin ilk yapıtlarından birisi... Birinci kademesi, iki bedesten taş binası: Cevahir ve Sandal bedestenleri... Fetihten hemen sonra (1453), inşasına başlanmış. Amaç, camiye çevrilen Ayasofya'ya gelir sağlamak. Bu iki bina yapılır yapılmaz da, çevresine çektiği kalabalık, büyümesi durdurulamaz bir çarşı nüvesi oluşturuyor.

Günümüzde 300 bin metrekare büyüklüğe kadar ulaşan çarşı o zaman, daha üçte biri kadarmış ama, İmparatorluk büyüdükçe, İstanbul payitaht olarak geliştikçe, Kapalıçarşı'nın büyümesi de, doğal olmuş.

İki bedesten binası çevresindeki çarşı, önceleri derme-çatma ahşap malzemeyle yapılırken, sonra kâgir duvarlarla inşa edilir olmuş. Ancak, çatıların ahşap oluşu nedeniyle yangın belalarından kurtuluşu garantiye alamamış.

Kapalıçarşı günümüze kadar, düzine hesabı yangın geçiriyor. 1546, 1618, 1652 yangınlarından sonraki büyük bela, 1660

yılında. 1695 ve 1701 ise yine yangın yılları. Yangınlardan güya ders alınıyor. Ahşap çatılar yerine, kâgir tonozlar inşa ediliyor ama, yangınlar yine önlenemiyor. 1750 yangını, o zamana kadar bilinmeyen bir felaketi daha çağırıyor. Yangından sonra Yeniçeriler yağmaya girişiyorlar.

Üçüncü felaket kaynağı ise, depremler. Kuruluştan sonra geçirildiği bilinen 12 depremin en etkilisi, 1894 depremi. Bu sarsıntı, kâgir kubbelerin de önemli bir bölümünü yerle bir ediyor.

II. Abdülhamit (1876-1909) döneminde duvarların çelik putrellerle takviyesi, gerçekte hiçbir inşai güvenlik yararı olmayan bir müdahale oluyor. Ancak bu iş, çarşı dükkânlarında günümüze kadar yapılan değişikliklere, cesaret etme kapısı açıyor. Artık her yıkılan ara duvar, her büyütülen cephe çarşıda depreme karşı, önemli çürütmelere dönüşüyor. 1954 yılındaki son büyük yangından sonraki tamirat 1959 yılında bitiyor. Çarşı o yıl yeniden açılıyor.

Bugünkü haliyle çarşı sokaklarının iki yanındaki görünüşleri, çarşının kadim mimarisiyle ilişkisi olmayan, ışıklı şeffaf panolarla silme doldurulmuş... Görüntüdeki bozulmanın arkasında kalıp da gözle görülmeyen olay, çarşı binalarının değişikliklerle zayıflatılmış olmasıdır.

Öyle olmasa bile yüzyıllardır depremler tarafından silkelene silkelene hırpalanmış olan çarşı binalarının, tehlikeli derecede zayıfladığı gerçektir. Değişiklikler ise çarşı binalarını, depreme karşı büsbütün hassas hale getirmiştir.

Aşçı Dükkânı

İstanbul'da yüzyıllardır, bir Türk Mutfağı vardır. Evlerde ve aşçı dükkânlarında.

20. yüzyılın ilk yarısında, "restaurant" bilinmezdi. Az bir şey kibar olanların adı "lokanta" idi. Ayrıca her keseye elverişli olan "aşçı dükkânları"nın yüzlercesi – binlercesi, şehrin her yanındaydı.

Bu dükkânlara girer girmez, sağda veya solda ateş üstünde, 50 mi desem 60 mı desem, sıcak tencere yemeği bulunurdu. Gelen ne yiyeceğini, gözüyle de seçerdi. Neler bulunmazdı ki!... Dolmalar, sarmalar, haşlamalar, kızartmalar... İstanbullu renkleri bile, yiyeceklere bağlamıştı: patlıcan moru, kavuniçi, vişne çürüğü gibi. Çapkınlık eğilimleri, yemeklere bile sıçramıştı: hanım göbeği, dilber dudağı gibi.

Önce, aşçı dükkânları ufuklara doğru çekildi. Kaç tanesi kaldı bilmem. Yemeğin, önce malzemesini hazırlamaktan, sonra hazırlayıp pişirmekten doğan nice emek, bu sevimli ve sevgili yerleri yok etti.

Tüketim, kolay yapılan işlere yöneldi. Önce kebaplara, sonra da Amerikan köfteciliği ve İtalyan pizzacılığına... Öte yandan İstanbul'da zaten, insanlar olağanüstü çoğalmış, balık ise hem azalmış, hem de müthiş pahalılaşmıştı. Şehir son 50 yılda, zaten mahşerleşmiş ve kebap istilasına uğramıştı.

Bu değişimden de, bir kolaylık doğdu: Artık İstanbul'un tarihi, sadece ikiye ayrılıyor: 1- Kebaptan önce, 2- Kebaptan sonra.

Meze Hazırlamak

Bizim Narlıkapı'dan Yedikule'ye, marul yemeye gidilirdi. Konu-komşu, takım taklavat... Bugün kimse, marul yemeye gitmenin ne demek olduğunu anlamaz. Elbet anlamaz, bilmez ki... Yedikule bostanlarının "marul"u, "göbekli" idi. Bu göbek, hani neredeyse Kantocu Şamran Hanımın göbeğini anımsatırdı.

Langa hıyarı ise, Langa bostanlarının İstanbul halkına hediyesiydi. Isırırken öyle kütürderdi ki, insanın yanından tren geçse duymazdı, öyle körpeydi. Kanlıca yoğurdu, çiğ beyaz değildi pembeleşmişti. Arnavutköy çileği şimdiki nesebi gayri sahih (yani piç) çilekler gibi, domates iriliğinde olmazdı. Minikti. Kokusu sokakları sarar, bir tekini ağzına atan, lezzeti yok olmasın diye bir süre, ağzını açmazdı.

Ali Sirmen dostum bir yazısında İstanbul yiyeceklerini anlatırken beni, "Solanum Melangena"yı anlatarak şaşırtmasın mı? Cahilliğimden utandım... Acaba, bu da neydi? Bir sayfa yazıdan sonra dostum, bu deyimin "patlıcan"ın Latincesi olduğunu açıklamasın mı?... İlahi Ali Sirmen!

Ya patlıcan?... Ben çocukluğumda evin alışverişini yaparken, pazardan nasıl alınacağını bilirdim. Katı olmamalı, ama parmak da gömülmemeliydi (Bir şeye benzeteceğim ama, çekiniyorum). 40 türlü yemeği olur denir, yanlıştır, 140 türlü olur. Hele o ipek kordelalara sarılmış gibi bohçalanan, aralığından diş sarmısaklar gözüken turşusu var ya, insan lafını şaşırır.

Gelelim Langa hıyarına... Bu hıyar terbiye edilirse, diploma

bile alır. Bir karış hıyarı soyduktan sonra, olduğu gibi hatur-hutur ısırarak yiyen, bizim Narlıkapı'da "kereste" rütbesine ererdi. Hıyarı, terbiye etmek gerekir. Hıyar terbiyesi insan terbiyesine benzemez, daha zordur. Hem hıyar, yumurtayla terbiye edilmez, yoğurtla edilir... Cacık yaparak.

Çatalla yendiğinde tabakta iz kalmayacak kadar koyu yoğurt alınır, iyice çırpılır. Daha sonra içine yüzde 7 sızma zeytinyağı yavaş yavaş dökülerek, yine iyice çırpılır.

Hıyarlar, kabukları soyulduktan sonra, sol ele alınıp döndüre döndüre, sağ eldeki keskin bir bıçakla yalnız uzunlamasına vurularak, bitinceye kadar sabırla doğranır. Kesinlikle enine bıçak atılmaz (solaklar için tersi).

Böylece hıyardan, ince-uzun-yassı parçalar elde edilir. Bu sonuca, geometrik bir inceleme sonunda varılmıştır. Amaç, hıyar parçalarını yoğurtla daha geniş bir yüzeyde öpüştürmektir ki, hıyarın suyu ve kokusu yoğurda, sonuçta cacık kabına geçmiş olsun.

Böylece elde edilen hıyar parçaları tuzlanıp karıştırılarak, çırpılmış yoğurda katılacak ve yine karıştırılacaktır.

Yedikule surları önünde bostanlar, kartpostal.

Daha sonra yoğurdun içine, ince kıyılmış dereotu ve nane, kırmızı biber, az karabiber, tuz eklenir, yine çırpılır. Havanda tuz karıştırılarak dövülmüş, sübye kıvamına getirilmiş diş sarmısak eklenir, yine çırpılır. Böyle yapılmış cacık üstüne, zeytinyağı dökülmez.

Cacık kabı daha sonra olduğu gibi buzdolabına konarak, 2-3 saat soğutulur, sonra sofraya getirilir. Bu cacığa su katmak, ister önce ister sonra buz koymak, ham ervahlık olur.

Şimdi hemen bir olay anlatacağım, sırasız sanılmasın. Fransa Kralı Napolyon III, İstanbul'a, Sultan Aziz'e konuk gelmiş. Elbet dehşetli ziyafet sofralarında ağırlanmış. Hatta bazan öyle şaşırtılmış ki, kendisine sunulan bir "kuş husyesi" yemeğini, kuru fasulya sanmış. Ama pilava öyle bayılmış ki, Fransa'dan pilav öğrensin diye, aşçı yollamış.

Fransız aşçı, bizim Bolulu aşçıya: "Pirinç ne kadar konur?" diye soruyor, bizimki: "Garer" diyor. Yani karar – kararında demek istiyor. Fransız yağ soruyor, Bolulu yine "Garer" diyor. Su soruyor, yine "Garer" yanıtı alıyor. Yani malzemenin hepsi, "kararında" konacak.

Gelelim cacıktaki malzeme miktarlarına... Yoğurt, bir kilodan aşağı olmamalı. Çünkü yapılan cacık, bir kişi bile yese, yetmez. İki-üç kilodan aşağı yoğurtla yapılan, zahmete değmez, birkaç kişi de yese, yetmez.

Öteki malzeme miktarlarına gelince, hepsi kararında olacaktır.

Deprem Konusunda

Deprem konusuna asık suratlı gireceğim ama, yazının sonunu gülümseme ile bitirmeye çalışacağım.

1939 Erzincan depremi, ülkeyi yasa boğmuştu. Şiddeti sekiz Richter ölçeği, ölü sayısı otuzikibin idi. 1999 Marmara depremi, ruhsal sarsıntıları hâlâ sürüyor. Şiddeti yedi virgül dört Richter ölçeği, ölü sayısı en az onbeşbin oldu. 2003 Japonya depremi, şiddeti Richter ölçeği sekiz, ölü sayısı bir. Evet, yalnız bir kişi.

Ancak ciddi sayılar gerçekleri, böylesine tokat gibi suratlara çarpar.

Şimdi farklılıklara da bir göz atalım, önce nüfus yoğunluğuna... Türkiye 780 bin km^2. Nüfusu 70 milyon diyelim. Japonya 303 bin km^2 ve nüfusu 130 milyon. Demek ki nüfus Türkiye'ye göre 4,8 misli daha yoğun... Bundan şu sonuç çıkar ki depremler Japonya'ya göre ülkemizde, yalnız yoğunluk açısından 4,8 misli daha az insan öldürmelidir.

Öyle mi?

Depremlerdeki öldürücü sonuçlarımızın ilki, şehirlerimizin ve köylerimizin, yanlış yerlerde yerleşmesinden doğuyor. Bu, yüzyıllardır böyle olmuş, hâlâ da böyle.

En önemli öldürücü sonuç, yapılarımızın genelde, depreme dayanıklı olmayışıdır. Zayıflığın birinci nedeni, yapı projelerimizin zaman ve deprem şartlarına uzak olabilmesidir. Projelerin, ehil mimarlar ve mühendisler tarafından yapılmayışıdır. İkinci nedeni ise, inşaatı yapanların cahilliği ve ahlaksızlığıdır.

Demir ve çimento çalmak, alışkanlık olmuş... Beton kalitelerinin şimdi bile aletle kontrolü, cahillik ve hırsızlığı kanıtlar. Betonarme demirlerinin çalındığı bile, anlaşılır.

Depremlerden doğan ölüm farklarının ciddi nedenleri başında, bunlar gelir.

Projeleri ciddi yapılan, inşaatı bilen kimselerce ve namuslu yapılan binalarımızın depremlerde sapasağlam kalması, bu görüşümüzü doğrular.

Resmi yapılarımız da, güvenilir düzeyde değildir. Deprem etkilerinin daha proje safhasında ciddi hesaplanmadığı yapılara bir örnek Adapazarı'nda yıkılan Karayolları köprüsüdür. Bütün ülkedeki ihalelerde fazla tenzilat yaparak iş alan müteahhitlerin bütün yapıları, özellikle kuytu yerlerdeki yapıları, kuşkuludur.

Bütün yanlışlık ve tehlikelerin büyük şehirlerimizde geçerli olmadığını sanmak, anlamsız iyimserliktir. Tehlike büyük şehirlerimiz, özellikle İstanbul için, tüm ülke geleceğini etkileyecek sonuçlara gebedir.

Ülkedeki gelişmemiş belediyelere imar planı düzenleme ve tasdik yetkisi verilmesi, proje tasdik yetkisi verilmesi de, başka bir tehlike kaynağıdır.

Şimdi gelelim, gülümsetecek olaya. 1940 yılında mimarlık öğrencisi beş arkadaş, trenle Adapazarı'na gidiyorduk. Elbet en ucuz 3. mevkide... Kompartmana gelen 6. kişi de biraz sonra söze karıştı. Erzincanlı olduğunu öğrenince sordum:

"Büyük depremde neredeydin?"

"Erzincan'daydım."

"Neler yaşadın?"

"Hiç farkına varmadım..."

Şaşkınlıkla bağırdım:

"Nasıl farkına varmazsın be! Dünya gitti gitti geldi... Sen nasıl farkına varmadın?..."

"Varmadım Abi! Ben Genelev'de idim" dedi.

Bu anlatımda, ciddi olmayan bir yan bulunduğu, lütfen düşünülmesin! Çünkü o şehri yerle bir eden Erzincan depreminde, ayakta kalan birkaç binadan biri de, Genelev'di.

Tozutmak

Abdülhak Şinasi Hisar, *Ali Nizami Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği*'nde şöyle anlatıyordu:

"... Zira bütün o zamanlarda, bilhassa itikadın daha mutaassıp olduğu ümmî tabakalarda deliliğe bir kıymet tadı, bir uhrevilik mânası verilirdi. Hayal oyununda, bir elinde fener ve bir ayağında tek bir nalınla görünen deli, gülünç gösterilmek istenirken bile belki biraz da velî görünmez miydi? Şifahî edebiyatımız ise bir nevi delilik menkıbeleriyle doludur. Halk bizde bazı meczuplara birer evliya kıymeti vermez miydi? O kadar ki sokaklarda, düşünün! O sıkı göç zamanlarında, tamamiyle çıplak dolaşanlara delidir diye dokunulmazdı."

İşte bu satırları sevdim. Ben de, sadece aklı olan insanın delirebildiğini, aklı olmayan aptalın ise, ancak tozutabildiğini düşünürüm.

Dalyanda

İstanbul'a biraz da yakından bakan şairlere kulak verelim. Örneğin Ziya Osman Saba'nın, Garip İstanbul'unun Türküsü'ne:

Garip İstanbul'umun türküsü...
Topkapılısı, Karagümrüklüsü Eyüplüsü
Fakir fukarası dulu, yetimi
Gariplerin türküsü...
Oturmuş Yenicami merdivenine
"Yeni Hayat" satan ak saçlı nine.
Bir duvar dibinde el açar kimi,
Yalvarışı ninni olur dudağında.
Bir anadır: çocuğu kucağında.

Ziya Osman Saba bir başka İstanbul şiirini de, şöyle bitirir:

Bir daha görüyorum seni dünya gözüyle
Göğün hep üstünde, havan ciğerlerimdedir
Ey doğup yaşadığım yerde her taşını
Öpüp başıma koymak istediğim şehir!

Hiçbir neden olmasa, yine de Bedri Rahmi'yi anmadan duramam... O'nun İstanbul Destanı'ndan bazı satırları:

İstanbul deyince aklıma
Kocaman bir dalyan gelir
Kimi paslı bir örümcek ağı gibi
Gerinir Beykoz'da
Kimi Fenerbahçe'de yan gelir
Dalyanda kırk tane orkinos
Kırk değirmen taşı gibi dönmektedir
Orkinos dediğin balıkların şahı
Orkinos mavzerle gözünden vurulur
Denizin içinde ağaçlar devrilir
Kan çanağına döner dalyanın yüzü
Camgöbeği yeşili bulanır
Bir çırpıda kırk orkinos
Reisin sevinçten dili dolanır.

Islak Söyleşiler

Sarmaşıklı Meyhane'nin köşe masasında, ilk yudumlar alındı. Hal hatır soruldu. Havalardan şikâyet edildi. Cihat Abi Tosun'u azarladı. O da hıncını Kaptan'dan çıkardı.

Siyasal belirsizliklerin doğurduğu ekonomik şartlar, hepsinde tedirginlik yaratıyordu. Yenilenen kadehler öfkelerde tenzilat yaptı ama, büsbütün dindirmedi. Adı çok geçen bir politikacının sözü edilince, Tosun patladı:

"Bırak şu şaklaban herifi!... Her şeyi hesaplı, her şeyi! Politikaya atılışı bile, hesaplı... Gizli çıkarlar peşinde namussuz. Kendine güveniyor. Aklına güveniyor. Onun için bu dalavereleri çeviriyor."

Kaptan sordu:

"Ya yakalanırsa?"

"Ne olur yakalanırsa?... Hiç olmazsa yüzü kızarır mı sanıyorsun. O öyle bir rezildir ki, utandığı için yüzü kızarmaz, yüzü kızardığı için utanır."

"Amma batırdın ha!"

"Ben onu, ne batırabilirim, ne de çıkarabilirm. O'nun yeri değişmez. O kendi yerini seçmiş, korkmadan yürüyüp gidiyor."

Kerim mırıldandı.

"Yahu bunca doruklara yükselmiş adamın, utanmaz olması mümkün müdür?"

Vedat ona yanıt verdi:

"Politikacıda utanmazlık, akıl hesaplarının göstergesidir.

Eski İstanbul'un sokaklarında, sanırım eski diyebileceğimiz bir evde yaramaz oğlan çocuğu, sokağa bırakılmamış ama, aklı orada oynayan arkadaşlarında...
Düşmesin diye pencereye dışından tahta çakılmış, başı da üç numara kabak tıraş edilmiş.
Aydın Boysan Arşivi

Utanmanın kaynağı ikidir: Kültür ve vicdan... Tüm insanlar dünyaya gelirken, kafa ve yüreklerinde bir iç mahkeme ile birlikte gelirler. Bunun adına vicdan denir. Ancak yıllar geçtikten sonra, vicdan sınıflara ayrılmaya başlar... Kendiliğinden benzemezlikler belirir. Çünkü akıl, vicdanın işlemesine taş koymaya başlar. Akıl öncelikli görevinin, çıkar hesapları yapmak olduğunu sanır, vicdanın ışığını karartır. İşlemeyen vicdan, paslanmaya başlar."

"Sonra?..."

"Paslanma, çürümeye başlamanın ilk işaretidir."

Kerim batırılandan yana çıktı:

"O'nun yandaşı olanlar var. 'Erkek adamdır' diyenler var. Hepsi mi aldanıyor?"

Oktay yanıt verdi:

"Görünüşe aldanıyorlar. Al bakalım! Bunu istersen başarı say! Kalleşliklerini gizlemekte üstüne yoktur. O'nun erkekliği, ayakta işemekten başka bir işe yaramaz."

"İnançlı adam diyorlar ama!"

"O yanı da, çadır tiyatrosu kahramanlığı gibi... O yanı da hesaplı palavra!... O öylesine çukurda birisidir ki, Tanrı'sına dua ederken bile söze, 'Zatıâliniz' diye başlar."

Kerim yine karşı koydu:

"Çok akıllı olduğuna da itiraz edemezsin ya!"

Bu sefer Vedat sözü aldı:

"Haklısın! Çok akıllı olduğu, gerçektir. İşin kötüsü de budur ya! Akıl bencilir, ele avuca sığmaz, disiplini yoktur. Yalnız kendi güvenliğini ve huzurunu arar. Tehlikeyi göze almaz. Kendini başkaları için feda etmez."

"Ama sevilen bir adam... O da sevdiği insanları koruyor."

Vedat sözlerini, sabırla sürdürdü:

"İnanma! Hele böylelerinin, sevmekten ödü kopar. Ne onu sevenlere inan, ne de onun başkalarını seveceğine! Akıllı diyorsunuz ya! Ben de kabul ediyorum, akıllı adam... Ama sevgi arttıkça, akıl çalışmaz olur. Akıllı bilge olmaya da yanaşmaz. Çünkü bilgelikle çıkar, bağdaşmaz. Bilge dediğin adam, aklını tatile çıkardığı için bilge olmuştur. Akıllılar toplumlar için, aptallardan çoook ama çok daha tehlikelidir."

"Vaaz verdin be Abi!"

"Yapmayın çocuklar! Biz burada ciddi konuları hiç konuşmazsak, zamanla hiç anlamaz da oluruz. Şimdi aklıma gelen bir filozofun, Kant'ın bir sözünü söyleyeceğim, dalga geçeceksiniz..."

"Geçmeyiz Abi! Sen yine söyle!"

"Vicdansızlık, vicdanın yok oluşu nedeniyle yapılmaz, aksine, vicdan hükmüne sırtını çevirme eğilimidir," demişti.

"Vicdansızlığın cezası olmaz mı?"

"Her zaman olmaz. Ancak, şu söylenir: 'Cezadan kaçılır ama, vicdandan kaçılmaz'. Hatta: 'Bir kuru yaprak bile, kötü vicdanlıyı korkutur' denir."

Cihat Abi ekledi: "Ağzına sağlık! Benim de aklıma şimdi, ikibin yıl önceki Seneca'nın bir sözü geldi. 'Kimse bilmiyorsa bile, ne yararı var, eğer vicdanın varsa' diyordu. Bunların yanında doğanın bir görüntüsü de, kötü vicdanlılar için şöyle anlatılır: 'Kuduzböceklerinde doğanın bir çelişkisi olarak, kendi zehirlerinin panzehiri de bulunur' denir."

"Amma iyi anlatmış vicdansızları haa!"

"Boşuna konuşmuşuz demek! Vicdansız insan yoktur, vicdanını işletmeyen vardır... Dedik ya? İnsanlar dünyaya, bir vicdan saatı takılarak postalanır. Ama bazıları işletmez. Hepsi bu!"

"Peki Abi! İşletmeyenleri nasıl ayırt edeceğiz?"

"Bakacaksın! Çıkarı için vicdanını işletmeyenleri kolay anlarsın. Ama toplum, sahtekârlar tarafından tehlikeye sokulurken konfor uykularına yatan aydınlar varsa, vicdan uykusuna yatanlar varsa, onları uyandırmak şart..."

"Demin eleştirirken, kimi kastettiniz?"

"Sende kafa yok! Bunun gibi on kişi, yüz kişi, bin kişi örnek var. Bir tane olsa, balla-börekle besleriz."

Mavi Üzerine

Hangi deniz daha mavidir diye sorulursa, ne yanıt verilse doğru olur. Bizim güney kıyılarımızda da, Ege'de de, deniz iyice mavidir. Mavinin koyusu lacivert olur ya! Bu nedenle Fransızlar, o pek ünlü güney kıyıları için, "lacivert deniz" deyimini kullanırlar. Yalan değildir ama, amaçları reklam yapmaktır, çünkü bütün Akdeniz kıyıları, aynı renktedir. Elbet bizim güney kıyılarımız dahil.

Ancak, renk deyince Fransız ressamları anmamak olmaz. Ünlü ressamları Paul Gauguin mavi için hoş bir yakıştırmayı şöyle yapıyordu: "Bir litre mavi, bir gram maviden daha mavidir."

Ben denizlerin mavisini, Pasifik'te de, Atlantik'te de seyrettim. Oralardaki maviler arasında, bir fark göremedim. Ama Akdeniz mavisine çaktırmadan, biraz lacivert katılmış olmasından kuşkuluyum.

Benim gözüme mavilerin en koyusu, tepelerden Boğaziçi sularına bakınca gözüküyor. Mavi renk yüksek göklerden, Boğaziçi sularına dikine dalıyor, sonra da aynı karşı açıdan, yukarı yansıyarak fışkırıyor.

Karadeniz sularını rahat bıraksalar, Tuna, Dinyeper, Dinyester gibi nehirleri kirletmeseler, Boğaziçi daha da mavi, hatta lacivert olacak ama, denizlerin de, dünyanın da kirlenmesinin önüne geçilemiyor. Bu gibi konularda insanların aklı ne zaman başlarına gelecek diye düşünüyorum da, umut olanakdışı... Her işte olduğu gibi iş işten geçtikten sonra, yani artık çare

bulunamaz olunca durumu anlayacaklar ama, çözüm bulunamayacak.

Dünya nüfusunun artışıyla insanların başına gelecek felaketler, kavranmıyor. Yüzbinlerce yılda 1960 yılına kadar 3 (evet, yalnız üç) milyara çıkmış olan dünya nüfusunun, bundan sonraki yalnız 40 yılda (2000 yılında), 6 (evet altı) milyara çıkmış olması, kimseyi duygulandırmıyor. Gerçeklere bu kafayla baktıkça, insanların sonu için kıyameti beklemek gerekmeyecek, insanların sonu, pisliğe batırılmış dünyada gelecek, kıyametten çok önce.

Çözüm bulunamaz noktaya varılınca bile, bir güzellik doğmayacağı sanılmasın! İnsanlar yok olacak olsa bile o umut kalmayan zaman, edebiyatçılar tarafından öylesine dramatik, öylesine güzel anlatılacak ki, okuyanlar bundan güzelleri yazılamayacağı için, dünyanın batışına sevinecekler bile.

Almancada sevimli bir deyim var. İçkiyi fazla kaçıranlar için "blau", yani "mavi" oldu denir. Bu yakıştırmanın nereden kaynaklandığına baktım da, sözcüklerde bile "sarhoş" karşılığı kullanıldığını gördüm.

Aslına bakılırsa bu gibi yakıştırmalar, şunca zaman önce, o andaki bir olay dolayısıyla yapılmış olur da, aradan yıllar geçince yapışan etiket kalır, nedeni bilinmez olur. Hem zaten böyle yakıştırmalarda mantık aramaya kalkışmak da, saçmadır ya! (Benim yaptığım gibi!)

Öte yandan mavi deyince akla, ille de yalnız denizin gelmesi de yetmez. Denizin içi yeşildir, deniz içindeki bitkiler dolayısıyla... Elbet eğer o denizde hâlâ bitki kaldıysa. Gökyüzü mavisinin yansımadığı deniz ya da göl, yeşil renkli olur.

Mavinin – lacivertin en güzelleri, çiçek ve ağaçlarda olur. Bir lacivert petunia vardır ki, renginin hoşluğuna canlar dayanmaz. Ya servi ağacının rengini yalnız kara – yeşil sanmak, servileri iyi tanımamaktır. Ben bizim apartmanın bahçesine 20 yıl önce bir servi diktim, şimdi 15 metreyi buldu, rengi tastamam gökyüzü mavisidir. Bütün mezarlıklarımızdaki serviler bu güzelim açık mavi olsa, sanırım ki çekingenliğimiz bile azalırdı. Bazı çam cinsleri ve kaktüslerin rengi de, pırıl pırıl bir açık mavidir.

Boğaziçi Vapurları

İstanbul'un tarihsel şehirleşme uygarlığında ana etken, deniz kıyılarıyla insan toplumlarının, iç-içe koyun-koyuna yaşamasıydı. Marmara ve Haliç kıyılarında tüm kara-deniz ilişkisi, insanlarla suların sıcak birlikteliğiyle resimlenir ve biçimlenirdi. Marmara kıyılarını saf saf saldırarak döven azgın lodos dalgaları bile, gelip geçiciydi. Boğaziçi ve Haliç'te deniz kabarmaz, uslu dururdu. Akıntıya ise alışılmıştı. Umursanmazdı.

Boğaziçi yerleşmeleri, serpilmiş inciler gibi birbirinden kopuk, köy yerleşmeleriydi. Birbiriyle de, anakent ile de ilişkileri, yüzyıllarca hep deniz taşıtlarıyla sağlanmıştı. Haydi biraz abartalım: Köylerin birbiriyle komşu olduklarından, neredeyse haberleri bile yoktu.

Boğaziçi'nde yüzyıllar hep, tekne-kayık trafiği ilişkileriyle geçti. Zaman da durmaz, uygarlık da durmaz ya! Boğaziçi'ne ilk buharlı vapurun gelişi, 20 Mayıs 1828 günüdür. Halkın da çok ilgiyle karşıladığı buharlı vapuru gören padişah II. Mahmut'un teşvikiyle, buharlı gemiler kısa sürede arttı.

Boğaziçi'nde yolcu taşımacılığını başlatan, İngiliz ve Rusların işlettiği iki buharlı gemi oldu. Kapitülasyonlardan yararlanarak çalışan bu gemilere devlet, Hümapervaz adındaki vapuruyla katıldı.

Bundan sonraki önemli gelişme, Keçecizade Fuat Bey (sonra paşa) ile hukukçu ve tarihçi Ahmet Cevdet Bey'in (sonra paşa) teşvikleriyle Mustafa Reşit Paşa'nın, Şirketi Hayriye kuruluşuna öncülük etmesidir. Bu kuruluşun ilginç yanlarından biri, ülkede

kurulan ilk anonim şirket oluşudur. Her biri 3.000 (üçbin) kuruşluk 1.500 hisse, başta Abdülmecit ve saray mensupları, hükümet ve devlet erkânı ile birlikte, çoğu sarraf olan Rum, Ermeni, Musevi işadamları tarafından alındı. Aralarında, öteki paydaşlara hâkim olacak kadar, fazla hisse sahibi yoktu.

Yandan çarklı ilk altı vapur, 1854 yılında işlemeye başladı. Yolcularını önce sandallarla karaya çıkaran, ya da yalı rıhtımlarına yanaşarak çıkaran vapurlar için iskeleler, daha sonra yapıldı.

1851 yılında kuruluş anlaşması yapılan Şirketi Hayriye, sayıları 77'ye kadar varan vapurları, sahibi olarak işletti. Bu şirket İstanbulluların Boğaziçi'ne alışması ve yerleşmesine, İstanbul ile Boğaziçi ilişkilerinin (insan yığınlarını Boğaz köylerine dökmeyecek biçimde) gelişmesine yardımcı oldu.

Kuruluş, işletmeye koşut olarak bazı başka yararlı işler de yaptı. Küçüksu ve Altınkum plajlarını kurdu. Zamanın en ünlü şarkıcı hanımlarından Deniz Kızı Eftalya ile ünlü kemancı Sadi Işılay'ın diğer sanatçılarla birlikte konser verdikleri, mehtaplı gece seferleri bile düzenledi.

Ben ve yaşıtlarım Şirketi Hayriye'nin Boğaziçi vapurlarını, hâlâ sevgi ile anarız. Anadoluhisarı'nda yazlık zorunlu askerlik kampları yaptığımız 1930'lu yıllarda, iki (evet, yalnız iki) kuruşa bindiğimizi unutmuyoruz. Taşıt olarak işimize yaramanın ötesinde, zevk duyarak yolculuk ettiğimizi de unutmam.

Bu vapurlar çalışan insanlar için de, pek güvenli ve zevkli taşıtlardı. Sabah-akşam aynı vapurlarda gidip-gelenler de, çoğu zaman aynı kişiler olurdu. Ortak konularda sohbetler koyulaşırdı. Yıllar sonra benzeri söyleşileri aynı vapurlarda, aynı saatlarda yapan Avustralya'nın Sydney halkında görmüştüm de, yüreğim burkulmuştu. Çünkü bizim vapur yolcularının neredeyse hepsi, otobüs-otomobil yolcusu olmuşlardı.

Boğaziçi sularının bazan günü gününe benzemeyen akıntıları, kaptanların başarıyla çıkmak zorunda oldukları sınavlardır. Bizim Boğaziçi kaptanları içinde öyle hayranlık veren ustalar bulunurdu ki, sefer sırasında yalı penceresine kaptan köprüsünden uzanıp, baklava tepsisi alırlardı. Şirketi Hayriye 1944 yılında devletleştirildi.

Boğaziçi gemilerinde yolculuk, sessizlik ve durgunluk içinde bir mutluluktu. Tekerlekli taşıtlardaki sürekli ırgalanmaya benzemezdi. İnsanlar karşılıklı oturarak, birbirinin yüzüne bakarak konuşurlardı.

Vapurlar iskeleler arasında, tedirgin edici hızlara girmeden, insanları pervasızlaştıran direksiyon saldırganlıklarından habersiz, sessizlik içinde yolculuk yaparlardı. Birkaç kişi bir otomobilde değil, birkaç yüz kişi bir vapurda giderdi.

Boğaziçi vapur yolculukları, vapurlar yok edilip sahil yolları yapılarak, kara yolculuklarına dönüştürüldü.

Bazı düşünce üşengeçleri, şimdi pervasızca soruyor: "Bu sahil yolları olmasaydı, bu binlerce-onbinlerce taşıt, nereye gidecekti?"

Yanıt çok sade: "Bu sahil yolları başka nereye yapılırsa, oraya gidecekti." Bu yolları ille de kıyılara yapmak, şart değildi ki.

Hızla tekerlekli taşıt sürülebilen sahil yollarının İstanbul'a getirdiği yenilik, düpedüz zevksiz bir vahşet gösterisidir.

Birkaç Satırla

Aydın kişilerimizin toplum sorunlarına ilgileri ve karşı koymaları, aksırık gibidir. Zaman ve şiddeti belli olmaz. Sürekliliği yoktur.

*

Taksim Alanı'nda fayton.
Yapı Kredi Selahattin Giz Arşivi

Şehirler toplumların çehresidir. İlk bakışta göze gözükmeyen, ama aslında o çehreleri biçimlendiren ve anlamlandıran ruhlar, şehirlere yansır.

*

Son yıllarda imar planlama düzeninde profesyoneller dışlanmış, planlama yetki ve kararları yerel yönetimlere kaydırılarak şehir ve mahalle mafyalarının atış mesafesine sokulmuştur.

*

"Canım sıkılıyor" diye oflayıp poflayan kişi, acaba neden sıkılıyordur... Çok açık: Kendisiyle yalnız kaldığı için... Kendini yetiştirmeyenin, sanattan ve okumaktan zevk almayanın, sonu budur. Meheldir.

Planlama ve Deprem

Planlamak, yetkin bir uygarlık konusudur. Bin kez yinelemeye çekinmediğim kısacık bir tanımı, bir kez daha yazmaktan çekinmeyeceğim: "Planlamak, gelecek zamanı düzen altına almaktır."

Bu deyim, tek kişilerden başlayarak aileler için de, şehirler için de, görkemli gerçeğini zorunlu olarak korur... Yetmiyor: Devlet kurma basamağına varmış tüm ülkeler de, gelecek zamanlarını planlamak zorundadırlar. Yine yetmedi: Bütün ülkeler, gelecek zamanlarını planlayarak, ülkelerinin kaderini rastlantıların sarsıntılarından korumaya mahkûmdurlar... Bu son mahkûm olma sözcüğünü, rastgele kullanmış değilim. Evet mahkûmdurlar.

Türkiye'de 1960 yılında kurulan Devlet Planlama Teşkilatı, ülkenin planlanmış bir gelecek zaman düzenine, bilerek-hesaplayarak sokulması amacını taşıyordu. Ne denli iyi yürekli ve iyi niyetli bir başlangıçtı.

Amaç: "Ulusal kaynakların verimli bir biçimde kullanılması, kalkınmanın hızlandırılması, ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel planlama hizmetlerinin etkin, düzenli ve uyumlu bir şekilde görülmesi için uzun süreli kalkınma planlarıyla yıllık programlar hazırlamak, bunların uygulanmasını incelemek" tanımıyla anlatılıyordu. Ne doğru ve güzeldi.

Ülke çapındaki plansız saçmalık örneklerinin sonu gelmez. Bu nedenle yine konuyu daraltıp, İstanbul'a dönelim. Plansızlığın utanç veren sonuçlarından birisi, İstanbul nüfusunun sadece

yarım yüzyıl içinde (1950-2000), bir milyondan on beş milyona çıkmasıdır. Dünyada bu denli kontrol dışı (haydi vahşi demekten çekinmeyelim) bir nüfus yığılması örneği olup-olmadığı, benim bilgimin dışındadır... Sanırım yok!

Elbet unutmuyorum: Bu tip uygarlık dışı yığılmalar, bütün büyük şehirlerimizin başında... İzmir, Bursa, İzmit, Adana ve benzeri gibi. Hatta Ankara elbet.

Çok uzun yıllardır hepsini tanıdığım bu şehirlerdeki düzensizliği, çirkinleşmeyi, mahşer yoğunlaşmasını şimdilerde görmek, bana sancı veriyor. Büyük şehirlerimizin yarısından çoğu, kaçak yapılarla bezenmiş... Bu yapıların hâlâ "gecekondu" diye adlandırılması, saflık-bönlük... Bunlar artık, saraykondu bile olmuşlar. Ya "ruhsatlı" olan yapıların dramı ise, yürekler acısıdır.

Örneğin Adapazarı'nda anacaddedeki binalara 1999 depreminden önce herhangi bir plan söz konusu olmadan, Beledi-

Bir XXI. yüzyıl başı manzarası: Göksu Evleri'nin yabansı ve ağaçsız kitleleriyle Boğaziçi sırtlarına dramatik çöküşü...
Bu doğa katliamına bir de kılıf geçirilmiş. Ön görünüm, geri görünüm gibi deyimlerle, mizahsız kaba şakalar yapılıyor. "Görünen" bu dev yerleşme, acaba hangi görünüm diye insanlar aldatılıyor.
Aydın Boysan Arşivi

ye Meclisi kararı ile kat ilavesi izni verildi. Önemli sonuç şöyle: Depremde bu binaların bir bölümü, sırf bu kararla kat ilave edildiği için, yıkıldı. Meclis kararına müspet oy verenlerin, bu yıkıntılarda ölenlerin katili olduğunu belirtmek, gerçeği yansıtmaktır.

Görkemli bir amaçla kurulmuş olan Devlet Planlama Teşkilatı, ucuz politikacılar tarafından pasifleştirildi. Ucuz politikacı "oy ticareti" düşüncesiyle, halk dalkavuğu uygulamalara yöneldi. Bölge ve şehir planları da, çıkar tüccarlarının konusu olmaktan kurtulamadı. Bir örnek: Anadoluhisarı doğusundaki Göksu Evleri apartman yığınağı.

Üniversitelerin kurulması, ucuz politikacının dağıttığı "cici mama" oldu. Gericilerin yuvalandığı üniversiteler kurulabildi. Ülkeye yüzyıllarca yetecek İmam-Hatip yetiştirildi... Eğer hepsi, yüzyıllarca yaşayabilseydi.

Rastgele işlerden "köy-kent" gibi şiirsel görünüşlü kılıf geçirilmiş işler ise, saçmalıkları taçlandırdı. Çünkü köy, tarım kökenli idi, kent ise tarım dışı etkinliklerin odağıydı. Bu etkinliklerin birleştirilebileceği düşüncesi ise, koskoca ülkenin doruklarındaki politikacıların, bilgi kökünden uzak rüyalara dalma cüretlerinin, yansımasıydı.

İstanbul yeni ve şiddetli bir depremde, Adapazarı benzeri dramların çok çeşitlilerini yaşamaya, ne yazık ki mahkûmdur. Bu gerçeği dile getirenleri felaket habercisi diye nitelemek, ancak ve sadece ucuz politikacı ağzına yakışır.

Öneririm: Önce İstanbul'u göbeğinden yaran karayolları viyadüklerinin, olabilir bir depreme dayanıklılığı incelenmelidir. Bu inceleme, ehliyeti kuşku götürmez bir uluslararası heyet tarafından yapılmalıdır. Bu heyet, bilimdışı etkilerden korunmalıdır.

Adalar

Adalar deyince aklıma, zeytinyağlı yaprak sarması ile irmik helvası gelir. Çünkü biz 1930'lu yıllarda Samatya Narlıkapı'da otururken Adalara tatil günü gezisine gittiğimizde, öğle yemeğimizi yanımıza almış olurduk. Restoran falan bilmezdik. Yanımızda şişe ile su da bulunurdu. Eğer Adalara komşularla gitmişsek, su bidonla alınırdı. Erken gidilirdi ki çamlıklarda ağaç altı tutulabilsin.

Heybeliada (XX. yüzyıl başı), kartpostal.

Biz eşekleri mahallemizden de tanırdık, huylarını bilirdik ama, bizim eşekler sıskaydı. Ada eşekleri ise fıstık gibi besili ve kibar olurlardı, çifte atmayı bilmezlerdi.

1957 yılı yaz mevsimiydi. Değerli ve sevgili dostlarımız Nimet ve Veysi Selimoğlu, yazları Heybeliada'daki aile evlerinde otururlardı. Onlara yakın olalım diye biz de, orada bir yazlık kiraladık. Karım ve oğlumla yerleştik. Adaların ilginç bir zamanıydı. İnsan mozaiği, henüz bozulmamıştı. Akşamları işten dönen erkekleri iskelede karşılama alışkanlığı, henüz terk edilmemişti. Adalar için eskiden yeniye kayan, ama eski ile yeninin henüz birbirini hırpalamadığı, bir zaman dilimi yaşanıyordu.

Benim durumum kolay değildi. Haftanın altı günü İstanbul'daki işyerime, sabahtan akşama kadar gitmek zorundaydım. Sabah 7 vapuruna yetişmek için, 5'te kalkmalıydım. Akşam 19 vapuruna yetişemezsem, tembel 21 vapuruyla döndüğümde eve ancak 23'te varabiliyordum. Aklıma Ankaralı dostların, bağ evi yazlığı tekerlemesi geliyordu: "Bağın sefasını kadınlarla çocuklar sürer, cefasını erkeklerle merkepler çeker."

Heybeliada anılarımdan biri, Deniz Harp Okulu'nun adadaki Kapalı Spor Salonu'dur. Mimarlık projesini, Cengiz Özgü-

Büyükada (XX. yüzyıl başı), kartpostal.

ven'le birlikte yapmıştık. İnşaat mühendisliği projesi, sevgili ve kadim dostum, Prof. Adnan Çakıroğlu tarafından yapılmıştı. Ülkemizin ilk betonarme kabuk (shell) yapılarından biridir.

İnşaatın yapıldığı 1958 yılından beri çok kez, bu yapı önünden denizden tekneyle geçtim. Göründüğü andan, artık görünmediği ana kadar, hiç konuşmadan yapıyı seyrettim. O günlerin sorunları hep, zihnimde yeniden canlandı. İşbirliği yaptığımız sevgili dostlar, yüreğimi yine doldurdu. Mimarlığın emsalsiz zevklerinden biri budur. O yapının anılarında, berbat insanların gölgesi bile olsa.

Adalar tüm İstanbul çevresinde bir "Mikro Klima" yaşar. Isı İstanbul ortalamasından, hep daha yumuşaktır. Kış soğukları başka semtlerde bazı çiçekleri dondurduğu, ya da yaşatmadığı halde, Adalarda üşütmez. Örneğin bougainvilla Etiler'de çiçeklerini döker de, Adalarda dökmediği gibi, üşütmeden yaşatır. O çiçek ki, Monsieur Bougain adındaki Fransız diplomatın uzun yıllar önce Uzakdoğu'dan Avrupa'ya getirip öğrettiği, müstesna güzellikteki çiçektir. Al kırmızı, beyaz, pembe renkleri vardır. Bizim güney kıyılarımızda, yerini bulur.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu bir yazısında Adaları şöyle anlatıyordu: "O zamanların en güzelini, en şevklisini, en şetaretlisini dostlarımız Tahsin Nâhit'le eşinin konukseverliği sayesinde, bize Büyükada'da yaşamak nasip olmuştur."

Tahsin Nâhit ki "her şeyden önce Adalar, Ada çamlıkları, Ada mehtapları şairi olarak" tanınmıştır. Yakup Kadri bu satırları, 15 Nisan 1965 günkü *Hayat* dergisinde yazmış ve şunları da eklemiştir: "Ama Büyükada derken, sakın bugünkü milyoner işadamları ve twist'çi gençler adasını gözönüne getirmeyiniz. Bu, bir vakitler, uzun saçlı, solgun benizli şairlerimizin tatlı hayallere daldığı ve sevdalılarla sevgililerin ay ışığında birbirini arayıp çam ağaçlarının 'nefti gölgeleri' altında buluştukları bir yerdi..."

Yahya Kemal de Adalar'a hayran:

Şen şarkıların durduğu bir lâhza kenarda,
Yâd et ki seviştikti ilâhî Adalarda!

Demiş ama, orada durmamış... Yarım kalmış bir şarkısına:

"Sahilde Deniz Kızları bize hep sîne gerer" diye başlamış. Yakup Kadri onun bu deyişiyle mitolojik bir rüyaya kapılmış olduğunu sanıyor. Ne desin ki? Şair şairi, şairane yorumluyor. Ben kalkıp da: " Yahya Kemal sahilde denize girerken, taş gibi göğüslerini gererek, onurla ileri fırlatan gerçek perileri anlatıyor" desem, acaba yanlış, ya da anlayışsız mı yorumlamış olurum?

Ne deneceğinden korkarak, bu satırları karalayacak değilim.

Yahya Kemal'le Yakup Kadri'nin Ada yaşamları, her anı ya da saatı şiirleştirme alışkanlığı içinde geçiyor. Salıncaklarda kolan bile vuruyorlar. Günün birinde iki salıncağın birine Yahya Kemal, ötekine de Bedia Şekip Hanım (sonraki Bedia Muvahhit) biniyor. Coşkunca sallanıyorlar. Bu sırada doğan esintilerden Bedia Hanımın başörtüsü, sonra da maşlahı uçuyor. Yahya Kemal şaşkınlıkla: "Aman, cibinliğiniz uçtu!" diye haykırınca, herkes coşkun kahkahaları patlatıyor. Yahya Kemal sonradan, bu sahneyi de şiirliyor:

Ben gün gibi yorgun, o sebûlar gibi ince.
Birdenbire düştük gibi bir gizli sevince;
Gezdik yürüdük yanyana rüzgârlar esince,
Sallandık o şen kızla salıncaklarınızda.

Büyükada (XX. yüzyıl başı), kartpostal.

Sürekli şiirleme, vazgeçilmez alışkanlığa dönüşünce, gün oluyor Yahya Kemal, Yakup Kadri'nin gelişini şöyle anlatıyor:

Vaktâki emri Hak cebeli nûrdan gelir
Yâkub eşeksuvar olarak Tûrdan gelir.

Yahya Kemal, Yakup Kadri ve dostları, eser verirken yalnızlar ama, toplum içinde hep yakınlarıyla birlikte yaşıyorlar. Oysa Abdülhak Şinasi Hisar, hep yalnız, hep hüzünlü:

"Ada, benim için yadettiğim bu eski zamanda, ancak benim gözlerimin seçtiği gizli birtakım varlıklar ve mahlûklarla doluydu. Bir ağaç kabuğunda gülen bir ağız, birkaç dalın teşkil ettiği bir kümede sallanan bir çocuk, bir duvarın sıvasında yeisli bir takım hayvanlar ve ağlaması dinmeyen bir sürü maskeler, bir evin cephesinde ciddî ve hüzünlü bir çift gözün üstünde çatılmış iki hançer kaş görürdüm..."

Abdülhak Şinasi Hisar, yalnız kendisi hüzünlü değil, çam ağaçlarını ve çam ormanlarını da koro halinde ağlatıyor:

"Gece olunca çam ormanı karanlık içinde bir deniz gibi inlemeye, ulumaya koyulur, güya tabiat yahut ahiret bu seslerle benimle konuşmaya ve kalbimi galeyana getirecek sözler duyurmaya başlardı. Bu sesler, karanlıktan tüten sesler, beni geceye sararak benim de ruhumun içinde çağlar ve ben onları duydukça çamlar ağlar sanırdım. Duyardım ki, taşıyamadıkları hisler ve felâketler altında başlarını eğen çamlar sonsuz bir biçarelikle inlerler, sallanırlar ve bu nebatî seslerle, hep birlikte ağlaşırlardı."

Zaten beni kahreden de, Abdülhak Şinasi Hisar ya!

Başta Adalar çam ormanları, Sibirya-Kanada ve Avustralya'da, bir yüzyıla yaklaşan ömrümde, nice orman seyrettim, içlerinde yaşadım. Hiçbir yerde, hiçbir zaman, ağaçların tek tek, ya da koro halinde ağlaştıklarını, hiç ama hiç anlayamadım. Bu ne duyumsama fukaralığıdır, ne anlayışsızlıktır?

Yoksa ben, boşuna mı yaşadım?

Hesap Özeti

"Sarmaşıklı Meyhane"de o akşam, bayram vardı. Cihat Abi: "Hazırlanın! Benim yaş günüm... Lakerdayı da ben getireceğim" demişti. Kendisi, herkesten önce geldi. Sofrayı hazırlattı. Nereden bulmuşsa bulmuş, torik lakerdası getirmişti.

Alışkanlık öyleydi. İki kişi gelince, içmeye başlanırdı. Tosun her zamanki gibi yan yan yürüyerek, sol eliyle ceketini iliklemeden bastırarak, sağ elini Cihat Abi'ye uzattı: "Öpim Abi!" Cihat tersledi: "Hadi lan!" Kare masada herkes yerini aldıktan sonra, hep birlikte Cihat için: "Nice Yıllara!" denerek ayrıca yudum alındı.

Tekin, Cihat'a, sordu: "Abi bugün duygulu musun? Bu ülkede senin yaşına, adını kirletmeden ulaşmak zor iş... Sen bunu başardın, kutlarım. Bitirmeyi aklına koyup da bitiremediğin, aklına takılmış işler var mı?" Cihat, çok sakin yanıt verdi:

"Dur bakalım! Beni daha birinci kadehte konuşturmaya başlamayın! Zaten bütün ömrümde, susmam gereken zamanlarda çenemi tutamadığım için, çok çektim. Hele önce biraz, havadan-sudan konuşalım."

Oktay Cihat'ın yumuşak tarafını bilirdi, bildirdi:

"Bugün masadan kalkmadan önce bir mide pansumanı yapacağız. Nefis paça getirdim. İyice kaynar paça çorbasına, kızarmış ekmek gömeceğiz."

Hepsi sevindi. Cihat açılmaya başladı:

"Bu dünyada tek kişi yaşamaya çabalamak, olanak dışı... Zaten insanlık dışı da... Ben tüm ömrümde, içi-dışı bir insan ol-

maya çalıştım. Sanırım oldum da... Tanıştığım, ilişki kurduğum bütün insanlara, aynı biçimde davrandım. İşimin bağlı olduğu insanlara, arkadaşlarımdan-adamlarımdan daha başka türlü davranmadım. Bunun yararını gördüm mü? Tıpkı zararı kadar... Ne daha fazla, ne de daha eksik..."

Tosun söze karıştı:

"Abi benim bildiğim, senin başarıların da oldu ama, başına gelmeyen bela da kalmadı. Hep, bu davranış alışkanlıkları yüzünden... Azıcık nabza göre şerbet versen, başına bu dertler gelmezdi. Şimdi söyle bakalım! Bazı yanlışların yüzünden, pişman mısın?..."

Cihat sanki hiç duygulanmadan açıkladı:

"A iki gözüm! Bir insan ömrü bir bütündür. Ama eğer, karakteri varsa! Yoksa eğer o bir yaşam pervanesidir ki, işte senin dediğin adam, odur. İşte o adam, pişman olur. Ne yaptığını bile bile ömrünü geçirmiş kişi, pişman olmaz. Başına belalar gelse bile... Bir insan ömrünün sonunda revizyon yapılarak, 'şu zamanları çıkarsak da, yerine daha iyi zamanlar taksak!' diyemezsin. O senin dediğin iş, otomobil tamirinde geçerlidir. Yeni parçayı takarsın, yeniden işletmeye başlarsın... İnsanlara, yeni yaşam zamanları takamazsın... Hem bırakın be! Doğrularım da, yanlışlarım da, benimdir... Ben böyle yaşadığım için, pişman değilim, sevinçliyim bile... Bitti!"

Oktay konuyu, yumuşak biçimde değiştirdi:

"Yaşa Cihat! Sen cennetlik adamsın!"

"Sakın ha!... İstemem. Hiçbiriniz orada olmazsınız ki..."

Bir Meyhane Ev

Ağaçlıklı bir bahçe içinde, iki katlı bir ev. Biraz harapça ama, ayakta. Bu saygıdeğer yapı, bir "meyhane-ev". Evsahibi, Ardaş Efendi, saygıdeğer eşi ise, Anik Hanım... Yarım yüzyıl kadar önce, dadandığımız bir mekân. Üst kat, Ardaş Efendi'nin evi, alt kattaki meyhanede konuklar kabul ediliyor.

Aile, kadim İstanbul Ermenilerinden. Hem de Türk müziğine emek ve eser veren bestecilerden Tatyos Efendi ile akraba. Her akşam üç kişilik bir saz takımı, bir-iki saatlığına geliyor. Hatta Ardaş Efendi'de Ermenice bir kitap var ki, ender bulunur bir örnek... Ermeni harfleriyle bütün Türkçe şarkıların, elbet Türkçe güfteleri. Hatta müzik üstatlarımızdan Mesut Cemil Bey kitabı duymuş da, gelip rica ederek emanet almış ve müdürü olduğu İstanbul Radyosu'nda kopyasını çıkartmış.

O zamanın tenha İstanbul'unun, yine garip bir rastlantısı şöyle: Mesut Cemil Bey 1930'lu yıllarda Pertevniyal Lisesi'nin Orta Kısmında, benim de müzik öğretmenimdi. Dilerim mekânı cennet olmuştur, kendisi Tamburi Cemil Bey'imizin oğlu olarak alaturka müziğimizde üstat, dünya klasik müziğinde ise, viyolonsel virtüözü olurdu.

Yoksa konudan uzaklaştım mı? Anılar depreşince, kendi mecrasında akıyor. Ben engel olamıyorum ki... Hem niye olayım? Kendi gelen de olsa, beyin kapılarımı kilitleyemem.

Gelelim yine, meyhane-ev'e... O yıllar bazı akşamlar, biz Amca Mithat arkadaşımla birlikte, bu eve dadanmıştık. Ardaş

Galata Kulesi (XX. yüzyıl başı), kartpostal.

Efendi'yi de, Anik Hanım'ı da seviyorduk. Onlar da bize iyi bakıyordu. Mezeler de iyiydi. Fiyat da, katlanılır ölçüdeydi.

Konuk saz heyeti fasıla başladığı zaman, Ardaş Efendi'yle ben de, hanende olarak katılırdık. Mithat bet sesli olduğu için, sadece dümbelek çalardı.

Ardaş Efendi'nin günlük rakı istihkakı, sınırlıydı. Anik Hanım'ın sıkı kontrolu vardı. İki tane yarım limonata bardağı rakı içebilirdi. Sayın refikalarına ne denli yalvarsa, fazlasını alamazdı. Çünkü fazlasını içince, açık veriyordu. Örneğin ağzından düşürmediği sigarası ufalınca, burnunun yandığını geç anlıyordu. Ardaş Efendi'nin öyle görkemli bir burnu vardı ki, ucu ağzının seviyesine kadar inerdi.

Bizim Mithat, Ardaş Efendi'yle iyi anlaşırdı. Ona bizim şişeden (ya da şişelerden), gizli rakı verirdi. O da içmeye doymazdı. Bir akşam fazla kaçırdığı için, burnunu sigarasıyla iyice yaktı... Anik Hanım da bizi dışarı attı. Sonra da bir ay, kapıdan içeri almadı.

Çok hoş bir yerdi Ardaş Efendi'nin yeri... Nerede miydi?.. Bulunmaz ki... Zincirlikuyu'daki o karmaşık yol kavşağında, göklere yükselen iki kulenin altında kaldı.

Böylesine Anlatmak!

Behçet Necatigil, Beşiktaş Barbaros Meydanı'nı anlatıyor:

Biliyorum, ayıp ve mânasız
Ama peşlerinden gidiyorum
Gezmeye çıktıkları vakit
Ana kız.

Utanır da belki
Anasının sırtındaki
Yeldirmeden,
Kız bir adım önde gider
Sezdirmeden.

Beşiktaş'ta Barbaros Meydanı
Sağı anıt, solu türbe
Ortası kare şeklinde,
Parkıdır yoksulların
Bilhassa yaz ayları.

Yine Behçet Necatigil, "KTL" şiirinde İstanbul'u anlatıyordu:

Korkum bu şehir beni
Daha da yer yedi sekizden önce
On yirmi kırk elli daha çok sekizden önce
Bir kuru yer bu yağmurda
Hâlâ aramasındayım.

Yapı Kredi Selahattin Giz Arşivi

Bir zamanlar Beşiktaş.
Yapı Kredi Selahattin Giz Arşivi

Parayı atıyorum bardağım doluyor
Nah doldu her şey otomatik yavru
Gelir avuntusunda çekçek arabasındayım.

Behçet Necatigil yedi sekizden önce derken, yoksa 1979 yılındaki dünyaya çok erken veda edişini mi anlatıyordu.

Zamanaşımı

Oktay, Tekin'e sordu:

"Niçin geç kaldın?"

"Keyfimden, ya da sululuğumdan değil! Bu vicdansız politikacılar yüzünden..."

"Bahane arama! Kendi suçunu, başkasının sırtına yüklemeye kalkışma!"

"Bahane falan aradığım yok! Bende gecikme sululuğu yoktur. Ben yola, hep zamanında çıkarım. Hatta biraz da yedek payı ekleyerek... Ama çoğu zaman, bu hesap tutmuyor ki. Trafiğin nerede, ne zaman tıkanacağı bilinmiyor ki... Bu şehirde yaşamak, hesaba gelmez oldu. Bu şehir, insan deposuna dönüştürüldü. Suçlusu, vicdansız politikacılardır. Benim gecikmemin de nedeni, bu vicdansızlardır."

Tosun sabredemedi:

"Kes nutuk vermeyi de, yudumunu al!"

Vedat, Tekin'e sordu:

"Sen hangi yoldan geldin de geciktin?"

"Mecidiyeköy stadında maç varmış da ondan... Şehrin göbeğine stadyum yapılırsa, elbet böyle olur."

"O stat yapıldığı zaman, şehir Şişli'de bitiyordu. Şimdi göbeğinde kaldı. Her doğru iş, bir süre sonra yanlış oluyor. Stat mı? Yap cehenneminin bucağına ki, şehri tıkamasın! Şimdi ne iyi oldu, yeni Olimpiyat Stadı'nın şehrin dışında yapılması!"

"Saçmalama! Sanma ki, onun yeri ihtiyatlıdır. Şehirleşme bu kafada oldukça, bir süre sonra Olimpiyat Stadı'nın da şehrin göbeğinde kalmasından kaçınılamaz!"

"Amma attın be Abi!"

"Mecidiyeköy stadı yapılırken de, karşı koyanlara 'attın' demişlerdi."

Vedat'a sordular:

"Yani bizim, hesaplı yapılan hiçbir işimiz yok mu?"

"Olmaz olur mu? Var ama, hesap da iki biçimde yapılıyor. İşi şişirerek avanta koparmak için yalancı hesaplar yapılıyor. Örneğin, yeni Galata Köprüsü... Şehrin vahşi yaygınlaşmasından merkezleri dağılmışken, Galata-Eminönü gibi eski merkezler ağır ağır sönmekteyken, Galata Köprüsü'nün sekiz şeritli yapılması, bir çıkar şişirmesidir. Galata Köprüsü de sekiz şerit, Fatih Köprüsü de... Saçmalık bu!..."

"Sahi yahu? Bu köprü hiç dolmuyor. Üstelik açılıp-kapanması da bela!... Bu köprünün yol vermeyişinden dolayı, Haliç'te

Bir zamanlar Galata Köprüsü.
Yapı Kredi Selahattin Giz Arşivi

yıllar boyu hapis kalan gemiler oldu. Ne biçim iş bu be! Yepyeni köprü sakat!"

"Yani bu işin sorumlusu yok mu?"

"Olmaz olur mu? Elbet var!"

"Niçin arayıp bulmuyorlar?"

"Dur bakalım! Anlaşılan, önem sırasına koydular. Daha önce kasıtlı olarak milyarlarca dolar bazında banka batıranları yakalayacaklar. Hem o işin, acelesi de var! Zamanaşımına girmemesi için..."

"Zamanaşımı mı? Suçun böylesinde, zamanaşımı nasıl olur da işler?"

"Bilemem... Ülkeyi borç dilenerek boğazına kadar borca sokanların da, vatandaşın iki lokma ekmeğine göz dikenlerin de hukukunda, sonsuza dek cehennemlik olacaklara zamanaşımı tanınıyor. Çünkü onları, yakınları olan politikacılar korudu."

Zaman Geçmez ki!

Gençliğimizde yıllarca aynı sınıflarda okuduğumuz, yıllarca birlikte çalıştığımız ve yaşadığımız bir arkadaşımla ayrı düştük. Kader bizi dünyanın iki ucuna ayırıp kopardı. Aradan 40 yıl geçtikten sonra, evet mesleklerini yeni kazanmış iki genç insan olarak vedalaştıktan 40 yıl sonra, Paris'te buluştuk. Artık iki genç adam olmadığımız da, elbet anlaşılmıştır sanırım.

Paris'te 100 saat, birbirimizden ayrılmadan yaşadık. Anlattık da anlattık. Arada bir yorgun düştükçe, uyuyakaldık ama, yine çabuk uyandık.

İkimizin de ömründe başımızdan, zaman zaman, iyi (hatta bazan çok iyi), ya da kötü (hatta bazan berbat) olaylar geçmişti.

100 saatlık hesabı kapatırken, birbirimize sormuştuk: "Pişman mıyız?" İkimiz de kesinlikle: "Hayır" demiştik... Hiçbir yaptığımızdan hiç mi hiç pişman değildik.

Bir insan ömrünün, kişinin karakteriyle birlikte "bütünlüğü" vardı. Eski araba tamir eder gibi bazı parçaları değiştirilemezdi. İnsanların karakterlerinden doğan yanlışlıklar, ömürlerinden parça değiştirir gibi sökülüp atılamaz ve yenilenemezdi.

Paris buluşmasının sonunda, bir saptama daha yapmıştık. "Hiçbir şeyden pişman değildik ama, bir daha yaşamaya var mıydık?"

İşte ona yoktuk. Yaşamın bir keresi yeterdi.

Sevdiğimiz sanat eserlerini neden sevdiğimizi düşünmek, sanki bir ferahlama dayanağı oluyor. Örneğin, müzik eserlerini alalım. Bir besteyi seviyorsak, bütünü ile seviyoruz. Sevdiğimiz

bir bestede değişiklik önermek, akla gelmiyor. Seviliyor ya da sevilmiyor. Kimse bir bestede örneğin, do'ların yerini mi'ler alsa demiyor. O beste artık, bir bütün. Veee, bir beste seviliyorsa, olduğu gibi sevilecek.

İnsan ömürleri de böyle! Bir insanın ömrü de bir bütün. "Ben bu hayatı sevmiyorum" diyen insan bu dünyadan, hiç ama hiç bir şey anlamamış... Yaşam seviliyorsa eğer, olduğu gibi sevilecek... Tıpkı beste gibi... Değişiklik istenmeden... Çünkü başka hayat yok... Başka beste var ama, başka hayat yok.

Kendi yaşamını sevilebilir hâle getirmek için çırpınmak ise görev.

Bir garip insan huyu daha var ki, o da: "Bu iş artık benden geçti" demek. Hangi durumda ve yaşta olursa olsun insanlar, artık o konuda kendileri için zamanın geçtiğini akıllarından geçirerek, tembellik uykularına yatıyorlar.

Ben kimseye akıl vermeye kalkışacak değilim. Bunu yapmam! Ama çok seyrek de olsa başımdan geçenleri anlatmaya, çekinmiyorum. Bu akıl vermeye yeltenmek değil... Olaylara – gerçeklere ayna tutuyorum. İstemeyen bakmasın.

Ben ömrümde bana huzur, hatta saat hesabı olsun mutluluk veren ne varsa, "artık geçti" sanılan zamanlarda yaptım.

Zaman, hiçbir iş için, hiçbir zaman geç değildir.

Ancak bazan, çabuk ölünür.

Ama insan olarak görevimiz, öleceğimize göre değil, ölmeyeceğimize göre yaşamaktır.

Korunacak Mekânlar

Ülkemizin en önemli şehri: İstanbul. Tarihiyle de, dünya üzerindeki ruhsal ve fiziksel yeriyle de, boyutlarıyla da... Cumhuriyet'imizin başkenti Ankara'yı küçümsemiyorum ama, son yarım yüzyılın politika sakatlıklarından dolayı sevmek içimden gelmiyor.

Tarihimizin İstanbul yanında önemli bir diğer şehri: Bursa'dır. Her iki şehrimizde de, tarihsel çağlardan önemli anıtlar ve mekânlar bulunmakta... Bir bölümü kendiliğinden yok olmuş ama, imar maskesi takılarak yok edilenler de bulunuyor.

Eski mimarlık eserleri ve mekânların hepsini birden korumak, olanak dışı elbet... Korunmaya değer olanları ayırıp bunlara dokunulmazlık tanımak, uygarlık borcu. Ancak, bu tarihsel yapıtları koruma görevi, yeni yapıları onlara benzetme çabalarına destek yapılamaz. Her çağ, her toplumda, o dönemin kendi eserlerini verecektir. Yeni yapıları, örneğin camileri eski camilere benzeterek yeniden yapmak, yeni üretilen antika eser benzerlerini bilmeyenlere yutturmaktan, daha masum bir davranış değil.

Tarihsel çevreye, tarihsel anıt değerinde yapılara saygı, onları korumakla sınırlı... Yepyeni yapıları örneğin yalıları da eskiye benzeterek yapmak, bayağı ve ucuz taklitçilik... Tarihe saygı falan değil. Aldatmacılık, böylesi davranışlar. Bir çeşit kibar dolandırıcılık desem, biraz sert kaçacak ama, kaçsın varsın.

Ancak öte yandan tarihsel yapı ve mekânları koruma zorunluğu da, bilir-bilmez korumacılık taassubuna alet edilemez.

Tarih ve mimarlık açısından hiç önemi olmayan yapıların, ille de korunması zorunlu 1. sınıf eski eser sınıfına sokulmaya çalışılması, eğer bilgi eksikliğinden doğmuyorsa, art niyetten başka nedenlere bağlanamaz. Bazı işsiz-güçsüz takımı da güya kültürel dernekler kılıfında, beş para etmez yapılara kanat gererek, kendilerini tatmin etme girişimindeler.

İstanbul'un da, Bursa'nın da ilk kuruluşundan başlayarak yerleşmeler, imar planlarıyla falan değil, kendiliğinden olmuş. Halk, yapılarını daha çok edep-terbiye kurallarına uyarak yapmış. Şehir mekânlarını halk ve doğa, birlikte gerçekleştirmiş... İnsan ölçüsünde yapılarla bunların toplaştığı sokaklar – meydancıklar ve bunların ortaya çıkardığı şiirsel mekânlar, halk tarafından yaratılmış.

Bu gelişme yalnız İstanbul ve Bursa için geçerli değil, örneğin Antalya'da da böyle olmuş. İyice uzaklardan da örnek verelim: Tokyo'da da böyle... 1-1,5 metrelik daracık sokakların güzelliği ve yararlılığı, her yerde halk eseri olarak gerçekleşmiş. Bu denli doğal sonuçlar, hiçbir zaman masa başı planlamayla elde edilmemiş.

Ancak, toplum düzeninden fırlama girişimlerinin engellenmesi, artık rastlantılara bırakılamıyor. Günümüzde artık, imar planlarının doğru ve bitmiş düzenlenmesi, yönetmeliklerin kaypaklıklara destek edilemeyecek kadar açık olması, zorunlu oldu.

Bütün kalabalıklaşan şehirlerde yapılarla elde edilebilen yabansı rantlar, insanları çileden çıkarıyor. İmar olanağı vurgunları, sayıları artan vurgunculara hırs bastırıyor. Tüm şehirleri imar haydutlarından korumak, yeni düzenlemeler ve ahlak anlayışlarını zorunlu kılıyor.

Sokak Kedileri

Ağaçlara – çiçeklere, kısacası bitkilere tutkunum. Benim gibi, İstanbul'un o zamanki kenar mahallesi Narlıkapı'da, ya da benzeri mahallelerde çocukluk geçirmiş insanlar (Cumhuriyet'in ilk yılları demezsem, eksik kalacak), çiçek sevmenin de ötesinde, sebze yetiştirme terbiyesi bile almıştık. Bitmedi, biz tavuk, hindi, kaz bile bakardık, sokak köpekleri ve kedileri de, bakım şemsiyemizin dışında bırakılmazdı.

Sokak köpeği diye, küçümsemeye gelmez. Köpeğin kuyruk sallaması, dostluk gösterisidir, yaltaklanma değil. Bizim mahalle köpekleri, güvenliğimizin garantisiydi. Yabancı görünce havlar, gerekli görürse ısırırdı. Bizim, omuz vurulsa her yanından girilebilir evlerimizde, ev hırsızlığına rastlanmazdı. Hırsızlık, şimdi artık ihtisas sorununa dönüştü, bir apartmanın örneğin altıncı-yedinci katına, sabaha karşı giriyorlar.

Evet, sokak köpeklerimiz güvenlik unsurlarımızdı ama, sokak kedilerimiz hırsızdı. Hınzır kediler öylesine hırsızdı ki, ev kedileri bile komşu evlerden hırsızlık yaparlardı. Bu kedileri terbiye etmek de olacak iş değildi, çünkü dayak atılan kedi, niçin dövüldüğünü anlamazdı.

Ya her evin kümesindeki tavuklar ile, tek horoz... Tavuk kaç olursa olsun, horoz hep tektir. İki olursa birisi ötekini öldürür. Her tavuk, kendi kümesinin folluğuna yumurtlar. Ev hanımları kendi kümesine komşu tavuğu yumurtladıysa, onu bilir. Çün-

kü, kendi tavuklarının kapasitesini şaşırmaz. Fazla yumurtayı anlar, komşusuna geri verir.

Yüzyıl değişti, şimdi artık bizim mahallede, sokak köpeği kalmadı... Üzülüyorum. Çöp tenekeleri modernleşip kocaman metal sandıklara dönüşünce, bu zavallıların çöp tenekelerinden de kısmeti kesildi. Yeni konut alışkanlıklarımızda, ortakça sokak köpeği beslemek yok.

Bizim şimdiki mahallemiz Çamlık'ta, sokak kedisi de kalmadı. Bizim arka bahçemizde arada bir kediler görüyorum ama, hergelelerin her biri, öylesine iyi beslenmiş ki şişmanlıktan, adım atmaları bile zorlaşmış.

Ama bu kediler bile hırsız... Açık kapı bırakmaya gelmiyor. Bunlar, doğuştan hırsız. Vazgeçemezler. Avuntum, bunların politikaya atılamaz olmaları.

Şiirleşen İstanbul

Eski edebiyatımızda, İstanbul nasıl anlatılırdı? O anlaşılması zor Osmanlıca şiirlerden, nispeten en sade birini seçip alalım bari?... Nedim'in (ö. 1730) İstanbul övgüsü, şöyle başlar:

Bû şehr-i Sıtanbûl ki bîmisl ü behâdır
Bir sengine yekpâre Acem mülki fedadır.

Divan şairi, açtığı hesabı ödemeyecek ya! Tüm Acem ülkesini, paha biçilmez, eşi bulunmaz İstanbul'un tek bir taşına feda eder. Hazret hızını alamaz. Aynı kasidede şunları da dile getirir:

Altında mı üstünde midir Cennet-i a'lâ
Elhak bu ne hâlet bu ne hoş âb ü hevâdır.

Şimdi denebilir ki, bu mısraları günümüz Türkçesine çevirmek gerekir ki, anlaşılsın! Ben de derim ki, şiir bu! Okur anlaşılmayan şiirden, daha iyi anlam çıkarsın. Hem zaten Cumhuriyet'imize kadar edebiyatımız, herkes anlasın diye yazılmadı ki... Anlaşılabilir İstanbul şiirleri için Cumhuriyet'i, örneğin Yahya Kemal'i (1884-1958) beklemek gerekti:

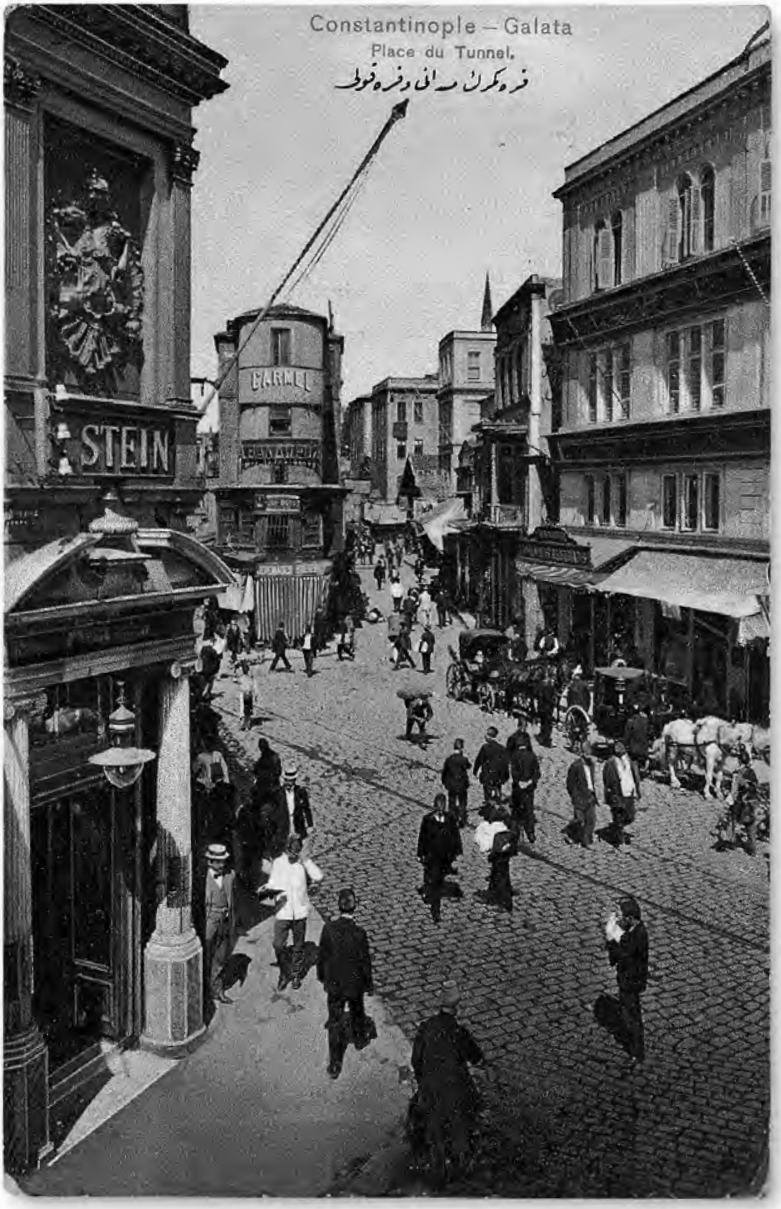
Artarak gönlümün aydınlığı her sâniyede,
Bir mehâbetli sabâh oldu Süleymaniye'de.
Kendi gök kubbemiz altında bu bayram saati,
Dokuz asrında bütün halkı, bütün memleketi
Yer yer aksettiriyor mâvileşen manzaradan,
Kalkıyor tozlu zaman perdesi her ân aradan.

Levanten Olmak

İstanbul söz konusu olunca, arada bir ortaya dökülüveren bir sözcük: "Levanten." Çocukluğumdan beri duyup da, ileri yaşlarıma kadar, yarım-yamalak anladığım bir anlamı olan sözcük... Hani şöyle oturup da, ne olduğunu doğru dürüst öğrenip, öyle anlasam ya!... Bu da nice saçmalıklarımdan bir tanesi işte.

Bir zamanlar İstiklal Caddesi.
Yapı Kredi Selahattin Giz Arşivi

Galata (XX. yüzyıl başı), kartpostal.

Sonunda, ciddi bir kaynak elime geçti. YKY yayını *Mediterraneans 10*'da (Sonbahar 1997) bir yazı buldum. Başlık: "Levanten Olmak", yazan: Giovanni Scognamillo... Konuyu hem iyi bilip, hem de çok güzel açıklayan, başka yazı bilmiyorum. Anlatan, 1929 İstanbul doğumlu, sinema tarihçisi ve yazardır.

Scognamillo, kendi durumunu şöyle özetliyor:

"... Biri İtalya'dan diğeri Yunan adalarından (oysa temelde İtalyan kökenli) kopup İstanbul'a yerleşen, çocuklarını yetiştiren iki ailenin soyundan oluşup kozmopolit bir Levanten'den başka bir şey olmanın olasılığı var mı?"

Sonra da ekliyor:

"... Kendime bir pay ayırmak gibi olmasın (ya da olsun) fakat Türk basınında görev yapan, tüm kitap çalışmalarını Türkçe olarak veren tek son kuşak Levanten'i olduğumu sanıyorum, ya da tek yabancı uyruklu."

Scognamillo'nun güzel ve yetkin Türkçesini hakkıyla övmek için, verdiği şu bilgileri de eklemek gerekir:

"Büyükbabam, büyükannem, dedem, ninem Türkçeyi pek bilmezlerdi. Büyükannem sanırım, Galata Köprüsü'nün öte tarafına pek geçmemişti... İlk çocukluğumda bile Beyoğlu'nda Türkçe konuşulduğu kadar Rumca ya da Fransızca konuşulurdu... Ne diyeyim, Asmalımescit'teki kömürcü bile, Karadenizli olmasına karşın, işine yetebilecek kadar Rumca bilirdi, ama eğri ama doğru."

Scognamillo tanımını şöyle sürdürür:

"Levanten bir tatlı su frenkidir, bir Batı-Doğu karmaşası, yoksa bir sentezi. Tabii ki Türkiye'de Levanten dediğimiz salt Peralı, Beyoğlulu, İstanbullu değil, İzmirli olur ya da İskenderunlu. Çoğunlukla Akdenizlidir, Egelidir. Peralı Levanten ise ayrı bir türdür, kaldı ki Pera, zaten çeşitli azınlıklar tarafından, Fetih'ten beri parsellenmiştir..."

"...Elli yıl önceki Beyoğlu halen belleğimde ise de (bölük pörçük de olsa), o dillere destan olan Pera'ya yetişemedim. Pera çünkü, Birinci Dünya Savaşı ve Cumhuriyet'in kuruluşu ile kapandı ve yerini kapitülasyon ya da koloni havasından arınmış, arınmakta olan bir Beyoğlu'na bıraktı..."

Scognamillo 20. yüzyıl sonu bilgisini ise şöyle toparlar:

"Temelde Beyoğlulu bir Levanten olmak daha çok bir çevre, bir eğitim, bir gelenek, bir kültür, hatta bir din (ve de pasaport) işi idi. İdi diyorum çünkü artık Levantenliğini adeta ısrarla sürdüren bir eski kuşak kalmıştır... Bir nevi özlemli ayrıcalık esprisini kendi kapalı yaşamında sürdüren bir son kuşak..."

Levanten'ler İmparatorluk sentezi İstanbul'un, ilginç tipleriydi. İnsan mozaiğinin güzel renkli taşlarıydı. Scognamillo 1997 tarihli yazısında bir son kuşak sözü ettiğine göre, sanırım ve dilerim ki, son kuşak da olsa, hâlâ vardırlar.

Yabancı Gözüyle

İstanbul üzerine yazan yabancıların da ağzından, bazan olur olmaz sözler dökülüveriyor... Övgüleri de yergileri de, abartılı, ya da yanlış olabiliyor.

Örneğin Jean-Claude Guillebaud, "Avrupa ile Asya arasında bir Babıâli" yazısında doğru izlenimleri yanında bazan, yanlış yargılara da varabiliyor (*Mediterraneans 10*, Sonbahar 1997). Örneğin diyor ki:

"... bir İstanbul gecesine davet edildiğinizde, ya da Boğaz'a bakan bir yerde içkinizi yudumladığınızda Paris, Londra ya da Hamburg'taki benzerlerinden ayırt edilemeyecek kişiler – profesörler, üniversite öğrencileri, iş adamları ve iş kadınları – göreceksiniz. Kemalizmin yetmiş yılı böylesi bir İstanbul ve böylesi bir İstanbullu yarattı."

Ancak JCG biraz da magazinci ağzıyla, hemen ekliyor:

"O halde şehir kesin bir şekilde Batılı mı oldu? Tam tersine! İstanbul'un tarihi ikilemi sever. Bu son dönemdeki ikilem, en çarpıcılardan biridir..."

JCG doğru yargılara da varabiliyor:

"...Kemalist hareketin yirmili yıllardaki etkileyici döneminin, İstanbullu taşkın ateşliliğe uygun olduğunu söylemenin yanlış olacağını sanmıyorum."

JCG hemen peşinden, nedenini yorumluyor:

"Bu neden oluşuyordu? İvme kazanmış bir dönüşümden. Şiddetli ve ani bir gözüpeklikle tarihi yakalamaktan. Mustafa

Kemal bir kuşaktan daha kısa bir sürede yeni Cumhuriyet'i çağdaş ve batılı bir ülke haline getirerek Türkleri – ve şehri – geçmişi olmayan bir maceraya attı. Devleti laikleştirmek, alfabeyi değiştirmek, kadının konumunu ilerletmek, bambaşka bir dünya görüşü oluşturmak... Hiçbir çağdaşlaşmacı bu kertede bir hızla, bunca uzağa gitmeye cesaret edemedi..."

JCG daha sonra bir karşılaştırma yapıyor: "...Ne Tahran, ne Kahire, ne Bağdat İstanbul kadar özden moderndir. Özden, çünkü buradaki modernlik hiçbir zaman mimariyle, teknolojiyle sınırlı değildir. Eğitimden, kültürden, bizzat devletin düzenleme şeklinden belli olur..."

Fransız yazar Chateaubriand: "Konstantinopolis (İstanbul) evrendeki en güzel manzarayı sunar" diye yazıyor. JCG, onun abarttığını düşünüyor. "Ya da suçu bilgisizliğinden ileri geliyordu" diyor. Ekliyor: "...Hong Kong koyunda Asya'nın kendini nasıl bir saflıkla sunduğunu biliyor muydu? İstanbul'un manzarasının ihtişamı tartışılmazsa da, 'evrende' eşinin menendinin bulunmaz olduğunu söylemek doğru değil."

JCG, bu yargısında da yanılıyor. Boğazların da, adaların da, insanların da artık "karşılaştırılamaz" olduğu haller vardır. Ben ikisini de bildiğim için derim ki, İstanbul Boğazı Hong Kong Boğazı'na göre tereddütsüz daha güzeldir.

Öte yandan eşinin menendinin bulunmaz olduğunu da, iddia etmiyorum. Çünkü bütün dünya boğazlarını görmediğim için ben bu yargıya varamam ama, Sayın JCG'de varamaz, çünkü o da bütün dünya boğazlarını görmemiştir.

JCG İstanbul'u anlamaya çalışıyor: "... Böylece, bu kentin temellerinde büyük bir ruhun, özel bir titreşimin, kendine has bir enerjinin olduğunu duyumsayacaksınız. Bunu nasıl anlatmalı? Levanten kaynaşmanın yoğunluğuyla mı?... Flaubert'in dile getirdiği 'devasa insanlıkla' mı? Loti'nin 'oryantalist' büyülenişinden edinilmiş bir sevimlilikle mi?..." diye sorduktan sonra, İstanbul'a özel bir önem vermenin nedenini yine kendisine soruyor. Kahire ve Kudüs'ün çarşılarının İstanbul'unkilerden geri kalmadığını düşünüyor.

Sonra ekliyor: "Şam'daki Emevi Camii, Topkapı ya da Ayasofya'yla rahatça boy ölçüşebilir."

Karaköy Meydanı (XX. yüzyıl başı), kartpostal.

Bir zamanlar Karaköy Meydanı.
Yapı Kredi Selahattin Giz Arşivi

JCG işte burada, endazesiz bir yanlış yapıyor. Topkapı'yı şimdilik bir kenara bırakarak derim ki Şam'daki caminin Ayasofya ile boy ölçüşmesi, olacak iş değildir. Çünkü Ayasofya dünya mimarlık tarihinin en müstesna birkaç yapısından biridir. Şam'daki caminin Ayasofya ile boy ölçüşebileceğini düşünmek bile, absürd olur.

Onur Peşinde

Sonbahar serinliği basmış, yağmurlar başlamıştı. Artık, Sarmaşıklı Meyhane'nin bahçesinde, oturulamazdı. Masa içerde kurulmuş ve yükünü almıştı. Allahlık Zülküf, ille de Ermiş Cevat'ın yanına oturmak istedi. Tosun ise, Kaptan'dan ayrılamadı. Bir yandan da sırtını dönüp cep telefonuyla konuşan Sülün Kerim'i azarladı: "Sanki anandan telefonla doğdun!"

Konu, politikadan açılmıştı. Batırılan bankalar yüzünden, ülke onurunu zedeleyen durumlara düşüldüğü anlatılıyordu. Vedat, bir anısını anlattı:

"Mussolini, I. Dünya Savaşı sonrasının şımarık İtalyan diktatörü... anlatılırdı ki İtalya'nın Sevr Anlaşması'yla Osmanlı İmparatorluğu cenazesinden kopardığı, ama Milli Mücadele sonunda alamadığı Antalya havalisini, Türkiye'den yeniden istemiş... Mustafa Kemal Paşa kendisine bu isteği aktaran İtalyan elçisine, 'beş dakika bekleyin!' demiş... Sonra hemen gidip, asker üniformasını giymiş gelmiş ve elçiye: 'Başarabilirseniz, gelin kendiniz alın!' deyip, elçiyi kapı-dışarı etmiş."

Tosun sordu:

"Ben bunu hiçbir yerde okumadım. Olay gerçek mi?"

"Bu olay bizim Narlıkapı'da, anlatılır dururdu. Şu önemli: Belki gerçek de değildi... Ama yakışıyordu. Gerçek olsun olmasın, yakışıyordu ya! Önemli olan bu!... Yakışması."

Oktay, sözü Milli Mücadele'ye getirdi:

"Su alan postallarla, ısıtmayan kaputlarla, yarı aç yarı tok yapılan Milli Mücadele, Türk tarihinin en onur verici birkaç say-

fasından biridir. İstiklal Savaşı'nın bitirilmesiyle kazanılan bu onur, ulus olarak Türkiye'yi 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar ayakta tutan iskelettir."

Kaptan sordu:

"Niye 20. yüzyılın ilk yarısı ile sınırladın ki?"

Vedat söze karıştı:

"Nasıl sınırlamasın? 1950'den sonra Türkiye'ye başbakan olan kişi, kendi partisi Meclis Grubu'nda sıkışınca: 'Siz isterseniz, Hilafeti bile geri getirebilirsiniz!' diyebilmişti. Körelme yönünde gösterilen bu yolda, hâlâ yürüyenler var."

Vedat konuşmasını sürdürdü:

"Biz bu dünyayı, kolay yaşamadık. Milli Mücadele'den sonra Türkiye ayakta kaldı ama, içinde olduğumuz şartlar, olağanüstü ağırdı. Yarı aç ve yarı çıplaktık ama, dizlerimiz titremedi. Ayakta kaldık. Ülkede endüstri, sıfırdan başladı denebilir. Ülkede bugün ne varsa, o kuşakların ahlak sağlamlığına oturan, özverileri temelinden gelir."

"Sizin moralinizi ayakta tutan neydi?"

"Onurumuzdu..."

Tosun dayanamadı:

"Abi be! Anlaşılmaz adamsın! Sanki iyileşen yaşam koşulları sana vız geliyor da, sanki yine ille de, o zamanları yaşamak istiyorsun..."

"Benim sözlerimi değerlendirirken, kafanı çalıştır. Biz o zamanda, ülke olarak onurumuzu koruyorduk. Aç kalsak bile, koruyorduk. Benim içime sindiremediğim, benim yüzümü kızartan, onurumuzu koruma gücünü göstermeyişimizdir. Politikacı kuklası dolandırıcılar, ülkenin 43 milyar dolarını göz göre göre batırıyorlar da, olay değilmiyor, dışarıdan 8,5 milyar dolar kredi için, küçülten şartlara razı olunuyor. Bu işte asıl can acıtan yan, dolar kaybı değil, onur kaybıdır."

Tekin sordu:

"Yani Cumhuriyet'in ilk yıllarında da, hiç böyle şeyler olmadı mı?"

"Olmadı!... Böyle işler olmadı."

Tosun, Vedat Abisine yine takıldı:

"Sanki o günleri bir daha yaşamak istiyorsun."

Yapı Kredi Selahattin Giz Arşivi

İstanbul tramvaylarının kapılarına – arkasına asılmak, yalnız haşarı çocukların marifeti değildi.
Fötr şapkalı "beyefendi"ler de, tramvaya "asılırdı".
Yapı Kredi Selahattin Giz Arşivi

"Yine anlamadın! Ben o günlerin özlemi içinde yanıp tutuşmuyorum. O dönem politika ufuklarında, 'şaibeli insan' yoktu. Hakkında söylenti çıkan, derhal dibine kadar incelenir, ya mahkûm olur, ya temize çıkardı. Şaibeli insanlar şimdiki gibi, uzun yıllar boyunca, politika gemisine binerek keyif yapamazlardı. Bunca temiz de olsa ben o zamanları, bir kez daha yaşamak istemem. Bir keresi yetiyor. Ama o dönemi yaşamış olduğum için de, sevinçli ve onurluyum... Hâlâ!"

Bir İncelik Simgesi

İstanbul'daki eski liselerin şimdikiler ile doğru bir karşılaştırmasını, belki yapamam... Ama belki... Ben İstanbul Pertevniyal'de, ortaokul ve liseyi okudum. 1939'da liseyi bitirdiğime göre, sanırım çok zaman geçti. Ama ben, Tayyar'ın numarasının 13, Kemal'in 23, Namık'ın 170 olduğunu, unutmam. Ben ve arkadaşlarım; haşarılık sabıkalarımız da olan lisemizi ve öğretmenlerimizi, hâlâ sıcak kalmış sevgilerle anıyoruz. Bazı olayları da.

Keyise İda Hanım, edebiyat öğretmenimizdi. Hem görünüşüyle, ama hem de konuşmaları ve edasıyla, olağanüstü bir zarafet (incelik) simgesiydi. 1937 yılında bir gün sınıfa gelerek; "Abdülhak Hamit Bey vefat etti. Ben cenazesine gideceğim için, ders yapamayacağım. Lütfen gürültü etmeyin ve Müdür Bey'i kızdırmayın!" dedi ve gitti... Oysa biz gürültüden ortalığı yıktık. Müdür de gelip bizi azarladı, sonra da kabaca, Keyise Hanım'ın kalbini kırmış.

Ertesi derste Keyise Hanım bize üzüntüsünü iki saat boyunca öyle ince, öyle kibar, öyle saygın bir edebiyat diliyle anlattı ki...

Biz onun bize hayvan demek istediğini, iki yıl sonra anlayabilmiştik.

Kıtalar Arasında

Güler de, eşi Haluk da, can kardeşlerimizdi. Birlikte olmaktan huzur ve zevk duyduğumuz, iki müstesna insandı. Sanatın içinde yaşayabilen, iki aydın kişi olurlardı.

Haluk dostumun çok neşeli ve eşsiz bir marifetini, hiç unutamıyorum. Kendileri Kabataş iskelesinin arkasındaki sırtta, Gümüşsuyu'nda bir apartman katında otururlardı. Sarp yamaçta olan bu binanın yüksekliği, karadaki yol tarafında 3 kat, deniz tarafında 7 kat idi. Deniz tarafı baştan aşağı, güzel İstanbul manzaralı balkonlarla donatılmıştı.

Gün gelmiş canbaz özellikli bir hırsız, bu apartmana musallat olmuştu. Ustalığını kullanarak, deniz tarafındaki balkonlara tırmanıyor, katlardaki kapı-pencereleri de açarak, ne bulursa götürüyordu.

Sonunda hırsızın yakalanmasını sağlayan düzen, Haluk tarafından kuruldu. Yüzlerce torik ve palamut zokası kullanarak balık ağlarıyla balkon parmaklıklarında alınan önlemle, hırsızın inkâr kabul etmeyecek izler bırakarak yakalanması mümkün oldu. Böylece, tarihte ilk kez olta kullanarak hırsız yakalamak onurunu kazanan Karadeniz kökenli Haluk arkadaşım, rekorlar kitabına geçmek hakkını kazanmış olmalıdır. Geçmemişse, kitabın eksiğidir.

Haluk aklıma gelince, az bir şey de olsa sıkılarak anlatacağım, başka bir olay daha var. Ne sonuç çıkarsa çıksın, gizlemek huyum değil.

Eski yıllarda bir akşam yemeğinde 10 kişi, Haluk'lara konuk olmuştuk. Yaz akşamıydı. İstanbul'un, Boğaziçi, Üsküdar, Marmara ve Haliç manzarası ayaklarımızın altındaydı. Bir ek

daha yapacağım, eh biz de şimdikine göre, 30 yaş daha gençtik, o zaman bile genç değilsek de.

Eski dostlardık. Yakın insanlardık. Birlikte olduğumuz pek çok ilginç yaşam sahnesi vardı. Bizi duygulandıracak pek çok anı, konuşma zincirini pekleştirdi ve uzattı. Tuhaf rastlantıdır, benim de tam o günlerde başımdan, iz bırakıcı önemde duygulandıran bazı olaylar geçmekteydi. Hepimiz, kıdemli eski dostlarla birlikte yaptığımız güzel söyleşinin, neşesi ve huzuru içindeydik.

Sonra?... Evet sonra?

Bana göre uyuyakalmışım (Eşim uyumak yerine başka sözcük kullanıyor). Gözümü açtığımda bir de baktım ki, burnumun dibinde bir duvar bulunuyor. Ben evimdeki yatağımda uyanınca, böyle bir duvar görmem. Acaba neredeyim ki?

Ayağa kalkıp pencereden bakınca anladım ki, hâlâ Haluk'lardayım. Uyuyunca beni konuk yataklarına yatırıvermişler. Gece sona ermiş, herkes dağılmış.

Saata baktım, sabahın 6'sı... Hem yüzümü yıkamalı, hem de hemen boşalmalıydım. Koridora çıktım. Banyo nerede, hela nerede, aklıma gelmiyor. 8-10 tane kapının hangisini açacağımı bilmiyorum. İçerisinde uyunan bir yatak odası kapısını açmam ise, çok ama çok ayıp olur. Kesinlikle yapamam.

Çare arıyorum, çıldıracağım. Balkona çıktım, aşağıya sallasam, 7 kat yukarıdayım. Şelale gibi olacak. Anlayan olursa, nasıl dert anlatacağım?

Derken balkondan birdenbire, Kabataş-Üsküdar arasında işleyen araba vapurlarını görmeyeyim mi? Ara sıra bu vapurlarda boşaldığımı, anımsamayayım mı?

Elimi cebime attım. Gördüm ki araba anahtarı cebimde... Demek ki arabam da kapıda... Hemen apartman daire kapısını yavaşça içerden açtım, sonra yavaşça dışarıdan kapattım. Derhal kapıdaki arabama binerek hızla, Kabataş iskelesindeki araba vapuruna girdim, vapur hemen kalktı.

Sonra mı? Müthiş bir ferahlama. Sonra da Üsküdar'dan geri dönüş.

Sevgili Haluk sayesinde ben de, Rekorlar kitabına girecek bir iş yapmıştım. Avrupa kıtasından Asya kıtasına, işemek için geçmiştim (kitaba girmediğim, yine de iyi oldu sanırım).

Kitap Nasıl Yazılır?

Tekin soruyordu:

"Yahu, ben ömür boyu çalıştım-çabaladım. Kimse beni tanımıyor. Oysa ne hoşuma gidiyor, Vedat Abi'yi sokakta gören bazıları, selam verip yanına yaklaşıyorlar, okuru olduklarını, kendisini çok sevdiklerini söylüyorlar. Ayıplamayın ama, kıskanıyorum valla!"

Tosun, Tekin'i büsbütün ateşliyordu:

"N'olucak be? Sen de yolunu bul! Çık beş-on kere televizyona! Seni de tanısınlar... Hem şöhretli olmak, o kadar iyi bir şey mi? Sor bakalım Vedat Abi'ne! Memnun mu?"

Tekin, Vedat'a döndü:

"Sahi be Abi! Tanınmış olmak, çok keyifli bir iş olsa gerek! Sen ne diyorsun?"

Vedat açıkladı:

"Sakın inanma! İlk zamanlarda biraz gururun okşanır ama, daha sonra rahatın kaçar. Nerede ne halt etsen, karına yetiştirirler, yaşamın zorlaşır..."

"Sen de halt etme!"

"Dur bakalım! Halt etmek deyince, sen ne anlıyorsun?"

Masadakilerin hepsi, halt etmekten ne anladıklarını, iyice cıvıtarak açıkladılar. Vedat isyan etti:

"Asıl halt etmek, sizin aklınızdan geçenler... Kitap imzaladığımız pek cici bir genç hanım gelip de: 'Sizi öpebilir miyim?' diye sorarsa, ona 'hayır' demek gibi bir hırtlık yapılamaz. Hele tam bu sırada bir fotoğraf çekilmiş de bir yerde yayımlanmışsa, yaşam zorlaşır."

"Abi! Yenge Sultan, bütün basını inceler mi?"

"İncelemez ama, arkadaşları arasında birisi, nasılsa o fotoğrafı görür, yemez-içmez yetiştirir."

Tekin atıldı:

"İşte Abicim, ben de başıma, tıpkı işte böyle belalar gelsin istiyorum!"

Hepsi kahkahayı patlattı, Tekin konuşmasını sürdürdü:

"Abicim, anlat bana! Çok satan kitap, nasıl yazılır? Ben daha birinci kitabımda, yanlış yapmadan ünlü olmalıyım ki, zaman yitirmeyeyim. Politika, bilim-kurgu falan, boş ver? Anılar falan, geç! Çok satan kitap, nasıl yazılır, bana onu anlat!"

"Formül basit. Ezelden beri, sonsuza dek, insanların aklından çıkmayan-çıkmayacak olan tek konu: sekstir. Onu yazacaksın!"

Masadaki bir düzine kafadan, düzine kere düzine, akıl fışkırmaya başladı:

"Genç kızların 'ilk gece'sidir önemli olan... İlk kitabının konusu, 'İlk Gece' olmalıdır."

"Olmaz öyle be! Gece biter, kitap da biter. O sonu hiç getirmeden, sözü dolaştırıp dolaştırıp, merakta bırakmalı!"

Hatice Sultan Sahilsarayı, Ortaköy ile Kuruçeşme arasında Defterdarburnu'ndaydı, Melling.

"Gizli aşklar daha meraklıdır. Artık ortaya çıkmış, herkesin bileceği ilişkileri geç!"

"Oğlancılığa hemen girme! Bu işi, ün kazandıktan sonra anlat!"

"Sakın ha, başından geçmiş gibi anlatma!"

"Öyle sonsuza dek sürecek aşklar yazmaya, kalkışma sakın! Romeo Juliet'te yazıldı bitti, o yeter... Hem ne yazarsan yaz, gizemli olmalı."

Vedat elini kaldırıp: "Durun!" dedi. Sonra Tekin'e dönüp uyardı:

"İşte şimdi, iyi oldu... Şimdi sana söylenenler, okur düşünceleridir. Önemli olan bu! Sen benim söyleyeceklerime falan boş ver! Okurları dinle!"

Cennet Günlerinden

Çok ilginç bazı tiplere rastlamak, yaşamanın zevklerinden biridir. Hele öyleleri vardır ki, nereye bastığını bilmez, ağzından çıkanı duymaz, işte bu gibiler en şaşılası cevherleri yumurtlar... Örneğin eblehin biri: "Ben bu hayatı sevmiyorum" deyiverir. Neden böyle söyler?... Çünkü tam o günlerde, başına bir iş gelmiştir de, onu içine sindiremez. Sorulsa: "Anlat bakalım! Nasıl bir hayatı seviyorsun?" diye, mırın-kırın eder, hiçbir şey anlaşılmaz.

İnsan huylarının, taa Âdem Baba ile Havva Ana'dan kaynaklanan, bazı başlangıçları olsa gerekir. Bu sahnelerden biri, şöyle anlatılır:

Âdem Baba ile Havva Ana, her ikisi de ucu bucağı bilinmez cennetin, topu topu iki kişi olarak sahibiydiler. O görkemli cennette önceleri, yalnız ikisi yaşamaktaydı. Çalışmak mı? Âdem Baba'ya bitkisel besin ürünleri toplamak, balık ve ıstakoz tutmak için, günde bir saat yetiyordu. Havva Ana'nın tüm derdi ise, saçlarını düzeltmekti. Başka hiçbir işi yoktu!

Evet, bir cennet akşamında, güneş batmakta, ay doğmakta iken, dinmiş olan yağmurun damlaları çiçekler ve yapraklar üstünde inciler gibi parlamaktayken, Âdem Baba ile Havva Ana, manzara seyrediyordu. Havva Ana başını Âdem Baba'nın omuzuna koymuştu, mırıldanmakta idiler. Bu sırada neler konuştuklarını, bilmiyorum.

Bildiğim o ki, tam bu sırada Havva Ana birdenbire fırlayıp, iki eliyle Âdem Baba'nın omuzlarını sarsarak soruyor:

"Âdem! Beni seviyor musun?"

Şu anda Âdem Baba, hiçbir şey anlamıyor (öyle ya! Nasıl anlasın?). Ancak biraz sonra öfkeyle soruyor:

"Ya kimi seveceğim ben?... Kimi?... Söyle!"

Öyle ya! Kimi?... Cennette iki kişiler.

İşte bu mutlu ve güzel an, dünyamızda erkeklerin çıldırmaya başladıkları birinci zaman dilimidir. Ufacıktır ama, çok önemlidir.

Önemlidir falan ama, Âdem Baba bu sahnede, haksız ve abartılı hareket etmiştir. Onun dünyamızdaki asıl zor zamanı, Havva Ana bile daha dünyada yokken, dünyada tek kişi olarak yaşamak durumunda olduğu, ilk zamanlardı.

Evet, bir kişi olarak da, hiçbir işi ve derdi yoktu. Yiyecek bulmak için yattığı yerden, azıcık uzanması yetiyordu. Cennetin tek kişi olarak hâkimiydi. Dert mi? Yoktu elbet!

Ancak cennetin tek sahibi Âdem Baba, hiç ama hiç mutlu değildi. Bazan öyle içi sıkılıyordu ki, neden sıkıldığını bile anlamıyordu. Anladığı tek şey, bu haliyle cennet bile olsa, bir eksiklik olduğuydu. Neydi o eksiklik, onu da anlamıyordu.

Derken bir sabah, göğsünde hiç tanımadığı bir sızıyla uyandı. Nefes alırken, göğsü acıyordu. Elini atınca gördü ki, kaburga kemiklerinden biri eksilmişti. Sancı ondandır (söylence odur ki Havva Ana, Âdem Baba'nın bir kaburga kemiği kullanılarak yaratılmıştır).

Âdem Baba'ya dünyasını şaşırtan sahne, o anda gerçekleşti. Önünde, Havva Ana, bütün güzelliğiyle duruyordu. Bu güzellik ve gençlik, anlatılacak gibi değildi. Aklı baştan alıcıydı... Almıştı da.

İşte Âdem Baba o anda, o görkemli cennette yıllardır duyumsadığı eksikliğin ne olduğunu, birdenbire anladı, algıladı. Cennetin yetersiz oluşu, Havva Ana'nın yokluğu nedeniyleydi. Cennet, ancak şimdi cennet olmuştu.

Bir olay dizisi, insanların diline düşmeyegörsün... Anlatılır ki Âdem Baba ile Havva Ana cennette, mutluluk içinde yaşamaktalar... Çok düzenli bir yaşamları var. Artık hiçbir eksiklik yok! Yıllar böyle geçmekte.

Yine anlatılır ki Âdem Baba bir gece eve (nasıl bir evse işte

orası...), hiç huyu değilken gece yarısından sonra, sabaha karşı gelir. Üstelik, fena halde yorgun ve sarhoştur. Başını yastığı koyar koymaz sızar, kendinden geçer.

Havva Ana, hiç yaşamadığı bir sahne karşısında, şaşkınlık içindedir.

Aradan zaman geçer, olay artık, unutulacak gibi olur. Ama unutulamaz. Çünkü Âdem Baba bir gece eve, yine sabaha karşı, müthiş sarhoş ve yorgun gelir. Yastığa kafasını koyar koymaz öylesine sızar ki, sanki başına taşla vurulsa uyanmaz. Havva Ana yine fena halde şaşkındır. Yorum yapacak hiçbir bilgisi yoktur. Ama dünyadaki birinci hanım da olsa, yine hanımdır. Yüreğini kıskançlık şüpheleri doldurur. Şimdi lütfen dikkat buyurulsun: Havva Ana ne yapar bilir misiniz?

Gider, Âdem Baba'nın kaburga kemiklerini sayar.

Dünya Üzerine

Önce bir şiir kitabından alıntı yapıyorum:

Eksildiğini gözlerimizle görüyoruz varlıkların
Ve yitip gittiğini geçen zamanla. Yine de
Bir eksilme yok toplamlarında. Çünkü
Ögeler yeni bir varlığı büyütmeye başlar,
Ayrılmayla azaltırken bir başkasını.

Burun denen doğa parçası, denize doğru uzanır. Hele koylar arasından uzanırsa, coşkusu başka olur. İşte bu Moda Burnu gibi... Moda Burnu şiirsel 'yar'ları ile, üstüne yüksek apartmanlar dikilerek, ezilmediği bir zamanda görülüyor, kartpostal.

Göksu (XX. yüzyıl başı), kartpostal.

Fener (XX. yüzyıl başı), kartpostal.

Şaşacak bir iştir bu! Bu satırlar, şair Lucretius'un, iki bin yıl önceki, görkemli *Evren'in Yapısı* destanından... Bu satırlar "Hiçbir şey yoktan var olmaz, varken yok olmaz" kimya kanununun, Lavoisier'den (1743-1794) çok yüzyıl önceki şiirsel anlatımı... Düşünme ve duygulanmanın, bilgi'yi aramanın hayranlık veren bu destanındaki binlerce örnekten, biri daha:

Maddenin atomları durabilir sanıyorsan, durarak
Yeni devinimler yarattıklarını nesnelerde,
Uzaklaşırsın doğrudan, Atomlar özgürce
Devindikleri boşlukta,...

Şiir ile bilimin bu hayranlık verici anlatımını, Turgut Uyar ve Tomris Uyar Türkçeye kazandırmış. Cevat Çapan'ın yönettiği İyi Şeyler Yayıncılık çıkarmış. Başucu kitabım... Sağolsunlar.

Ne yapayım? Şairler artık İstanbul'u yazmıyor. Ben de bir dünya örneği aldım.

Mekânı Yaşamak

İnsanların "mekân"larıyla ilişkilerini incelemek, hem o insanları ve toplumları tanımak, hem de mekânları tanıyabilmek için, çok önemli. İnsanın yaşadığı sahne, önce yakın çevresinden başlayarak, sokağı-komşuları (hâlâ komşuluk ilişkilerini koruyabildi ise), sonra da yaşadığı şehre kadar genişliyor, orada da kalmıyor.

Yaşam, her çevrede, her şehirde, her ülkede, bir tiyatro... Hatta sözcüğün en geniş anlamıyla, bir insanlık komedyası... Bütün insanlar bu görkemli tiyatroyu, dipsiz-sonsuz bir sahnede oynamaktalar.

Ben de yaşam oyunumu, uzun sayılabilir ömrüm boyunca hemşehrisi olduğum, İstanbul sahnesinde oynadım. Arada dünyanın başka şehirlerinde konuk oyuncu olmuşsam da, benim "kadrolu oyuncu"su olduğum asıl sahne, İstanbul oldu.

İnsanlar yaşadıkları mekânlara, şehirlere hep bakıyorlar ama, bazan seyretmiyorlar. Bakmak ve seyretmek, farklı şeyler. Bakmak, fiziksel bir olay, ruhsal bir kaynaşması yok! Görülen hayalin zihinde yankılanması, ancak seyretmekle başlıyor. Artık zihin, kapılarını açmış, insanla mekân arasında ruhsal alışveriş başlamış demek. Artık o insan, o mekânı, o şehri, "yaşamaya başlamış" demek.

Bir şehri gerçekten yaşayan insanın ruhsal yankılanmalarında, yalnız o anda gördüğü hayal oynaşmaz. İnsan olabilmiş bir insanın yaşadığı mekânı ya da şehri zihninde canlandırmasına, mekân boyutları sınır çizemez. Yaşadığı tüm mekânlar da,

o andaki zihin sahnesine yansıyabilir. Yani boyut sınırı olamaz. Hayal gücü insanın algılama alanını, uzaya da, başka yıldızlara da uçurabilir.

Bitti mi?.. Mümkün değil... Mekân algılaması, üç boyutlu ya da pek çok boyutlu geometrik sınırların içinde kalamaz. Dördüncü boyut, adı konmuş olan "zaman" da var ya! İnsan zihinsel yankılanması fiziksel mekânın dışına taşıverir, geçmiş zamana da, gelecek zamana da yayılır durur.

İnsan denebilecek insan, kendinden öncesini de, sonrasını da, tarihi de, geleceği de mekân kavrayışına, durmadan katar... Elinde olmadan.

İşte bu nedenle bulunduğumuz mekânı ya da şehri, örneğin İstanbul'u (ya da bir başka şehri) yaşarken, eski günleri-hatta yüzyılları, üstelik bu şehrin halini ve geleceğini zihnimizde evire-çevire düşünmek, borcumuz olur.

Doğrularla Eğriler

İstanbul'da, yitip giden bir şeyler var. Hem onlar öyle şeyler ki, yeni eklenen parlak görüntülü işlerin, bu yitip gidenlerin yerine konması mümkün değil.

Evet, yarım yüzyıl önce İstanbul'da, yabancı ağırlayacak otel olarak Pera Palas ile Tokatlıyan'dan başkası yoktu. Elbet Sirkeci otellerini saymıyorum. Şimdi artık uluslararası en üst düzeyde gerçekleşmiş, belki 50 yeni otel yapıldı. Saray oteller dahil. Bu oteller olmasa, şimdi İstanbul'a, yabancı turist gelmezdi. Çünkü gelemezdi.

Benzeri bir gelişme, bütün Türkiye için de gerçekleşti. İzmir, Ankara, Bursa gibi büyük şehirlerimizde de, çok sayıda yepyeni ve güzel turistik tesisler kuruldu. Ben yarım yüzyıl önce Antalya'da, zamanının en iyisi bir otelde kalmıştım da, şiddetli yağmur yüzünden odamın içindeki iş dokümanlarım ıslanmıştı. Şimdi güney kıyılarımız, çok iyi turistik tesislerle donandı.

Evet, 50 yıl önce karayollarımızın durumu, yürekler acısıydı. Van'dan Hakkâri'ye yılda 11 ay tekerlekli taşıt gidememesi bir yana, İzmit'ten Bursa'ya gitmek işkenceydi. İstanbul-Ankara karayolunun ayıbını, demiryolu kapatıyordu.

Karayollarımız düzeldi. Son yıllarda İstanbul uzağındaki yollarda yaptığım yolculuklarda, az işleyen bazı yolların bile epeyce düzeldiğini gördüm.

İyi de, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki demiryolları politikasının büsbütün terk edilerek, dünyadaki bütün yeniliklerin atla-

narak, karayolu sevdasına yönelmiş olmak, önce doğayı, sonra da ahlakı hırpalayan sonuçlar doğurdu.

Avrupa'da, örneğin İsviçre'de tren yolculuğu, doğanın koynuna girmeye benzer. Almanya'da Ren nehri kıyısından geçen demiryolu, doğayı hiç ama hiç hırpalamadan, şiirsel görüntülerin kucağında yaşamaktadır. Demiryolu doğa içinde, ağaçlar ve çiçekler arasında görünmez olur. Öylesine saygılı ve edeplidir. Oysa karayolları doğanın bağrını yarar. Tren geçmedikçe hiç göze gözükmeyen demiryolu yanında karayolu, taşıt geçmese bile doğanın göğsüne girmiş bir kazıktır. Geri çekilemez bir kazıktır.

Hele Doğu Karadeniz kıyılarında sahil yolu yaparak doğanın o kendi kendine oluşmuş kıvrımlarını yok etmek, düpedüz doğayı katletmektir. "Gerektiği" kıyafeti giydirilerek, çevre cinayeti işlemektir.

Hilton Oteli, İstanbul'da gerçekleşen ilk uluslararası planlama ve işletme kalitesindeki oteldir. 300 odalı yapılan ilk bölümün büyüklüğü, bizim yetkililere korku vermiş, ancak aynı yetkililer otel açıldıktan sonra, 150 oda daha eklenmesine karar vermişlerdir.
Yapı Kredi Selahattin Giz Arşivi

Söze İstanbul'dan girip de Karadeniz'e kaymanın konuyu dağıtmak olduğu, umarım ki sanılmaz. İstanbul'da dağlar ve ovalardaki gibi sahil yolları yapılarak deniz ve yaşam ilişkisinin balta gibi kesilmesi, daha da dramatik bir imar cinayetidir.

Evet, son 50 yılda İstanbul'da iyi olan yenilikler de yapıldı.

Ancak şehrin yabansı biçimde azgın büyümesine, göz yumuldu. Nüfus mozaiğinin değişmesi, rengini yitirmesi kundaklandı... 6-7 Eylül olaylarında olduğu gibi. İstanbul'a "sureti haktan görünen" öyle belediye başkanları geldi ki, Anadolu'dan gelen kendi hemşehrilerinin gecekondularına göz yumdu. Boğaziçi'nde Anadoluhisarı doğusundaki akla-vicdana-zevke sığmaz, ruhsatlı konut fışkırmaları gerçekleşti. Bu oluşum, birbirine yakın kocaman bina kitleleriyle zevk ve akıl dışı gelişmelerin taçlanmasıydı.

Evet, son 50 yılda İstanbul'da, iyi ve yararlı işler de yapıldı... Ama ya öteki işler?

Hiçbir yeni ve güzel tesis, hiçbir doğru imar hareketi, hiçbir yerinde fiziksel önlem, kültür, zevk ve elbet ahlak eksikliğinin yok edilmesini sağlamaz. Böyle yanlışlık ve çirkinlikleri, telafi edemez. Çağdaş, uygar yaşamaya yöneliş sağlamaz. Bayağılıklar ve namussuzluklar, hayır işleyerek sıfırlanamaz.

Şehirler de, elbet ülkeler de, ahlak ve kültür eksikliklerini tamamlamakla ve yanlışlıklarını düzeltmekle işe başlamadıkça, doğru çözüm bulunamaz. Doğru çözümler bulunmadıkça, şehirlerimiz de kirlenecektir... İnsanlarımız da.

Başka Dünyalardan

Tosun o akşam Sarmaşıklı Meyhane'ye öfkeli geldi:

"Bu budalanın benzeri, dünyada bulunmaz... Dünyaya tek geldi bu aptal!"

Vedat, Tosun'u, vasıtalı sakinleştirmeye girişti:

"Yanlış!... Dünyada bulunmasa bile, Evren'de bunun, yüzbinlerce ya da milyonlarca benzeri olduğu kesin..."

Kaptan söze karıştı:

"Attın şimdi! Nereden biliyorsun?"

"Aynı doğa kanunları, bütün Evren'de geçerli. Bizim Güneş, uzayda kenar mahalle çocuğu... Evrende milyonlarca galaksi, her galakside milyonlarca Güneş var. Hepsinde dünyamızdaki fizik ve kimya kanunları geçerli... Basit cisimler, yani elementler de, bütün Evren'de tıpatıp aynı..."

"Ne çıkar bundan?"

"Sana ben kendi düşüncemi söylersem, inanmazsın. Bilginlerin sözlerini aktarırsam, belki inanır da kavrarsın. Uzay konusunun ünlü ve önemli kişisi Carl Sagan: 'Uygun gezegenlerde canlanmanın başlamasını, Evren'in kimyası sahiplenir' diyordu. Kimya bu! Emir dinlemez... Kendi kendine yürür gider."

Onu da Turhan merak etti:

"Ne yapar bu kimya?"

"Onu da başka bir üstat, Paul Davies şöyle özetler: 'Dünya'da canlılığı ortaya çıkaran mekanizma, başka her yerde aynı etkileri yapar. Ancak, bu sonsuzluğun yanında DNA halkasının

Valens Kemeri çevresinde ahşap evler (XX. yüzyıl başı), kartpostal.

baz yaylarının kombinasyon olanakları sınırlı. Bu durumda Evren'de DNA'sı bana benzeyen başka bir organizma, kesinlikle yaşıyor. Bu canlı, benim tıpatıp benzerim olmalıdır. Evren'deki sonsuz sayıda yerde, benim çok sayıda – ikizim – yaşıyor' diyordu."

"Yapma be Abi! Senin-benim de mi?"

Vedat yanıt verdi:

"Elbette ya! Senin de, benim de, dünyadaki her insanın da, tıpatıp benzeri ikizleri... Hem de beş-on tane değil, bütün Evren'de onbinlerce, yüzbinlerce..."

Tosun dertlendi:

"Aklım karışıyor... Hani bizim sokak hergeleleri de, bazı politikacılar da, ha bir tane olmuş, ha bin tane... Neyse!... Başka dünyada olduktan sonra... Cehenneme kadar..."

Naci sordu:

"Bende bir umut doğdu... Bizim bazı politika liderlerinin de Evren'de, tıpkı benzerleri var mı?"

Bu sefer, Ermiş Abi yanıt verdi:

"Elbet var... Onlar niçin farklı durumda olsunlar?"

"Acaba bazılarını, tıpkılarıyla değiştirsek! Değişen yeniler, belki daha basiretli çıkar."

"Sanmam! Öteki gezegenler bizimkilerin ne mal olduğunu, şimdiden bilirler sanırım. Yemezler."

"Ahlaksızlar politikada, nasıl olup da barınabiliyorlar?"

"Başka alternatif yaşama biçimleri olamayacağına inananlar var. Politikayı terk ettikten sonra aç kalmayacaklarını bilenler, daha ahlaklı olurlar."

"Başka dünyaların insanları buraya gelirlerse, ne yaparlar?"

"Bize bakıp bakıp, 'bunlar da mı insan' derler."

Tıp Karışınca

Bedensel ölümlerin felsefesini, tıp bilimi şöyle yapar: İnsan doğduğu anda, ölmeye de başlar.

Demek ki biz tüm yaşamımız boyunca, ölüme hiç de yabancı değiliz. Bu gerçek kime vız gelmiyorsa onun ruhsal ölümü, bedensel ölümünden çok önce başlar.

Yaşamayı, bir çadır tiyatrosu dramına benzeterek ruhsal miskinleşmelere esir olanlara acınmaz. Çırpınmak, savaşmak görevinden kaçılamaz. Yaşamak sürekli bir hareketler zinciridir.

Ressam Kokoschka bu gerçeği bir tabloya benzeterek anlatırken: "Yaşayış bir natürmort (yani ölü doğa resmi) değildir" diyordu.

Nasıl yaşanmış olursa olsun tek çare: Yaşam sevgisi ve sevincini korumak... Bu gerçeği bir üstat (T. Wilder) minicik bir cümlede özetleyiveriyordu:

"Yaşamın, bizim ona verdiğimizden başka bir anlamı yoktur."

Bitki ve Müzik

Henüz 20 yıl olmadı, bir Alman mimar dostum bizim eve gelmişti de, terasımdaki çiçekleri göstererek sormuştu: "Sen bunlara Mozart çalıyor musun?" diye... O anda, benimle dalga geçtiğini sanmıştım. O da ciddi olduğunu kanıtlamak için bana daha sonra, Stuttgart'tan kocaman bir doküman dosyası göndermişti.

Gerçekten de Prof. Juergen Joedicke dostumun dokümanlarından çok güzel bilgiler edinmiştim.

Hindistan'da sitar çalınan mimozalar, ötekilerden yüzde 25 daha hızlı büyüyordu. St. Petersburg (o zamanki Leningrad) ve Kaliforniya'da yapılan araştırmalar, aynı sonuçları vermekteydi. Rockn Roll, bitkileri öldürüyordu. Çiçekler, dünya klasik müziğine hayrandı. En çok Mozart'ı seviyorlardı.

Bu bilgileri edindikten sonra, bir zamanlar merakla gezdiğim Hollanda seralarında niçin sürekli klasik müzik çalındığını anlamıştım.

Ben büyük merak ve zevk ile, Kaliforniya, Sibirya, Kanada, Avustralya ormanlarını da gezmiştim.

1949 yılında yedek subay olarak görev aldığım Erzurum Büyük Güney tepelerinde, haftalarca Jeep'le ve atla dolaşmıştım. Eskiden ormanlarla kaplı bu tepelerde gördüğüm tek güzel ağaçlığın, bir evliya yatırı olduğu için korunmuş olduğunu öğrenmiştim. "Çarpılma" korkusuyla kesmemiş veya yakmamışlardı.

Gördüğüm bütün ormanlardaki bitkiler, kendi aralarında

Denizden Sultanahmet Camii (XX. yüzyıl başı), kartpostal.

Eyüp'te yalılar (XX. yüzyıl başı), kartpostal.

yer yer, olağanüstü güzel iç hacimler yaratıyorlardı. Anlaşarak, ya da birbirinin ışığını, dolayısıyla nefesini keserek. Ulu ağaçlardan sarmaşıklara kadar çok çeşitli tüm bitkilerin, ormanlar içinde yarattığı güzel ve ölçülü iç orman hacimleri, şiirseldi. Bitkiler bu görkemli mekânları, hiçbir müdahale olmaksızın, yalnız kendileri yaratıyordu. Bu yaratmanın ne derecede bilinçli olduğu, anlaşılamazdı.

Gün gelecek, erbabı bitkilerin bugün anlamadığımız yanlarını çözecek. Beklensin... Benim şimdiye kadar bitki sevgimden öğrendiğime göre, bitkiler de seviyor, ya da sevmiyor.

Bitkilerin de insanlar gibi bir bedene sahip oldukları görülüyor. Ancak, insanların bir ruha da sahip olduklarına inanılıyor da, "acaba bitkilerin de bir ruhu var mı?" deyince, sessizlik oluyor.

Can ile ruh sözcükleri çoğu zaman, aynı anlamda kullanılıyor. Ama yine de bitkinin "can"ı olduğuna inanılıyor da, "ruhu" olduğundan niye kuşku duyuluyor?

Zaman gelecek, bu tereddüt de aydınlanacak.

Kadehler Arasında

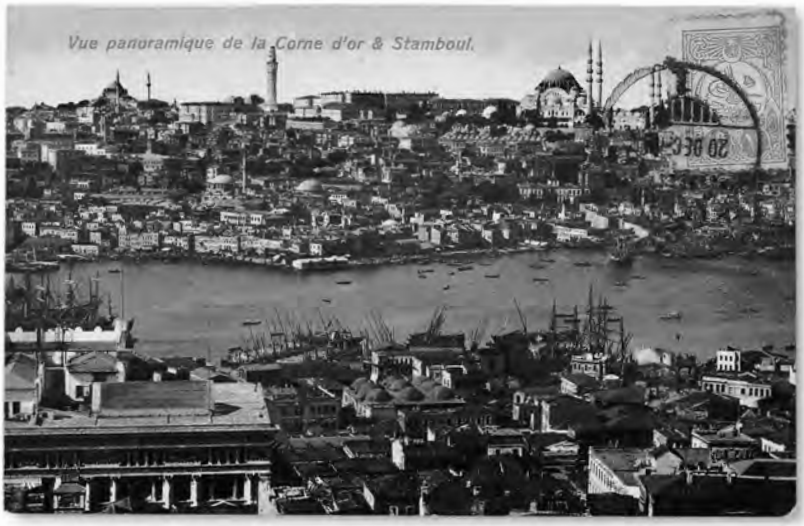
Sarmaşıklı Meyhane, yağmurdan kaçanlarla doluverdi. İlk yudumlar alındı. Tosun, Kaptan'a sordu:

"Niye boyuna saata bakıyorsun? Yeni diye mi?"

"Yok canım! Yeni ama, tamir ettirdim de, düzeldi mi diye meraktan bakıyorum."

"Yeni saat, niye tamir oluyor?"

"Denize 50 metre dalsan, bir şey olmaz diye sattılar... Bırak denizi, geçende yağmur yağarken ıslandı da, bozuldu."

Galata'dan Haliç ve İstanbul (XX. yüzyıl başı), kartpostal.

Tekin surat asıyordu. Nedenini biliyorlardı ama, yine deşmeye çekinmediler:

"Ne oldu senin kamulaştırma işi?"

"Besbelli değil mi be? Caddeyi genişlettiler. Bizim tarafın tümü kamulaştırıldı. Karşı tarafımıza da, sekiz kat imar izini verildi. Binaların çoğu yıkılıp yeniden yükseltildi. Arada kalan birkaç arsa da, mafya tarafından otopark yapıldı. Birkaç saatlığına araba bırakmak yok! Yalnız bir saatlığına kabul ediyorlar. Bir saatta alınmayan arabayı da yasak sokağa çıkarıp, polise haber veriyorlar."

"Haydutluk bu!"

"Elbet ama, böylesini önemsemiyorum bile... Asıl gasp, bizi yüzyıllık yerimizden atarak yapıldı. Bizim yaşama biçimimiz, düpedüz elimizden alındı. Üstelik resmen... Karşı koyma olanağı yok? Sıkıntılar, İstanbul'un işgalinden doğuyor."

"Ne işgali be? İstanbul'un işgali, 1453 yılında değil miydi?"

"Evet ama, o işgal değil fetihti, o Sultan Mehmet II'nin İstanbul'a, nazik nazik girişiydi. Zaten giren ordu da, 100 bin kişi yoktu bile... Daha önce İstanbul'da barınan insanlar, yine İstanbul'da bırakıldı, dışlanmadı. Şehrin nüfus mozaiği değiştirilmedi. İstanbul'un asıl işgali, 1950 yılında bir milyon olan nüfusun, 50 yıl içinde 15 milyona çıkmasıyla gerçekleşti."

Tosun, Kaptan'ı gıdıklıyordu:

"Kaptan! Sen gelecek seçimde kime oy vereceksin?"

"O benim derdim değil! Benim manav bilir. O kime derse, ona oy vereceğim."

"Acayip şey! Senin manav nereden biliyor?"

"Geçen gün gittiğimde kavun alacaktım. Baktım ki hepsi, ya içi geçmiş, ya da çürük... Manava sordum: 'E ben şimdi nasıl seçeceğim?' diye. O da: 'tıpkı seçimlerdeki gibi' dedi."

Gülüştüler. Politika konusu söyleşiye sakız gibi yapıştı. Bir süre sonra Tosun konudan sıkılıp, Vedat Abi'sine rica etti.

"Şu politikanın bir özetini yap da, kapatalım bu konuyu... Sıktı!"

"Olur... İyi bir özet hatırlıyorum... Dünyanın en ünlü ve değerli besteci ve piyano sanatçılarından Paderewski, kader bu

ya, I. Dünya Savaşı sonrası Polonya başbakanı oluyor. Zamanın Fransa başbakanı Clemenceau'yu, heyetiyle birlikte Versailles Sarayı'nda törenle ziyaret ediyor. Fransa başbakanı konuğunu şöyle karşılıyor: 'Siz büyük müzisyen Paderewski, başbakan oldunuz demek!... Ne düşüş bu Tanrım!' diyor."

Cihat söze girdi:

"Böyledir bu dünya? Bazı kimseler başbakan ya da bakan olunca, adam olduğunu sanır..." dedi, sonra da Vedat'a sordu:

"Yahu Abi! Sen iyi de konuşursun! Bilgili de adamsın... Niye politikaya atılmıyorsun?"

"Olacak iş değil! 20. yüzyıl sonunda önce bir şairi, sonra da bir imamı başbakan yapan bir ülkede, politikaya güvenilemez... Hayır. Yaşam programımdan politikayı çıkardım."

Bir Hesap

Prof. Dr. Remzi Özcan, kadiiim (yani çok kıdemli) ve sevgili dostlarımdan biridir. Onu tanımaktan, huzur ve onur duyarım.

Önce hekim olarak, uzun yıllardır güvendiğim ve inandığım bir meslek adamıdır. Ama dost doktor olarak da, öyle telaşa düşürüp korkutmadan, gerçeği kafama nasıl sokacağını bilir. Onu yarım yüzyıl önce, hastası olarak tanıdım. Sonra da kaynaşıp dost olduk. Hâlâ ailece de görüşürüz.

Hastası olarak da, çok önemli olaylar yaşadım. 1992 yılında mandalina büyüklüğünde habis bir kanser urunu, sol akciğerimden ameliyatla aldıkları zaman, ben Onun kliniğinde yatmıştım.

Şimdi artık, asıl anlatmak istediğim sahneye gelebilirim. İki yıl kadar önce sevgili Remzi dostum ve eşi, bizi dostlarımızla birlikte bir akşam yemeğine çağırmışlardı. Biz bir ara Remzi'yle birlikte bir kenara çekilmiş ve ömürlerimizin, kısa bir muhasebesini yapmıştık. 80'i geçmiş olan yaşımızda, kimseye borcumuz kalmadığında anlaşmıştık... Ya "acaba alacağımız var mı?" diye sormuştuk da, ikimiz bir ağızdan yanıt vermiştik:

"Nah var!"

Yüksekkaldırım (XX. yüzyıl başı), kartpostal.

Le Corbusier İstanbul'da

Le Corbusier, 20. yüzyılın en önemli birkaç mimarından biri. Üstelik, iş alacağım diye, kafasını ve meslek görüşünü de, satmamış bir kişilik. Hemen bu noktaya gelişimin nedeni, Türkiye'ye gelip de iş almayı kolaylaştıracak yumuşaklıklara varan mimarları biliyorum da, ondan... Üstelik onların yerli yardakçılarını. Ankara'da Bakanlık binaları planlarken, üstelik Ankara gibi modern ve yepyeni bir şehrimizde cumbalı bakanlık binası planlamış yabancı mimarlar gördük de, ondan. Oysa Le Corbusier Japonya'da planladığı bir müze binasını, zamanının çağdaş cephesiyle yapmış ve Japonlaştırma yüzegülücülüğüne tenezzül etmemişti.

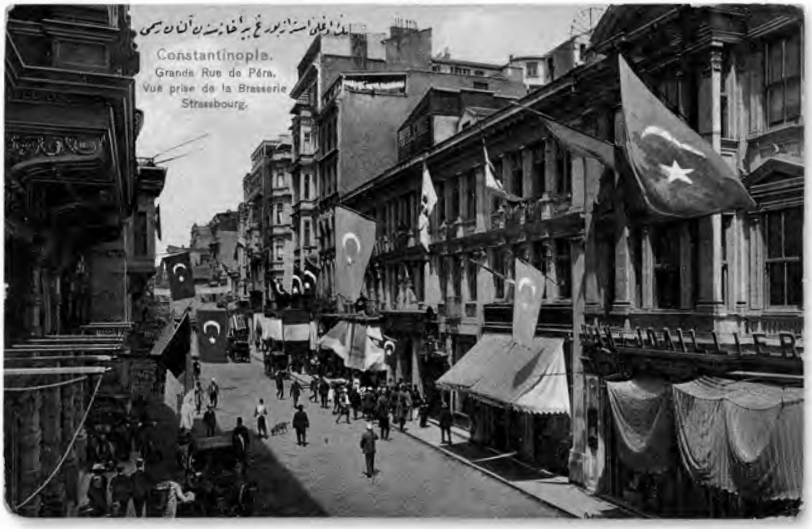
Le Corbusier'nin yaptığı bir İstanbul gezisi anıları, Yapı Kredi Yayınları *Mediterraneans* Sayı 10'da yayınlandı. Bu yazı İstanbul konulu olması yanında, Le Corbusier imzalı olduğu için çok ilgimi çekmişti.

Le Corbusier, İstanbul'a nasıl yaklaştıklarını şöyle anlatıyor:

"... bu kente deniz yoluyla geldik... geminin köprüsüne çıkmış, bekleyip duruyorduk; derken Yedikule göründü. Sonra küçük camiler daha sonra da büyük camiler ve Bizans saraylarının kalıntıları: Sonunda Ayasofya ve Topkapı Sarayı. Ve Altın Boynuz'a girdik. Pera'ya tepeden bakan Galata Kulesi'yle minarelerin yer aldığı İstanbul'un arasına –her biri bir tepede, karşı karşıya–, son derecede heyecanlıydım, çünkü çok güzel olduğunu bildiğim bu şeyleri hayranlıkla seyretmeye gelmiştim..."

Beyazıt Meydanı (XX. yüzyıl başı), kartpostal.

İstiklal Caddesi (XX. yüzyıl başı), kartpostal.

Le Corbusier İstanbul'da, şairleşmiş. Neler anlatmıyor ki? İyice ilginç:

"Pera, İstanbul, Üsküdar: Bir üçlem. Bu sözcüğü seviyorum, çünkü kutsal bir şeyler içeriyor... Peder Bonnal ile birlikte, Aynalı Çeşme'deki evimizin balkonunda, ağır ağır mastikalarımızı (rakı demek istiyor) içiyorduk... İstanbul burada, büyük camilerin siluetlerini solmuş gökyüzünde geniş bir gölge halinde çizer. Mehtaplı bir geceyse –kaldığımız süre içinde iki kez mehtabı yaşadık– daha ötede görünen deniz, bu karanlık, şişkin çizgi boyunca ırmak gibi uzayıp giden minareleri birbirine bağlar."

"Geniş damların örttüğü ahşap evler, büyük, çok büyük beyaz tepeler gibi yükselen camilerin çevresinde uyum içinde toplaşıp, mora çalan renklerini, hayran olduğum, duvarlarla çevrili yeşil alanların tazeliğinde ısıtırken, Pera'da katı bir ışığın zehirlediği bir hava hüküm sürüyor. Ve taş evler burada sırayla, dikine duran birer domino taşı gibi yükselip, pencerelerin delik deşik ettiği iki beyaz duvar ile aralarına giren, kurumuş kan rengi başka iki duvarı sergileyerek birbirinin tepesinden bakıyor. Ve hırçınlıkların sertliğini yumuşatacak hiçbir şey yok."

Le Corbusier ilgilendiği ve gördüğü her yere, iyi niyetle yaklaşıyor:

"Tepelerden kurulu İstanbul'un her tepesinde 'büyük camiler' bembeyaz yükselerek ışıl ışıl parlıyor ve sevimli mezarlıklarını dolduran güzel mezarlarla çevrili geniş alanlarıyla çevrelerine yayılıyor. Hanlar bu camilerin etrafını küçük kubbelerden ve servilerden oluşmuş bir ordu gibi çevirmiş. Boş iç avlulara dikilmiş bu serviler, aynı hareket içinde dimdik ve acılı görünüşlerinin kapkara katılıklarıyla minarelerin neşesine katılıyor; gövdelerindeki çizikler, onların ne kadar kolay yaralanabilir olduklarının birer kanıtı..."

Le Corbusier yalnız gördüklerini değil, insanları da tanıyor.

"Gerekenin ötesindeki huzur, insanı melankoliden geçerek acı çekmeye götürür. Söylemek istediğim, işte buydu. Bütün bunları, bir tek sözcük söylenmeksizin, ilâhi alevlerin ortasında

gördüm ben: İstanbul, kendisini çılgınca sunarak, alevler içinde yanıyordu. Onları koyu sofuluklarıyla, Allah'ın huzurundayken gördüm; 'umut'!.. Ve sonra kulaklarım, onların kendinden geçişleriyle, İstanbul'un kapkara ve mehtaplı geceleriyle doldu..."

Üstat, mimarlıkla ilgili okkalı düşünceler döktürmüyor... Önce insan.

Bir Keresi Yeter!

Mimarlar Odası sanırım 1985 yılında, İstanbul konulu bir toplantı düzenledi. Amaç, anı kırıntılarını toplayıp, yeni bir "tatlı" hazırlamaktı. Birkaç eski İstanbullu konuşacak, banda alınacak sözler, sonradan derlenecekti.

Çağrılanlar arasında Haldun Taner, Elif Naci ve Cihat Burak olduğunu duyunca, ben de sevinerek kabul ettim. Ancak şart koştum. Bu konuşmalar, şehir içinde herhangi bir odada yapılamazdı. Gün ortasında her yer ışıklıyken, Boğaziçi kıyısında bir restoranda öğle yemeğine oturmalı, söyleşi saat kaçta biterse, o zaman kalkmalıydık. Kabul edildi ve biz o gün, (şişe de eklenen) bir masada toplaştık. Sözlerimiz sona erdiğinde, akşam oluyordu.

Bunca yıl sonra o gün onları dinleme zevki, hâlâ kulaklarımda ve kafamda... Gerçek İstanbul efendisi olan bu üç sevgili insanımızın hepsi, dünyamızı terk etti. Ben onların konuşmalarını ara-sıra neşeyle (ama hâlâ buralarda olduğum ve geciktiğim için mahçup olarak) anıyorum. Haldun Taner geniş ve açık bir özeti, şöyle yapıyordu:

"İstanbul'un çeşitli yerlerinde oturmak, bir Mikrocosmos'u yaşamak... Bir başka tecrübe getiriyor. Çünkü Gedikpaşa'daki, Akbıyık'taki insanlık Osmanbey'deki Moda'daki insanlar, önümüze aynı bir ambiyans sererlerdi. Neden sererlerdi? Çünkü birikim, durgun su gibi hep aynı kuşaklar üzerine oluyordu. Çocuklar, torunlar devam ettirirlerdi havayı... Semtlere bir akım, bir yenilik gelmiyordu."

Haldun Taner'in anlatmak istediği, bir "devamlılık", bir süreklilik hali idi. İmar adı altında yapılan barbarlıklarla, şehir mekânları, yok edilmiyordu. Oralarda kuşaklar boyu oturan toplumdan, aileler, insanlar yaşadıkları mekânlardan koparılmıyordu. Yenilikler, yıllarca üstüste durağanlaşmış toplumların yaşamına ekleniyordu.

Cihat Burak da şöyle anlatmıştı: "Samatya kıyılarında, Bizans'tan kalma meyhaneler vardı. Zeminleri topraktı. Dayım beni elimden tutar, bu meyhanelere götürürdü. Önlüklü meyhaneci, dayımı el pençe divan karşılar, ne yiyip ne içeceğini sormazdı. Çünkü bilirdi. İyi yerlerdi. Radyo yok, televizyon yok, kimse kimseyi rahatsız etmezdi. Yüksek sesle konuşulmazdı."

İnceliği olan nokta, sanırım şurasıdır: Yaşama biçimleri ve mekânları, uzun yıllarda kuşakların birbiri üstüne koyarak biriktirdiği, bir toplum kültürü biçimi oluşturuyordu. Sürekliliği olan kuşaklar, sürekliliği olan mekânlarda, kendilerine özgü bir yaşama biçemi (üslubu) oluşturuyordu. Mekânlarda, toplumda ve yaşamda süreklilik vardı. Zaman değişiyor, süreklilik bozulmuyordu.

Osmanlı sultanlarının ünlü Beşiktaş Sarayı... Padişahlar yaz gelince bu saraya gelirlerdi. Çok geniş kadrolu haremleriyle birlikte elbet... Eh "yazlık" deyince eğer sultan kullanacaksa daha ufak olmaz ya! Peki bu güzelim saray ne oldu? Yıkıldı ve yerine Dolmabahçe Sarayı yapıldı, Melling.

Ama 20. yüzyılın sonuna yaklaşırken, İstanbul'da mekânlar da değişti, şehir de değişti, insanlar ise, büsbütün değişti. Ben artık yaşadığım ve yaşlandığım bu şehri, yadırgıyorum. Bazen otomobille giderken, nerede olduğumu anlamadığım için, sıkılıyorum.

Evet, koşullar çok değişti. Zamanımızın çocukları, pek çok yeniliğe kavuştu. Kötüye kullanılmadıkça televizyon, dünyadaki tüm yaşamı yaklaştırdı. Uzayın ciddi olarak öğrenilmesi 20. yüzyılın ikinci yarısında olanak içine girdi. Dünyanın bu denli bütünleşmeye gitmesi, yani küreselleşme denen şey, dilerim ki dünyaya yaygın insan toplumu çeşitliliğini azaltmaz... Tüm insanlar aynı üniformayı giymiş gibi, benzeşmez.

Çocuklar artık bilgisayarda, yıldızlarla kovalamaca oynuyorlar. Oysa biz çocukken, birbirimizle oynardık.

Evet çocuklarımız, dünya çocuğu oldular... Oysa ben ve arkadaşlarım, Narlıkapı çocuğuyduk. Bundan da memnunduk. Bana sorarsanız, ben hâlâ memnunum. Biz yakın çevremizi, mekânlarımızı, insanlarımızı severdik. O zamanları yaşamış olma sevincimizden, hâlâ indirim yapmıyorum.

Yapmıyorum ama, ben o günlerin, o mekânların ve çevrelerin hasretiyle de yanıp tutuşmuyorum. Daha sonra yaşadığım zaman ve çevreleri ise, Narlıkapı kadar bile özlemiyorum.

Bu yaşamın bir keresi yetiyor. Fazla bile geliyor.

Sıfırın Gücü

Başımıza en çok dert olan sayı, 0 (sıfır) dır.

Bu sıfır, matematik olarak öyle bir orta noktadır ki, yukarısı da, yani pozitifler, aşağısı da, yani negatifler, ondan başlar. Bu başlayış sayılarda, sağda sıfır ve solda sıfır olarak, iki biçimde ortaya çıkar. Hemen belirtmeliyim ki bu ayrım, günlük yaşamımıza yansımıştır bile: "Bırak şu herifi, solda sıfırdır" denir.

Solda sıfırlar önemsiz sanılır ama, sağda sıfırlar da öyle zaman gelir ki, bela olur. Örneğin Birinci Dünya Savaşı sonrası yenilen Almanya'nın parası olağanüstü değer yitirmiş ve Mark, Dolar karşısında, yerlere serilmişti.

Anlatılır ki o günlerde Alman Gasthaus'larından birine (meyhanesine) giren adam bağırır: "Heey! Bir dolar 400.000 (dört yüz bin) Mark oldu!"

Hınzır Almanlardan biri (sanırım Karl Valentin), öteden karşılık verir: "E canım! O bok Dolar da daha fazla etmez ya!"

Sağda sıfırlarla solda sıfırların benzeşmesi, 21. yüzyıl başındaki Türk Lirası için de, yazgı oldu.

İnsanlar tarihte sıfırın ne olduğunu ve aritmetikteki (sayılar bilimindeki) yerini, yüzyıllarca anlayıp bulamamışlar. İlk uyanış, Pythagoras'çılardan (MÖ 500)... Günümüzde bile artık kullanılan negatif sayıları ve sıfırı aritmetiğe kazandıranlar, İskenderiye Okulu mirasçısı olan, Hintliler... Sıfır dahil 10 kaidesine göre teorik hesap temelini kullanıma sokanlar da, yine onlar... Bu kullanımın Avrupa'ya geçişi, 12. yüzyılı buluyor.

Sıfır için kitaplar, "Yokluğu belirten değer" gibi tanımlar da veriyor. Ancak hınzır sıfır, bu yakıştırmaya razı değil, var mı, yok mu, o önemli... Sağda da olsa solda da olsa, olaylar yaratıyor.

İster sağda ister solda olsun sıfır bolluğu, kavrama zorluğu doğuruyor. İnsan kafası hesabını, daha zor yapıyor.

Ben kendimi bir derece kurtarabilmek için simit fiyatlarını alıyorum. Benim İstanbul'daki çocukluğumda simit 10 (yalnız on) para idi. Bir kuruşla 4 (dört), tek bir Türk Lirasıyla, 400 (dört-yüz) simit alınabilirdi. Şimdi yanlış bilmiyorsam, simit 400 bin lira... Yani 400.000 x 400 = 160.000.000 misli olmuş.

Bir Dolar 1,30 liradan (bir lira otuz kuruştan) yaklaşık 1.400.000 liraya çıktığına göre simit, ucuz bile kalmış, sevinelim.

Yıllar önce Türk Lirasından üç sıfır atılması öneriliyordu, şimdi altı sıfır atılacağı söyleniyor.

Gerçekten de insanlar, bu azgın sayılar karşısında hesaplarını yapamaz hale geliyorlar.

Sıfırın, yani "yokluk" gösteren sayının bu denli artmasıyla başımıza gelenler, son 50 yılda ekonominin dümenini elinde tutan "sıfır"lardan kaynaklanıyor.

Şehre Yabancılaşma

Tüm mimarlık planlamalarında basılacak birinci basamak, insan ölçüleridir. Bütün binalar, tek normal insanın ölçüleri baz alınarak planlanır. İskemle yüksekliği yaklaşık 45 santim ise, masa yüksekliği 75 santim kadardır. Kapıların genişliği için 60 santim yeter-artar bile ama, eşya geçebilsin diye 85 santimden az yapılmamalıdır. Zaten o eşya da, insan ölçülerine göre boyutlanmıştır ya!

Yaşanan yakın çevrenin boyutlanması ve biçimlenmesinin alfabesi, insan ölçüleridir. En önemli yapı türü olan konutlar ve okullar, masa başı çalışma binaları, isterse kiralık han ya da bakanlık binası olsun, hep insan ölçüsü temelinden biçimlenir.

İnsan ölçüsü alfabesinden kaynaklanan yakın çevrenin de, yani sokakların, yaşanan ve çalışılan yerlerin de, insan ölçüsü katlanmalarından kaynaklanan ölçüleri ve biçimleri olmalıdır.

Sokak, cadde ve mahalle ölçüleri ve biçimlenmeleri de, insan ölçüsü temelinden başlamalı ve bitmelidir. Bitmezse, insanlık dışına çıkılmış olur... Derece derece.

Bir-iki katlı evlerde, ister sıra ev, isterse bahçe içinde evlerde yaşayan insanlar olsun, tanışırlar, yakınlaşırlardı. Eski toplumumuzun temel taşlarından biri olan, komşuluk ilişkileri kurulurdu. Akrabalıktan öte komşuluk ilişkileri, hiç de seyrek yakınlıklar değildi. Doğumdan cenazeye kadar her türlü olay komşular arasında, hisseli etkinliklere yol açardı. Şehirlerde sokakların toplaşmasından doğan mahalle birimleri de, sosyal ilişki bütünlüğü yaşatırdı. Yan yana 3-5 mahalle, bir semt oluştururdu. İşte o semtin de, kültürel ve sosyal sayılabilir bir "bütünlüğü" olur-

Bir sokak. Yapı Kredi Selahattin Giz Arşivi

du. Semt insanları, sıcak bir ortak mekânın verdiği huzur içinde yaşarlardı.

Dar sokakların komşuluk ilişkileri, sıcakkanlı ve dostça oluyordu. Ortak mekânların boyutları ufaldıkça, insan ilişkilerindeki pratik yakınlıklar, ruhsal yakınlıkları da doğurabiliyordu.

Sokaklar caddeleşince, caddeler genişleyince, 10-15 katlı apartmanlarda oturan insanlar, birbirini tanımaz oldular, komşuluk ilişkilerinden koptular. Dar sokaklarda, 1-2 katlı evlerde oturan insanlar arasındaki dostluk, esas ilişkiydi. Zıtlaşmalar bile seyrekti, düşmanlaşmalar ise, yok gibiydi.

Geniş caddelerde, çok katlı apartmanlarda oturanlar arasında zıtlaşmalar olağan oldu, düşmanlaşmalara ise şaşılmaz olması, topluma gölge düşürmekte.

Şehirlerimizi doğudan batıya, kuzeyden güneye sürekli olarak, hâlâ dolaşıyorum. Çok katlı binalarla biçimlenen caddeler, tüm şehirlerimizde birbirine, çok, ama pek çok benzer oldu. İklim farklılıklarının etkisi bile, sıfırlandı.

Bütün şehirlerimizin çehresi, üniforma gibi birbirine benzer oldu. Elbet İstanbul'un bütün semtleri de...

Bir sokak. Yapı Kredi Selahattin Giz Arşivi

Pasifik Okyanusu'nda da, Atlantik'te de, Akdeniz ve Karadeniz'de de deniz seyrettim. Dalgalar hepsinde, birbirine o denli benziyor ki, denizine göre dalga yok... Üstelik aynı denizde de dalgalar saatlarca ve günlerce, birbiri peşine bıktırıcı – bezdirici biçimde, geliyor da geliyor.

Şehirlerimizdeki konutlar da, dalgalar hâlinde, kilometrelerce sürüp gidiyor... Bezdiriyor – bıktırıyor. Yolunu bilen-bulan insan bile, kendini kaybediyor.

Vahşileşen kent boyutları, İstanbul dahil, orada yaşayan şehirli insanı aşağılıyor, küçültüyor. Küçümsenen insan, yaşadığı mekâna elbet yabancılaşıyor ama, daha kötüsü insanlara da yabancılaşıyor.

Oysa şehirlilerin birbirini, ne denli uzaktan olursa olsun sayması, hatta sevmesi, bir şehir karakteri kazanma bütünleşmesi için, zorunlu değil mi? İnsanların yaşadıkları şehirde huzur bulabilmesi için, yabancılaşma duygusunu yüreklerinden çıkarıp atması, şart değil mi?

Gamsızlar Üzerine

İnsanları küçülten bir sözcüğümüz vardı: "Gamsız" denirdi, vurdumduymaz insanlara.

Batırmadan küçümser görünen bu deyim, acaba nereden çıkmıştı ki?... Acaba ülkenin neresinden gelmişti? Anadolu'dan mı, Rumeli'den mi? Rahmetli büyükannem söylerdi hep bunu... Hayriye Hanım Rumeli kökenliydi. Ancak 93 Muharebesi denen 1878 Savaşı'nda, Türkiye'ye, Anadolu'ya göç eden bir ailedendi.

Bahçekapı (XX. yüzyıl başı), kartpostal.

Acaba bu sözcüğü, nereden öğrenmişti de kullanırdı? Merak ettim, sözlüklerde de kaynak bulamadım.

Nereden gelmiş olursa olsun, ben bu yakıştırmayı seviyorum. Aslında bu sözcüğü kullanmak, yaşamı ciddiye alma çağrısıdır. Dünya yansa hasırı yanmaz diye anlatılan vurdumduymazlara, uyarıda bulunmaktır.

Ben, sayıları epeyce birikmiş olan bu yaşımda bazen bakıyorum da, sanıyorum ki bazıları dünyayı altımızdan çekip, bizi dımdızlak ortalıkta bırakmaya çalışıyorlar. Bu nasıl mı oluyor? Çok açık: Yaşamış olduğumuz mekânları ve anlayışları değiştiriyorlar.

Bir bakıyoruz ki, dar sokaklarda, ahşap evlerde yaşamış olan insanlar, bir şehir yaşamı içinde "birdenbire" denebilecek kısa bir zamanda, apartman yaşamına mahkûm ediliyor.

Herkesin birbirini tanıdığı sokaklarda yaşayan, selamlaşan, dertlerini paylaşan insanlar, genişletilmiş sokak ve caddelerde artık birbirini hiç tanımaz oluyorlar. Tek bir apartman binası dairelerinde oturan ailelerin insanları, artık birbirindeki ölümleri bile, duymuyorlar.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında mangalla-sobayla ısınılan evlerde, hatta elektriksiz ve akar suyu olmayan evlerde yaşamış insanlar, televizyon tanımamış, ömründe otomobile binmemiş, kıt-kanaat geçinen insanlarımız, benim çocukluğumun ve gençliğimin, onurlu toplumunu oluştururdu.

Devletimiz de, batırılan imparatorluktan, Anadolu'da kalmış on milyon aç ve çıplak insanın canları pahasına kurtardıkları Cumhuriyet'imizdi. Onuruna gölge düşürmeyen bir ülkeydik. Nasıl oluyordu da biz, aç ve çıplak toplumumuzla Birinci Dünya Savaşı'nın zafer kazanmış ülkelerine direniyorduk... Çünkü biz, onuruna gölge düşürmeyen bir toplumduk.

Çoğunluk şimdi artık gamsız oldu demek istemiyorum. Ama aydın kişilerin genelde nemegerekçiliği ve gamsızlığı, güzelim ülkemizi tehlikelere sürüklüyor.

20. yüzyılın ilk yarısında ülkemizde birkaç politika lideri şaibeli oldu ama, bunların da çok hızlı hesap vermesi sağlandı. Ceza alan oldu, almayanı da temize çıktı. Şaibeli olmak, toplumun yıllarca katlanacağı bir yakıştırma olamazdı.

Oysa 20. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak uzun yıllar şaibeli kalabilen politika liderleri ortalıkta dolaşıyor. Ne hesap veriyorlar, ne de temize çıkıyorlar. Bu tip duvar yüzlü politikacılar, üstelik pişkin pişkin sırıtmaktalar. Bu insanlar pişkin ama, galiba bizim toplumumuz da pişkinleşti.

Nasıl oluyor da, kendisi çalmadığı halde çalanlara göz yuman politikacı hâlâ dürüst sayılabiliyor. Nasıl oluyor da böylelerine ve şaibelilere uydu olabilen politikacılar, hâlâ makbul kişiler olabiliyor?

Nasıl oluyor da küreselleşme, vatansever'liği unutturmaya çalışmak için, kaynağa dönüştürülüyor?

Oysa Milli Mücadele'de aç ve çıplak insanlarımızın yüreğinde alevler harlatmak için, tek bir kıvılcım yetmişti. O ateşi yaratmak için, yürekli olmak gerekliydi. Şimdi ülke sorunlarından, yer yer alevler yükseliyor. Gamsız'lar başka taraflara bakıyor.

Aydın insanlarımız, niçin bu denli gamsız?.. Aydın insanlarımız, neden "pervasız şaibeli"lerin ülkeyi götürmekte oldukları tehlikeyi önemsemiyorlar? Nasıl oluyor da topluma, uygar dünyanın gerisinde de olsa eskisine göre artmış "refah"ın, afyon olarak yutturulmasına göz yumuyorlar?

Zor ve tehlikeli bir dönemeçteyiz.